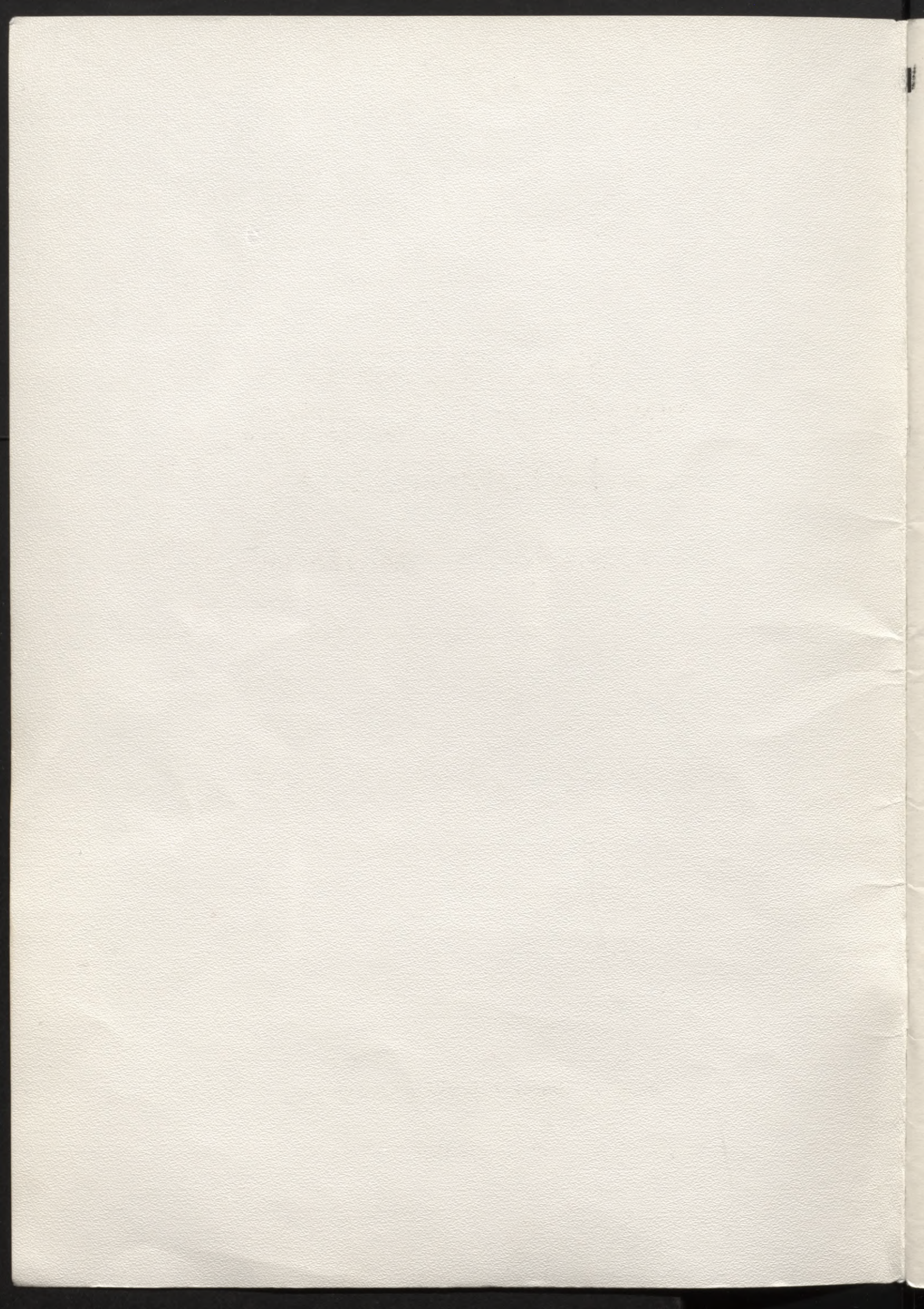

KOOPERĀCIJA
UN UZŅĒMĒJDARBĪBA
LATGALES LAUKOS

(no 19.g.s. beigām līdz mūsdienām)

98-6
L 6

L
3

**KOOPERĀCIJA
UN UZNĒMĒJDARBĪBA
LATGALES LAUKOS**

(no 19.g.s. beigām līdz mūsdienām)

Latgales Pētniecības institūta izdevniecība

Daugavpils 1997

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-57~~
0302062208

Latvijas Zinātņu akadēmijas
Ekonomikas un juridisko zinātņu
Ekspertu komisija 1996. gada 30. oktobrī
pētījumu konkursā darbam piešķīra I vietu

Redaktores: Mag. philol. V. RUŽA, J. SAUKĀNE
Korektore: Dr. hist. G. BARKOVSKA

ISSN — 1407-1568

SVARSTI

"No Latgales tiek gaidīts un cerēts. Un vienam otram labam patriotam izliekas, ka šī zeme nepiepilda liktās uz viņu cerības un neizprot uzstādītās viņai prasības. Lai cerības nepaliktu veltas un lai prasības netiktu uzstādītas pāri šīs zemes un tautas spēkiem, ir vajadzīgs ar šo zemi un viņas ļaudīm iepazīties dziļāk un sīkāk, izprast šīs zemes būtību, kas viņa ir un kāpēc ir tāda un ne citāda".

Francis Kemps,
"Latgales likteni", 1938.

Dr. akad. Fortunāts Eļeris — 1. nodaļa V. nodaļā
Dr. akad. A. A. — 2. nodaļa IV. nodaļā
Dr. akad. A. A. — 3. nodaļa III. nodaļā
Dr. akad. A. A. — 4. nodaļa II. nodaļā
Dr. akad. A. A. — 5. nodaļa I. nodaļā

SATURS

Ievads	5
I nodaļa. LAUKSAIMNIEKU PEĻŅAS MEKLĒŠANA LATGALĒ SENDIENĀS	6
1. Kredītkooperatīvu izmēģinājums Līvānos.	6
2. Kooperācija: kad vienam cilvēkam ir viens spēks, bet diviem — trīs.	7
3. Nav laba darba bez skauģa kaitējuma.	8
4. Zemes sapņa saldā ilūzija.	9
II nodaļa. PIE VIŅIEM AICINĀJA MĀCĪTIES UZŅĒMĒJDARBĪBU	13
1. Saimniecības pie pilsētām un stacijām.	13
2. No stacijām attālākās saimniecības.	15
3. Uzņēmējdarbības sīkstums.	17
III nodaļa. MONSINJORA KOOPERATĪVĀS VĀJĪBAS	19
1. Būt pirmajam ir grūti un bīstami.	19
2. Bitīte priekš lielākās algas ļaudīm radīta.	19
3. Kooperācijas desmit baušļi.	21
4. Nedaudz statistikas par kooperāciju.	22
IV nodaļa. LATGALES PĀRVEIDES LIELĀKAIS PROJEKTS	23
1. Kas bija tālumnieki un kur tie dzīvoja?	23
2. Ierosinājumi Latgales saimniecības uzlabošanai.	24
3. Tālumnieku projekts kritikas un dzīves spaidos.	25
V nodaļa. SABIEDRISKĀS MANTAS PRIVATIZĒŠANA, IZMANTOJOT KAPITĀLA KOOPERĀCIJAS FORMAS	28
1. Strīdi par privatizāciju LPI konferencē.	28
2. Privatizācija caur kooperāciju.	28
3. Statūtsabiedrību ekonomiskā stāvokļa ietekme uz mantas privatizēšanas tempiem.	31
4. Lauku iedzīvotāju nacionālā sastāva ietekme uz statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempiem.	32
5. Lopkopības objektu privatizācijas galvenie virzieni.	33
VI nodaļa. KOOPERĀCIJA UN UZŅĒMĒJDARBĪBA ATJAUNOTĀS LATGALES LAUKOS	40
1. Uzņēmējdarbības apstākļu apsekojums Latgales laukos.	40
2. Kooperācijas un uzņēmējdarbības pieredzes uzkrāšana piensaimniecībā.	43
3. Kā mūs māca un kā mēs mācāmies kooperāciju Latgalē.	47
4. Lauksaimnieku pašpārvalde un konsultāciju dienesta loma kooperācijas veicināšanā.	55
Pielikums: Pirmās Latvijas Republikas laika grāmatas par lauksaimniecības kooperāciju. Anotēts literatūras saraksts.	66

IEVADS

Uzņēmējdarbība ir saimnieciskā darbība ar nolūku iegūt peļņu.

Kooperācija ir uzņēmēju sadarbība, kuras rezultātā rodas labāki apstākļi peļņas iegūšanai kooperatoru saimniecībās.

Šo divu darbības veidu apvienošana labāka saimnieciskā mērķa sasniegšanai Latgalē ir bijusi svarīga senāk un arī tagad. Senāk, aiz parašas dalīt zemi mantiniekiem līdzīgās daļās, novadā izveidojās ļoti sīkas zemnieku saimniecības, kuras labi ja spēja zemnieku ģimeni apgādāt ar pārtiku, kur nu vēl sapņot par atlikumu, par peļņu.

Bet tagad, kad Latgales lauki pēc ilgstoša kolhozu un sovhozu eksperimenta atkal nostājas uz peļņas meklēšanas ceļa, par uzņēmējdarbības un kooperācijas kopsaikni atjaunotajā Latgalē var spriest un domāt dažādi.

Vieni, kuriem joprojām par ideālu šķiet ražošana lielfermās un lieljaudas zāles un graudu žāvētavas, var noliegt kooperācijas vajadzību un oponent, ka peļņa gūstama caur koncentrāciju un centralizāciju, kā tas jau ir bijis. Otri, kuru skatam nepaslīd tas, ka nu tukšās fermas un lieljaudas objekti kļūst arvien vairāk izdemolēti, bet lauku masīvi atkal sašķērēti lielāku vai mazāku saimniecību laukos, apstāsies pārdomās: "Vai atpakaļ kolhozos?"

Maz, pavisam maz būs tādu laukos dzīvojošu pilsoņu, kuri mēģinās atcerēties, ka uzņēmējdarbība un kooperācija puslīdz labi attīstījās Latgalē arī pirms kolektivizācijas, ka šo saimniecisko procesu iedīgļu mijiedarbība un savstarpējā saskaņa vērojama daudzos Latgales novados un nostūros tagad, kad zeme nodota individuālai apsaimniekošanai un ar saimnieku prātīgu kopdarbību palīdz nonākt līdz uzņēmējdarbībai, t. i., saimniekošanai ar peļņu.

Kamēr kooperācija vāja un grūti samanāma pašreizējā saimniekošanas praksē, ir jāatceras pagātnes pieredze, gan tā, kura ir bijusi pamācoša, gan arī mazāk veiksmīgā. Tāpēc šī darba pirmajās nodaļās stāstīsim par Latgales lauksaimnieku peļņas meklēšanu sendienās, gan tālajos peļņas darbos, gan savās saimniecībās pēc pirmās Latvijas Republikas zemes reformas. Par kolhozu un sovhozu eksperimenta laiku runāsim maz. Vēl jāpāriet sāpēm, vēl prātā jāizdzīst tām sociālistiskajām formulām, kuras vajadzēja iegaumēt mācībās un neaizmirst iestādēs. Toties grāmatas noslēguma daļā uzmanīgi vērosim notiekošo mūsdienu Latgales laukos. Meklēsim tās saimniekošanas iedīgļus, kuri ļauj lauku ļaudīm nonākt līdz peļņas rezultātam, līdz uzņēmējdarbībai saprātīgā kopdarbībā.

Šo pētījumu lasītājiem piedāvā zinātnieku kolektīvs, kurš Latvijas Zinātņu Akadēmijas Ekonomikas institūtā veic Latgales lauku uzņēmējdarbības apstākļu izpēti un vienlaicīgi ir sabiedriskā Latgales pētniecības institūta līdzdalībnieks.

Noliekam šo darbu uz Latgales pētniecības institūta 35 gadu darba jubilejas goda pjedestāla un veltām 5. gadadienai kopš šis institūts no trimdas pārnācis dibinātāju dzimtenē.

Darba iedaļas uzrakstīja:

Dr. ekon. Jāzeps Zeļonka — ievadu, I-IV nodaļu, V nodaļas 1., 2., 3. un 4. iedaļu,
VI nodaļas 1. iedaļu, pielikumu;

Dr. ekom. Fortunata Eisaka — V nodaļas 5. iedaļu un VI nodaļas 2. iedaļu;

Mg. ekon. Astrīda Žebeka — VI nodaļas 3. iedaļu;

Mg. ekon. Aina Pēka — VI nodaļas 4. iedaļu.

I nodaļa. LAUKSAIMNIEKU PEĻŅAS MEKLĒŠANA LATGALĒ SENDIENĀS

1. Kredītkooperatīvu izmēģinājums Līvānos.

"Kooperatīva forma bez kopdarbības vajadzības gara ir nemākuļa darināts uzvalks".

Sena kooperatoru atziņa

"No Latgales N ciema izauga slavens mākslinieks — cirkus gaisa dejotājs. Spēja polku nolekt pat uz špagata. Novadnieki palūdza šo numuru atkārtot tēva tīrumā, uz miežu šņores. Nespēja. Par šauru bija".

Šo Viļakas apkaimē dzirdēto nostāstu atcerējos, lasot rakstu krājumu velītū latviešu kredītkooperācijas 60. gadskārtai.¹ Tajā bija publicēts raksts par Līvānu krājaizdevu sabiedrības dibināšanas un darba pieredzi.

Saimnieciskās organizācijas var divējādi ieiet vēsturē. Apsteidzot citas ar nodibināšanos. Vai pārsteidzot ar darbības vērienu.

Latgales latviešu Līvānu krājaizdevu sabiedrība nodibinājās tikai 1909. gadā. Pirmā bija Pēterpilī 30 gadus agrāk un tikvien mēs par viņu zinām, ka bija. Latgales teritorijā pirmās lauri pieder Isnaudas krājaizdevu sabiedrībai, reģistrētai 1892. gadā. Un arī nekādu īpašu saimniecisko panākumu. Citādi ir bijis ar līvāniešiem. V. Treibša atmiņās par šo krājaizdevu sabiedrību pastāsta, ka 1905. gadā barons V. Korfs 40000 desetiņu zemes pārdeva Krievijas valsts zemes bankai ar tādu noteikumu, ka puse no minētās kopplatības jāpārdod tālāk vietējiem zemniekiem. Banka šo noteikumu neievēroja, zemi sadalīja atsevišķās saimniecībās un sāka pārdot no citiem pagastiem nākošiem krieviem. Pēc V. Treibša ierosinājuma 1909. gadā nodibinājās Līvānu krājaizdevu sabiedrība, nosakot 10 rbj. paju naudas no personas. Pēc gada sabiedrībā bija jau 100 biedru. Ar lielām grūtībām 1912. gadā no Krievijas valsts bankas dabūja 3000 zelta rbj. kredīta, un sabiedrība nopirka mūra klēti un 1 ha zemes. Uz iegūtās zemes nākošā gadā sabiedrība uzcēla divus mūra namus ar diviem veikaliem apakšējā stāvā, bet mūra klētij uzbūvēja 2. stāvu, kur ierīkoja sarīkojumu zāli 200 skatītājiem, bet apakšstāvu pārkārtoja par preču noliktavu ar trim pagrabiem veikalu vajadzībām. 1913. gadā biedru skaits pieauga līdz 750, noguldījumos uzkrājās pāri par 60000 rbj. zeltā. Nu arī vietējiem zemniekiem radās iespēja savā krājaizdevu sabiedrībā aizņemties naudu tās zemes izpirkšanai, kurai tie bijuši ilggadīgi rentnieki.

Mēdz sacīt — viens cīrulis pavasari neatnes. Arī Līvānu krājaizdevu sabiedrības veiksmīgais darbs naudas uzkrāšanā un zemnieku rosība zemes pirkšanā viensētu ierīkošanai diez vai spētu savilņot Latgales zemniekus, ja tā būtu vienīgā. Sarosījās arī Bērzgale un Baltinava. Par zemes pirkšanas un kredītsabiedrību dibināšanas ziņnešiem kļuva latgaļu laikraksti "Jaunas Ziņas" un "Druva", kurus izdeva Pēterpilī studējošie latgaļu

¹ Latviešu kooperatīvais kredīts. — R., 1937.

jaunieši. Īsa, trāpīga un mudinoša informācija parādījās šajos laikrakstos zemes pirkšanas un kooperācijas jautājumos, gan parakstīta ar īstajiem uzvārdiem: Fr. Kempa, J. Kindzuļa, O. Turkopuja, gan ar dažādiem iniciāļiem un pseidonīmiem. Varbūt kādreiz laikrakstu pētnieki arī atšifrēs katra vērtīgā padoma īsto autoru, bet mēs šo laikrakstu informācijā meklēsim latgaliešu kopdarbības virzošos un traucējošos procesus, lai no tiem mācītos.

2. Kooperācija: kad vienam cilvēkam ir viens spēks, bet diviem — trīs.

Krāt naudu zemnieku bankās Pēterpilī strādājošos latgaliešus aicināja "Druva" jau savā pirmajā numurā 1913. gadā. Šīs krāšanas uzdevumi — neiedzīvošanās mantā Krievijas galvaspilsētā, bet tērcītes atklāšana uz dzimteni, lai turp plūstu lielāks kapitāls ceļu uzlabošanai, latviešu skolu dibināšanai un uzturēšanai. Taču šādai naudas krāšanai Latgales labdarības mērķiem lielas nozīmes nebija. "Jaunas Ziņas" (Nr. 8) 1913. gada 31. janvarī ierosināja jaunu ceļu — naudu krāt ar mērķi zemes, veselu muižu pirkšanai. Avīze rakstīja: *"Agrāk zemi pirka pa vienam. Bet tagad mūsu biedrības un bankas izmācīja pirkt zemi ar pulku, kopīgiem spēkiem. Pirmais šāds gadījums mūsu dzimtenē bija Bērzgales draudzē, kur zemnieki nopirka muižu Ivanovu.*

Pēdējos laikos notika otrs liels pirkums. Rekovas kredītsabiedrība nopirka Baltinavas muižu, ap 8000 desetīnu, par 700000 rbļ. Gan likums liedz latviešiem pirkt zemi caur kredītsabiedrībām. Bet Baltinavas zemnieki apgāja likumu. Savus mazos kredītus viņi salika kopā, izvirzīja pilnvarotos un droši stājās pie tik liela pirkuma sava pārstāvja J. Ločmeļa vadītī.

Kopīgais tautas darbs sācies. Šodien baltinavieši nopirka zemi, viņiem palīdzēja citi zemnieki, aizdodami parādā no saviem krājumiem. Rīt pirks muižu citā vietā, un droši vien Rekovas kredītsabiedrība aizdos naudu parādā un atbalstīs pirkumu... Apgrozījums 150000 rbļ., biedru garantētais kapitāls 400000 rbļ. Tāda biedrība stāv uz stipra pamata, un tāda var atļauties lielu darījumu. Pēc Baltinavas galīgas izpiršanas Rekovas biedrības apgrozījums pārsniegs 1 miljonu rubļu. Tā būs lielākā un stiprākā starp zemnieku kredītiestādēm".

Pēterpils latgaļu laikrakstu darbības pētnieki daudzkārt ir konstatējuši nesaskaņas "Jaunajās Ziņās" un "Druvā", īpaši attieksmē pret baznīcu kalpotāju kritiku. Mūs pārsteidz šo laikrakstu apbrīnojamā vienotība tautsaimniecisku procesu apgaismošanā un vērtēšanā. Fr. Kempa, J. Kindzuļa un O. Turkopuja — pirmo izglītotāko latgaliešu-tautsaimnieku ceļi ir krustojušies ne reizi vien, un ir jāapbrīno tā savstarpējā sapratne, kura ir vadījusi šos apdāvinātos cilvēkus vārdos un rīcībā. Viņus vienoja tā laika saimniecisko tendenču izpratne: *"Kopdarbība uzkrāšanā, tēvu zemes iegūšana, iejūsmināšana ar piemēru".*

Latgaliešu iejūsmināšana ar piemēru nereti noveda pie pārspīlējumiem, latgaliskas dižmanības. "Jaunās Ziņas" kādu numuru vēlāk dubnājiētis skubināja sakļaut kredītbiedrību naudu uzkrājumus, lai zemes pirkšana ietu straujāk uz priekšu, cildinot baltinaviešu piemēru: *"Vai maz mūsu kooperatīvās biedrībās enerģisku un jēdzīgu cilvēku, kā piemēram J. Ločmelis, kurš spēja iekustināt tādu darbu, kurā iet rēķini bez mazuma ap miljonu rubļu".*

Bet J. Ločmelim tā miljona nebija. To liecināja publicētā Rekovas kredītsabiedrības bilance par rēķinu stāvokli uz 1913. gada 1. janvāri (rbļ.):

Pasīvs 140488	Aktīvs 140488
t. sk. aizņēmumi bankās 6566	t. sk. aizdevumi 12104
privātpersonām 3000	
citi aizņēmumi 40000	

No 644 biedriem garantētas drošības kapitāls 391510 rbļ.

Ziņas no Baltinavas, domājams, ir izsaukušas lielu lasītāju interesi, jo vienā no nākošiem "Jauno Ziņu" materiāliem bija skaidrojums lasītājiem, kā, kooperējoties ar kredītbiedrību starpniecību, latvieši var pārvarēt muižu zemes pirkšanas noliegumu. Avīze rakstīja: *"No visām pusēm dzirdama vaicāšana: kā nopirkt zemi, kā dabūt naudu šādai pirkšanai?... Zemi pie mums pārdod lielā daudzumā. Gandrīz ikkatru muižu var pirt. Tikai naudas mums trūkst, nav mums, latviešiem, kredīta. Krieviem ir daudz vieglāk. Krieviem Zemnieku banka pārdod savas muižas. Bet latviešus tajās muižās neielaiž. Ko tad jādara mums, latviešiem? Mums jādara tā, kā darīja Baltinavas zemnieki. Viņi caur savu kredītbiedrību salasīja naudu un atpirka visu Baltinavas muižu (ap 8000 desetīnu)... Kas tuvāk interesējas par šo lietu, tiem vajadzētu aizbraukt uz Baltinavu un personīgi iepazīt ar visu, ko darījuši baltinavieši. Baltinavā kredītbiedrības direktota k-gs J. Ločmelis labprāt ikkatram dos visādus paskaidrojumus..."*

Zemes pirkšanas un naudas gādāšanas jautājumi bija latgaliešus nodarbinājuši sen. Žurnālisti ar Baltinavas piemēru parādīja ne tik vien kopdarbības vajadzību, bet arī formu — kredītkooperatīvu, kurš izmantojams vajadzības apmierināšanai. Un nebija ilgi jāgaida. 1913. gadā kādā no oktobra numuriem avīzes publicēja informāciju par zemes dalīšanu viensētās Baltinavas muižā. Latvieši domāja ne tikai par savas sētas vietu un tās platību. Nodibināja Rekovas lauksaimniecības skolu jauno zemnieku izglītošanai. Nodibināja lopu pārraudzības biedrību. Kredītsabiedrība izveidoja apgaismības fondu, no kura finansēja kursu nodarbības biškopībā un linu iepirkšanā eksportam.

Avīzē ienāca arī jautājumi, kur ņemt naudu? Pāris desmit numuru vēlāk sekoja pārdomu raksts: "Kur aiziet mūsu miljoni?" Tika publicētas ziņas par degvīna pārdošanu Rēzeknes, Daugavpils un Ludzas apriņķos. Šajos apriņķos par degvīnu bija ieņemti 2300 tūkst. rbļ. Un salīdzinājuši: *"Ja samazināt visu šo naudu sudraba rubļos, tad tā svērtu divi simti deviņdesmit birkavu. Vezumā var iekraut divi ar pusi birkavu svāra. Lai šo naudu pārvestu, vajadzētu simts divdesmit vezumu".* Un sīka piebilde: *"Varētu nopirkt ne mazāk par septiņdesmit tūkstošiem desetīnu zemes".*

3. Nav laba darba bez skauģa kaitējuma.

Kurš gan nezina teiku par Latgales radīšanu. Dievs esot Latgali radījis un iekārtojis no Līvānu puses. Velns uzņēmies palīdzēt no pretējās — no Dagdas un Andrupenes puses. Katram labam darbam pretī rodas nedārbs. No tā viena daļa līdzena un labi strādājama, otra — pauguru pauguros sagrūstīta.

Par nesaskaņām un sarīdīšanos Baltinavas sabiedrībā versiju bija daudz, un kurš tagad iztiesās, kur patiesība, kur izdomājumi?

No Baltinavas uz Pēterpils avīzēm sāka ceļot informācija par Baltinavas godājamo un cienījamo vīru nedarbiem.

Par pagasta kasiera Korņijenko negodīgumu pie nodokļu iekasēšanas un pagasta vecākā Jēkaba Začesta "acu piemiegšanu".

Par baznīckungu, kurš licis pārāk ilgi kūmu vecākiem gaidīt uz bērnu kristīšanu, jo pats spēlējis kārtis.

Vēlāk gan nāca atsaukumi un taisnošanās, bet kaislību mutulis tika sakurts un ne mazums no tā skāra arī krājaizdevu sabiedrības vadītāju J. Ločmeli. Viņu atstādināja no vadītāja pienākumiem. Kā ziņoja avīze: *"Kredītsabiedrības valde bija likta zem stipras kritikas vispārējā sapulcē. Valdei pārmeta dažus bezlaicīgus naudas izdevumus, kā priekš kroga remonta, priekš linu pirkšanas un kooperācijas bodes atbalstīšanas. Ļaužu prāti tagad grozās tikai ap zemes pirkšanu, jo vispirms vajag dabūt zemi, likt sev pamatu zem kājām un tikai tolaik gādāt par citām vajadzībām"*.

Sākās Pirmais pasaules karš, un Pēterpils latgaļu avīzes pārtrauca savu darbību. Kas tad īsti bija noticis Baltinavā, kā beidzās J. Ločmeļa pārdrošais eksperiments — īstas skaidrības nav. Viens gan nav apstrīdams — nopirkto zemi sadalīja saimniecībās, zemnieku sētas sāka attīstību. Palika naudas neskaidrības. M. Bukšs savās "Atmiņās un atziņās"¹ noteiktu Baltinavas muižas pirkšanu, domājams no savas bērības māju "Līdumu" dzīves pieredzes, vērtēja šādi: *"Baltinavas "Biedrība" bija noorganizējusi muižas zemes atpirkšanu. Biedrības vadītājs Jānis Ločmelis, pilnvarots pie "lietas vešanas", bija izsaimniekojis milzu līdzekļus. Zemnieku vārdā, kā pilnvarotais, viņš bija rakstījis vekseļus. Uz tēvu krita ap 3000 latu parāda!"*

Atgriezīsimies pie publicētās Rekovas kredītsabiedrības bilances. Biedru garantētais drošības kapitāls 391,5 tūkst. rbļ., muižas izpirkšanas vērtība 700 tūkst. rbļ. No drošības kapitāla jau aizņēmumos "iesaldēti" turpat 50 tūkst. rbļ. Drošības kapitāla iztrūkums pāri par 241 tūkst. rbļ. Un, ja muiža tomēr tika izpirkta, bez noteiktu finansiālu operāciju veikšanas to nebija iespējams tajā brīdī izdarīt. Bija jāveic:

- vai nu muižas pārvērtēšanu uz mazām summām;
- vai nu jauna drošības kapitāla papildināšanu;
- vai ar drošības kapitālu negarantētu vekseļu izdošanu.

Iespējams, ka J. Ločmelis bija rakstījis šādus vekseļus un tie vēlāk uzgūlās kā parāda nasta jaunsaimniekiem uz pleciem. Iespējams, ka viņš to nebūtu darījis, ja būtu varējis paredzēt, ka Pirmais pasaules karš sagraus Krievijas impēriju un zemes lietas Latgalē kārtosies pavisam citādi. Taču toreiz tas bija darīts gudri, savas latgaļu cilts glābšanas vārdā, un tāpēc šim darbam bija tālas atskaņas un ļoti daudz atbalstītāju. Un darītais satricināja Latgales novada miegainību.

4. Zemes sapņa saldā ilūzija.

Visos Latgales saimniecības pētījumos gan pirms Latgales atmodas, gan vēlāk — pirms Latvijas Republikas izveidošanās, Latgales zemnieka materiālais stāvoklis tika atzīts par daudz sliktāku nekā pārējā Latvijā.

Viens no pirmajiem latgaliešu apgaismotājiem J. Maciļevičs, pabijis Kurzemē, sajūsminājies par šī novada attīstību, aicināja latgaliešus sekot pārnovadnieku paraugam.

¹ M. Bukšs. Atmiņas un atziņas. — Latgaļu izdevnīceiba, 1964. — 79.—80. lpp.

Pusgadsimtu vēlāk M. Skujenieks savos Latgales pētījumos pasvītēja Latgales vispārējo saimniecisko atpalcību no pārējiem Latvijas novadiem, izdalot Ilūkstes apriņķi kā tumšāko un nabadzīgāko Baltijas stūrīti. Šo nabadzību īpaši noturīgi konservēja tradicionālā zemes dalīšana mantinieku starpā. Tādā veidā ar katru nākošo paaudzi zemes īpašumi tika arvien sīkāk sadrumstaloti un sadalīti atsevišķās sīkās vienībās — šņorēs. Ne mazums ģimeņu vairījās no zemes šņorēšanas, centās saturēt kopā dēlu un meitu ģimenes. Rakstnieks Antons Rupaiņš atceras:¹ *"Mātes rados Briežos netālu no Kārsavas bija vispatriarhālākā ģimene, kādu vispāri es esmu savā mūžā redzējis. Reiz biju ciemos tajā sētā. Vienā mājā, zem viena jumta dzīvoja 4-5 paaudzes. Gar lielo istabu sienām gulta pie gultas. Starpsiņcēs gari galdi uz krustiņu kājām. Ēdiena reizē saime sagāja pie galda kā talka. Vectēvs, baltu galvu kā ziedoša ābele, rokām grieza divus kukuļus maizes. Saimniece no katla izcēla aunu un dalīja mazos gabaliņos. Tur bija ko redzēt, ko dzirdēt un ko brīnīties, kā viņi dzīvoja. Sirmi dēli jau vairākas reizes sacēlās dalīties, bet vectēvs iedevis katram pa striķim rokās un sacījis: "Sītiēt viens otram, lai āda plīst, bet galā bučoĵaties!" Vectēvs tās vairākas paaudzes turēja kopā un neļāva izklīst".*

Naudas salikšana kādas nepieciešamas kopmantas iegādei bija no neatminamiem laikiem saglabāta patriarhālo ģimeņu ieraša. Krājaizdevu darbība bija nākusi no senās pagātnes un izdzīvojusi patriarhālās ģimenēs. Svešāks jēdziens bija naudas iestāde, banka.

"Īstā banka ir pati zeme, ar to jāprot vērtības radīt un uzkrāt", liecina kāda manā novadā noklausīta gudrība. Šajā gudrībā dziļš zemes sapnis kā labākas dzīves pamats un avots.

Bet bija arī citi vērojumi. Mācītāja Roznieka iespaidi un vērtējumi atstāti nākamām paaudzēm 1906. gadā Rīgā izdotajā Konversācijas vārdnīcas 28. burtnīcā, šķirklī Inflantija: *"Es neesmu vēl redzējis poliša² ar pašapziņu, drošu skatu. Nokārušos galvu, saviebušos ģīmi, nogurušām acīm, bīdamies pacelt tās uz augšu, tas nostaigā sava mūža dienas nekunkstējis. Cita prieka tad viņš arī nepazīst, kā labi paēsties un piedzerties".*

Nu dzīves nastas nospiestie cilvēki ar nogurušām acīm sadzirdēja kaut ko par kredītkooperatīviem, par zemniekiem, kuri Baltinavā, Bērzgalē un Līvānos ir nopirkuši muižu zemi par kopā salikto naudas mazumiņu. Un zemes sapnis iededza dzirkstīti nogurušajās acīs. Latgalieši sāka organizēties arvien vairāk un vairākos kredītkooperatīvos. Kā saprast šo pārmaiņu cēloni?

Vieni tās saistīja ar finansista inspektora Augusta Āboliņa darbu Daugavpils Valsts bankas sīkkredīta iestāžu nodaļā. J. Kindzuļs bija personīgi pazīstams ar A. Āboliņu un ar pseidonīmu F. Dzērkste avīzē šādi nosodīja finansista pārceļšanu uz citu darba vietu, prom no Latgales: *"Labu strādnieku mums atņēma. A. Āboliņa darbības laikā uz 50 Latgales pagastiem strādāja 50 bankas un to kopējā bilance sastādīja 1.5. milj. rbļ. Bez apjautāšanas ar valdes locekļiem labo darbinieku pārcēla uz Vitebsku, apgabala centru".*

Līdzīgu vērtējumu devis ekonomists Ed. Laursons:³ *"Latgalē ap 1907.—1910. gadu kredītkooperatīvu skaits jau sniedzās ap 40—50. Kredītkooperācijas gaitu Latgalē sekmēja toreizējās Daugavpils bankas nodaļas sīkkredīta komiteja ar savu sīkkredīta inspektoru".*

¹ L. Latkovskis. Latgaļu uzvārdi, palamas un dzimtas. — Latgaļu izdevnīceiba, 1968, — 334. lpp.

² Sinonīms katolim, vietējam iedzīvotājam.

³ Latviešu kooperatīvais kredīts. — R., 1937. — 71. lpp.

Tāpat finansists P. Lapiņš: *"Latgales kredītkooperatīvu strauja dibināšanās sākās pēc tam, kad pie Valsts bankas Daugavpils nodaļas izveidoja sīkkredīta komiteju ar patstāvīgu sīkkredīta inspektora posteni"*¹.

Arī A. Āboliņš atstājis apliecinājumu, ka nepilnu sešu gadu laikā visa Latgale tika pārklāta ar plānveidīgi noorganizētu sīkkredīta iestāžu tīklu. Valdība deva darbības uzsākšanai līdzekļus uz piemērotiem noteikumiem. Panākumus radīja tas, ka iestāžu priekšgalā bija personas, kuras baudīja uzticību un cienību.

Saglabājušās vairākas šādu krājaizdevu sabiedrību dibināšanas motivācijas.

Daugavpils latviešu krājaizdevu sabiedrība

Latvieši, kas ieradās Daugavpilī meklēt nodarbošanos, kā arī valsts ierēdņi nebija materiāli nodrošināti, tāpēc vajadzība pēc savstarpēja atbalsta bija ļoti liela. Sabiedrība apgādāja lētu kredītu biedru saimnieciskajām vajadzībām.

Kokorevas krājaizdevu sabiedrība

Ruskulovas muižas rentnieki bija pa lielākai daļai iebraucēji no Kurzemes un Vidzemes. Viņiem mežos bija grūti iekopt zemi, uzcelt ēkas un samaksāt muižas renti. Skolotājs Andrejs Sestulis iemantoja agrāk ienākušo zemnieku atbalstu, kuri bija jau iekrājuši brīvus līdzekļus.

Krāslavas krājaizdevu sabiedrība

Saimnieciskā dzīve bija izpostīta, bet vajadzīgos kredītus zemnieki varēja dabūt tikai no ebreju bodniekiem par augstiem procentiem. A. Šteinharts un A. Galāns ierosināja dibināt krājaizdevu sabiedrību, bet atbalstītāju bija maz, tikai 25 biedri. Operāciju sākšanai banka piešķīra Ls 500.

Atkal un atkal iesāpas sirds, kad labus saimnieciskus institūtus saposta, salauž varas maiņas birokrātiskie ierēdņi. Ieklausīsimies A. Āboliņa liecībā, kura skan tik šodienīgi:² *"Kad nodibinājās Latvijas valsts un vajadzēja pārreģistrēt vecos statūtus ... apgabaltiesa nolēma reģistrēt Daugavpils I krājaizdevu sabiedrību, radot pavisam jaunu organizāciju, kura nevarēja pierādīt, ka būtu 1900. gadā reģistrētās Daugavpils I krājaizdevu sabiedrības tiesību turpinātāja. Lielākā daļa aizdevumu bija nodrošināti ar obligācijām uz nekustamiem īpašumiem, bet šos parādus jaunā sabiedrība nevarēja piedzīt. Parādu piedzīšanai vajadzēja ievēlēt vecās sabiedrības likvidācijas komisiju, likvidācija gāja gausi un nesekmīgi, beidzot bija jālikvidē pašu sabiedrību"*.

Zemes sapņi ir trausli kā pūpēži, kuri no tās paceļas. Raugi, jau pieplaukusi pilna pļava. Un viens zeņķis tos var sabradāt pāris minūtēs. Un pēcāk neaug tie gadiem ilgi...

Latvijas Republikas laikā Latgales kredītkooperatīvi atjaunojās, to bija pat vairāk kā zemes pirkšanas sapņu laikā. 1933. gadā Latgalē darbojās 122 kredītkooperatīvi.

1936. gada 1. janvārī kredītkooperatīvos bija:

	Latgalē	Latvijā
caurmēra bilance, Ls	77091	172795
apgrozības līdzekļi uz 1 biedru, Ls	407	339
biedru skaits caurmērā	189	509

¹ Latviešu kooperatīvais kredīts. — R., 1937. — 464. lpp

² A. Āboliņš. Mana pirmā revīzija. — Kr. "Latviešu kooperatīvais kredīts". R., 1937. — 147. lpp.

Sākot ar 1930. gadu, izdevumi Latgales kredītkooperatīvos pārsniedza ieņēmumus. Līdz 1936. gadam Latgales kredītkooperatīvu kopzaudējumi pārsniedza 787742 Ls. Šajā secībā P. Lapiņa eksperta spriedums Latgales kredītkooperatīvu lietā: "*Nepieciešami daži atvieglojumi un pārkārtojumi kredītēšanas sistēmā*"¹.

Nauda ir ražošanas asinis, tās skābekļa piensesējs. Zemes trūkumā piedzima Latgales kredītkooperācijas ideja. Tās veiksmē Līvānos, Bērzgalē un Baltinavā parādīja gan kooperācijas spēku, gan pretkooperatoru viltību. Zemes sapņa praktiskie soļi izrādījās sīciņi.

Latgales kredītkooperatīvu izmēģinājums ir atstājis mums vismaz divas mācības:

1. Iespēja latviešiem tikt pie savas tēvu zemes izsauca kopdarbības vajadzības garu, līdz zeme tika iegūta. Vēl Baltinavā nebija pabeigti jauno saimniecību iemērīšanas darbi, kad sāka augt rūgtums par pirkuma dārdzību un netaisnīgu "fiktīvo vekseļu" sadali saimniecību starpā. Uzplauka kopdarbības forma, taču tā drīz vien cieta no tā, ka sadūrās ar birokrātisku pārreģistrācijas procedūru.
2. Otrā Latgales kredītkooperatīvu atdzimšana sakrita ar zemes reformas pirmo posmu, zemes iedalīšanu un viensētu pārcelšanu uz jauno vietu. Tie aizgāja saimniekošanas pārkārtojumos, kuri paši par sevi nevarēja saimniecības spēku un ražošanas saimniecisko atdevi. Kooperatīvs nav līdzeklis, kā tikt pie bagātības. Gluži otrādi — kooperatīvie nemākuji strādā sliktāk par privātuzņēmējiem, jo neprot kooperatīvo spēku sakļaušanu novirzīt uzņēmējdarbībā peļņas vairošanai.

¹ P. Lapiņš. Latgales kredītkooperatīvi. — Kr. "Latviešu kooperatīvais kredīts", R., 1937. — 464. lpp.

II nodaļa. PIE VIŅIEM AICINĀJA MĀCĪTIES UZŅĒMĒJDARBĪBU

"Saimnieka pēda mēslo laukus".

Zemnieku sakāmvārds

Ar Latvijas Lauksaimniecības Kameronas gādību 1939. gadā iznāca grāmata "105 Latvijas priekšzīmīgākās saimniecības". Saimniecības izvēlējās tā, lai tās sadalītos daudz maz vienlīdzīgi pa visu valsti. Šis izvēles princips bija pieņemts tāpēc, lai atsevišķa apgabala lauksaimnieki, nekur tālu nebraucot, varētu apmeklēt un apskatīt priekšzīmīgākās saimniecības. Tādā veidā tika atlasītas vissekmīgākās uzņēmējdarbības vienības arī Latgalē, kuras nu varam atkārtoti publicēt un analizēt.

1. Saimniecības pie pilsētām un stacijām.

Jeruzāleme, Lauceses pagasts, 4 km no Daugavpils. Īpašniece Malda Klepere-Brežinska, saimniecību mantojusi.

Kopplatība 75 ha, no tiem aramzemes 1 ha, sakņu dārza 5 ha, augļu dārza 1 ha, applūstošu un uzlabotu pļavu 40.5 ha, uzlabotu ganību 20 ha.

Strādā paši saimnieki, viņu ģimene un algo 2 gada meitas — vienu virtuvē, otru pie lopiem.

Mājlopi: 7 zirgi, 40 slaucamas govīs, caurmēra izslaukums 3441 kg ar 3,79 % tauku. Cūku, aitu un vistu nav.

Lauku kultūru ražas 1930. gadā: no 5 ha sakņu dārza lopbarībai 900 kvint. sakņaugu un 300 kvint. lopu skābbarības. No kultivētām pļavām 72 kvint. siena, pārējām 56 kvint.

Mašīnas: 2 zāles pļāvēji, 2 zirgu grābekļi, zāles sējmašīna.

1928. gadā uzbūvēja modernu seklu kūti ar betona klonu. Pienu svaigu piegādā Daugavpilij.

Ozoldruvas, Atašienes pagasts, 4 km no Atašienes dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Pēteris Zvērs, saimniecību mantojis. Pieder arī dzirnavas un zāgētava.

Kopplatība 46 ha, no tās 22 ha aramzemes, 8 ha pļavu, 6 ha ganību, no tām 2 ha kultivētu, 2 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas no koka, labā stāvoklī.

Lauku kultūru ražas: rudzi 18 kv/ha, kvieši 23 kv/ha, kartupeļi 150 kv/ha.

Mājlopi: 2 zirgi, 9 slaucamas govīs, caurmēra izslaukums 3759 kg ar 4,6% tauku.

Algoti strādnieki: 1 gada strādnieks, 1 vasaras puisis, 1 vasaras meita.

Mašīnas: zāles un labības pļāvējs, zirga grābeklis.

Podvinkas, Vīpes pagasts, 0,5 km no Trepes dzelzceļa stacijas. Saimnieks Pēteris Baltmanis, saimniecību pircis 1927. gadā.

Kopplatība 53 ha, no tās 37 ha aramzemes, 1 ha kultivētu pļavu, 8 ha ganību, no tām 6,5 ha kultivētu, 1 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: laukakmeņu dzīvojamā māja, laukakmeņu kūts un klēts, pārējās ēkas koka un mūra. Kūtī ūdens apgāde ar sūkni.

Lauku kultūru ražas: rudzi 22 kv/ha, kvieši 20 kv/ha, mieži 15 kv/ha, kartupeļi 230 kv/ha.

Mājlopi: 4 zirgi, 15 slaucamas govīs.

Algoti strādnieki: 2 puīši, 2 meitas, 1 gans.

Mašīnas: labības un zāles plāvēji, zirga grābeklis, šķirojama mašīna "Triumfs", sakņu rušinātājs.

Brīvzemnieki, Brižģu pagasts, 1,5 km no Brižģu dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Jāzeps Bludņiks, saimniecību mantojīs, vada jau 17 gadus, ģimenes strādnieki: 2 dēli — 24 un 14 gadus veci.

Kopplatība 27,5 ha, no tās aramzeme 10 ha, drenēti 3 ha, 6 ha pļavu, no tām 4 ha kultivētu sienam, 0,5 ha kultivētu ganībām. Meža 19,5 ha.

Ēkas: ķieģeļu-cementa dzīvojamā ēka un klēts, koka kūts, ratnīca, labības šķūnis, siena šķūnis un pirts.

Lauku kultūru ražas: rudzi 16 kv/ha, kvieši 13 kv/ha, mieži 14 kv/ha.

Mājlopi: 3 zirgi, 5 slaucamas govīs, izslaukums 2430 kg ar 3,8 % tauku.

Algotu strādnieku nav.

Mašīnas: petrolejas motora kuļmašīna, vētījamā mašīna, riņķa zāģis, āboliņa kūlējs un zāles plāvējs.

Lejiņi, Sakstagala pagasts, 3 km no Sakstagala dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Aleksejs Daņilovs, saimniecību pircis 1926. gadā.

Kopplatība 16,5 ha, t. sk. 9 ha aramzemes, 2,5 ha pļavu, no tām 1,7 ha kultivētu, 3 ha ganību (kultivētu 1 ha), 1 ha sakņu un augļu dārza.

Ēkas: divstāvu koka māja, laukakmeņu un māla kleķa kūts, koka labības šķūnis, siena šķūnis, klēts, ratnīca, pirts.

Lauku kultūru ražas: rudzi 28 kv/ha, kvieši 24 kv/ha, mieži 18 kv/ha, kartupeļi 200 kv/ha, āboliņa siens 50 kv/ha.

Mājlopi: 6 zirgi, t. sk. 2 kumeļi, 7 slaucamas govīs, izslaukums 2224 kg ar 3,92 % tauku, 3 jaunlopi, 5 aitas, 8 cūkas.

Algota strādniece: 1 meita, līdzī strādā brāļa dēls ar ģimeni.

Par mašīnām ziņas nav sniegtas.

Rubuļnieki, Sakstagala pagasts, 0,5 km no Sakstagala dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Staņislavs Trasūns, mantojīs. Dzimtas rīcībā 86 gadi.

Kopplatība 33,8 ha, t. sk. aramzemes 20 ha, pļavu 6 ha, no tām kultivētu 3 ha, ganības kultivētas 6 ha, 1,8 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: koka dzīvojamā māja, kūts, 2 klētīs, ratnīca, zirgu stallis, šķūnis, labības šķūnis, pirts. Kūtī ūdeni piegādā automatizētā dzirdinātava.

Lauku kultūru ražas: rudzi 30 kv/ha, mieži 24 kv/ha, auzas 18 kv/ha.

Mājlopi: 13 zirgi, t. sk. 5 kumeļi, 14 slaucamas govīs, izslaukums 4082 kg ar 4,08 % tauku, 4 cūkas, 4 aitas.

Algoti strādnieki: 2 gada puīši, 2 gada meitas, 1 vasaras meita.

Mašīnas: zāles labības plāvējs, zirga grābeklis, kuļmašīna, rupjās barības smalcinātājs, vētījamā mašīna.

2. No stacijas attālākās saimniecības.

Līvberži, Kalupes pagasts, 15 km no Nīcgales dzelzceļa stacijas. Saimnieks Jānis Ancāns, saimniecība piešķirta 1922. gadā.

Kopplatība 17,9 ha, no tās 11,7 ha aramzemes, 3,9 ha pļavu, 1 ha kultivētu ganību, 1 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: koka dzīvojamā māja, cementa ķieģeļu kūts ar klēti un pagrabu, koka labības šķūnis, pirts. Ūdens sūknis ar automātiskām dzirdinātavām kūtī, sildūdens tvertne, ūdensvads un izlietne virtuvē.

Lauku kultūru ražas: rudzi 15 kv/ha, kvieši 12 kv/ha, kartupeļi 150 kv/ha, lopbarības sakņaugi 340 kv/ha.

Mājlopi: 3 zirgi, t. sk. 1 kumeļš, 5 slaucamas govīs, caurmēra izslaukums 3257 kg piena ar 3,86 % tauku, 2 jaunlopi, 8 cūkas, 5 aitas.

Algoti strādnieki: meita, vasarā 2 palīgstrādnieki.

Mašīnas: zāles pļāvējs, zirga grābeklis, sakņaugu rušinātājs.

Ķirupe, Līksnas pagasts, 8 km no Līksnas, 6 km no Vaboles dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Jāzeps Diura, saimniecību pircis 1927. gadā.

Kopplatība 53 ha, no tās aramzeme 24 ha, 12 ha pļavu, 13 ha kultivētu ganību, 1 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: māla kleķa dzīvojamā māja, mūra klēts, māla kleķa kūtis, 3 māla kleķa siena šķūņi, strādnieku dzīvojamā māja, kleķa ratnīca, 2 koka šķūņi. Ūdens apgāde kūtīs.

Lauku kultūru ražas: rudzi 10—25 kv/ha, mieži 10—15 kv/ha, auzas 10—20 kv/ha, kartupeļi 150—200 kv/ha, cukurbietes 200—300 kv/ha.

Mājlopi: 7 zirgi, t. sk. 2 kumeļi, 25 slaucamas govīs ar caurmēra izslaukumu 4217 kg piena ar 4,12 % tauku, 12 cūkas, 30 vistas.

Algoti strādnieki: 3 puīši, 4 meitas, 1 pusaudzis.

Mašīnas: zāles un labības pļaujmašīnas, zirga grābeklis, siena ārdītājs, kartupeļu racējs, cukurbiešu vācamā mašīna.

Zalāni, Atašienes pagasts, 5 km no Atašienes dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Staņislavs Zalāns, saimniecību vada jau 40 gadus.

Kopplatība 44,7 ha, t. sk. aramzeme 27,7 ha, 3,2 ha pļavu (kultivētu 2 ha) 4,5 ha ganību (kultivētu 3 ha).

Ēkas: koka dzīvojamā māja, apšūta ar ķieģeļiem, laukakmens govju kūts un zirgu stallis, koka cūku kūts, labības šķūnis, rija, klēts, laukakmens pagrabs, jaunlopu kūts un pirts.

Lauku kultūru ražas: rudzi 20 kv/ha, ziemas kvieši 24 kv/ha, mieži un auzas 17 kv/ha, kartupeļi 170 kv/ha, sakņaugi 540 kv/ha, āboliņa siens 75 kv/ha, pļavu siens 60 kv/ha.

Mājlopi: 6 zirgi, t. sk. 2 kumeļi, 12 slaucamas govīs, caurmērā izslaukums 4482 kg ar 4,20 % tauku, 13 cūkas.

Algoti strādnieki: 2 gada puīši, 1 vasaras puisis, 2 gada meitas.

Mašīnas: zāles un labības pļāvēji, zirgu grābeklis.

Grebežas, Bērzgales pagastā, 12 km no Mežvidu dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Jānis Odijānis 23,25 ha saimniecību mantojis, dzimtas rokās tā ir pāri par 60 gadiem.

Aramzemes 13 ha, 3 ha pļavu (kultivēts 1 ha), 2 ha ganību (kultivēti 1,25 ha), 2 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: koka dzīvojamā māja, kūts un rija. Ražas: rudzi 17 kv/ha, mieži, auzas 15 kv/ha, kartupeļi 240 kv/ha, āboliņa siens 35 kv/ha.

Mājlopi: 4 zirgi, t. sk. 2 kumeļi, 4 slaucamas govys, izslaukums 2236 kg ar 3,74 % tauku, 3 aitas, 2 cūkas.

Algoti strādnieki: vasaras puisis, vasaras meita.

Mašīnas: zāles pļāvējs.

Bondareva, Mērdzenes pagastā, 9 km no Ludzas dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Mārtiņš Miza, mantojis 1926. gadā.

Kopplatība 70 ha, t. sk. aramzeme 38 ha, 13 ha pļavu, no tām kultivēti 3 ha, 1 ha augļu un sakņu dārza, 17 ha meža.

Ēkas: dzīvojamā māja, kūts, klēts ar ratnīcu, rija ar piedarbu un šķūni, siena šķūnis un pirts. Izbūvētas netīrā ūdens notekas.

Lauku kultūru ražas: rudzi 25 kv/ha, mieži 24 kv/ha, auzas 20 kv/ha, kartupeļi 190 kv/ha, āboliņa siens 60 kv/ha.

Mājlopi: 6 zirgi, t. sk. 2 kumeļi, 10 slaucamas govys, izslaukums 2363 kg ar 4,07 % tauku, 3 jaunlopi, 9 aitas, 7 cūkas, 10 vistas, vaislas bullis un kuilis.

Algoti strādnieki: 1 vasaras meita.

Mašīnas: zāles pļāvējs, zirga grābeklis, rindu sējmašīna.

Vairogi, Viļānu pagastā, 14 km no Viļānu dzelzceļa stacijas. Saimnieks Antons Klīdzējs, pircis 1929. gadā.

Kopplatība 25,8 ha, t. sk. 14 ha aramzemes, 4 ha pļavu, 3 ha ganību.

Ēkas: koka dzīvojamā māja, betona kūts, koka klēts, labības šķūnis, siena šķūnis. Ūdeni piegādā ar sūkni.

Lauku kultūru ražas: rudzi 16 kv/ha, mieži 14 kv/ha.

Mājlopi: 7 zirgi, 8 slaucamas govys, izslaukums 3000 kg ar 4,0 % tauku, 8 aitas, 6 cūkas.

Algoti strādnieki: 1 vasaras meita.

Mašīnas: zāles pļāvējs.

Mēķi, Balvu pagasts, 6 km no Balvu dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Henrihs Porietis, saimniecību ieguvis 1905. gadā.

Kopplatība 26 ha, t. sk. aramzemes 13 ha, 2 ha kultivētu pļavu, 2 ha kultivētu ganību, iekārtotu 10 aplokos. 1,5 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: būves no koka — dzīvojamā māja, kūts, labības šķūnis, malkas šķūnis, klēts, siena šķūnis un pirts.

Lauku kultūru ražas: rudzi 28 kv/ha, kvieši 20 kv/ha, mieži 18 kv/ha, kartupeļi 160 kv/ha, sakņaugi 420 kv/ha, āboliņa siens 42 kv/ha.

Mājlopi: 3 zirgi, t. sk. 1 kumeļš, 6 slaucamas govys, izslaukums 4070 kg ar 4,28 % tauku.

Algoti strādnieki: vasaras puisis.

Mašīnas: zāles pļāvējs, zirga grābeklis.

Saulīši, Balvu pagasts, 5 km no Strazdiņu dzelzceļa pieturas. Īpašnieks Edgars Krievs, māju mantojis 1934. gadā, dzimtai pieder 54 gadus.

Kopplatība 48 ha, t. sk. aramzemes 20 ha, pļavu 15 ha, t. sk. kultivētas 4 ha, ganību 5 ha, 2,5 ha augļu un sakņu dārza.

Ēkas: koka dzīvojamā māja, mūra kūts, koka cūkkūts, labības šķūnis, rija ar piedarbu, klēts, 2 siena šķūņi un pirts.

Lauku kultūru ražas: rudzi 16 kv/ha, kvieši 15 kv/ha, mieži 13 kv/ha, kartupeļi 150 kv/ha, sakņaugi 230 kv/ha, āboliņš 36 kv/ha.

Mājlopi: 4 zirgi, t. sk. 1 kumeļš, 10 slaucamas govīs, izslaukums 3545 kg ar 3,78 % tauku, 4 jaunlopi, 9 aitas, 9 cūkas.

Algoti strādnieki: gada puisis, gada meita, vasaras meita.

Mašīnas: labības un zāles plāvējs, zirga grābeklis, kartupeļu racējs, sakņu sējmašīna.

Lūšubirzes, Tilžas pagasts, 13 km no Rugāju dzelzceļa stacijas. Īpašnieks Alfreds Stukēns.

Kopplatība 61 ha, no tās aramzeme 24 ha, t. sk. drenēti 7 ha, 13 ha pļavu, t. sk. kultivētu 7 ha, 3 ha ganību, t. sk. kultivētu 1 ha, 1 ha augļu un sakņu dārza, 14 ha meža.

Ēkas: koka dzīvojamā māja, mūra kūts, koka barības šķūnis, rija un labības šķūnis, klēts, 3 sienu šķūņi, 3 mūra pagrabi, pirts. Ūdens padeve ar rokas sūkni.

Lauku kultūru ražas: rudzi 22 kv/ha, mieži 24 kv/ha, kartupeļi 225 kv/ha.

Mājlopi: 3 zirgi, 13 slaucamas govīs, izslaukums 3548 kg ar 3,86 % tauku, 11 cūkas, 12 aitas, 17 mājputni.

Algoti strādnieki: 1 vasaras puisis, 3 meitas.

Mašīnas: zāles un labības plāvējs, kartupeļu racējs, linu maļamā mašīna, rupjās barības smalcinātājs.

3. Uzņēmējdarbības sīkstums.

Publicētajā apskatei atlasīto saimniecību sarakstā ir kādas ļoti būtiskas iezīmes, kuras der ievērot un arī izmantot mūsdienās.

Mūsdienu ekonomisti būdami ziņkārīgi par zemnieka kabatu, nenocietīsies, nenotincinot, kāda ir ražojumu pašizmaksa, kādas transporta izmaksas, kāda krājas peļņa. Priekšzīmīgāko saimniecību atlasei bija vienkāršāka saimnieciskā valoda. Centīsimies to atgādināt. Saraksta sastādītāji vaicāja, cik saimniecība ir tālu līdz pilsētai un stacijai? Vai tas bija tik svarīgi? Lauceses pagasta "Jeruzāleme" atrodas Daugavpils pievārtē, svaigu pienu piegādāja pilsētas tirgum. Bija tikai govīs, pavisam 40. Caurmēra izslaukums viduvējs, tāds, kuru varēja uzturēt uz zāles ražotās barības. Bija vēl tikai zirgi, ar kuriem pienu piegādāt patērētājam, apkopt ganības un sarūpēt lopbarību. Bija pēc tā laika standartiem moderna kūts ar betona klonu. Un lieks šķiet jautājums par piena pašizmaksu un cenu. Daugavpils tirgum otra tik specializēta un tik moderna svaiga piena piegādātāja nebija. "Jeruzāleme" bija atradusi savu tirgu "nišu" un turējās tajā sīkstī un pārticīgi.

Vai saimniecības attālumam līdz pilsētai vai dzelzceļa stacijai bija vēl kāda cita nozīme? Jā, bija, un būtiska. Staciju tuvumā zemnieku saimniecības vairāk uzmanības vēltīja sviesta ražošanai, mazāk cūkkopībai. Arī reģistrēto saimniecību kopā šī īpatnība apstiprinās. Saimniecībās pie pilsētām un stacijām, izņemot svaiga piena ražošanā specializēto "Jeruzālemi", uz katrām 10 govīm tika turēta un audzēta tikai 1 cūka. Tā sakot — pašu ģimenes vajadzībām un katlam. No stacijām attālās saimniecībās cūkas bija pārsvarā pār govīm, uz katru slaucamu govī nomaļus saimniecībās audzēja 1 vai 2 cūkas.

Ekskursantu atlasei izvēlētās saimniecībās ir bijis kāds iekoptāks stūrītis, kāda modernāka ietaise, ko bija vērts ieteikt apskatīt ieinteresētajiem ciemiņiem. Vai nu vairāki hektāri kultivētu pļavu un ganību, vai nu kāds labi nodrenēts tīrums, vai netīrā ūdens aizvadītājs no sētas, vai automatizētā govju dzirdīšana kādā kūtī.

Cik garu ceļu zemnieku saimniecības bija gājušas līdz šim modernizējumam? No apskatei izvērztajām saimniecībām tikai viena — Kalupes pagasta "Līvberži" — Jānim Ancānam bija piešķirta 1922. gadā kā atbrīvošanas cīņu dalībniekam, tātad — arī centrā un puslīdz iekārtota. Pārējās saimniecības bija vai nu mantotas dzimtas saimniecības, vai arī pirktas zemes tirgū. No tā secinājums: lauksaimnieciskajā uzņēmējdarbībā nav jācer uz ātru panākumu. Ienesīgas saimniecības iekārtošana prasa paaudžu pūliņus, ko iesāk tēvi, turpina — dēli.

Gadi iet, saimniecības ienākumi pakāpeniski uzlabojas, rodas līdzekļi investīcijām. Var atļauties uzsākt kādas kapitālākas saimniecības ēkas vai dzīvojamās mājas būvi. Ar ko sākt? Ar dzīvojamo namu, kūti vai klēti? Ar to, ar ko sāka viņi — Latgales priekšzīmīgākie zemnieki. Protams, ar kūts kapitālbūvi. Apskatei izvirzītās saimniecības varēja apskatīt tikai 2 ugunsdrošas izbūves dzīvojamās mājas, toties kūtis — veselas astoņas.

Un visbeidzot — visām izlases saimniecībām bija raksturīga viena īpašība. Visas priekšzīmīgākās novada saimniecības sastāvēja piensaimniecības vai pārraudzības biedrībās un zināja sava ganāmpulka piena ražu un caurmēra tauku saturu. Lai gan kopdarbības biedrību Latgalē bija maz, pat pārāk maz.

Atcerēsimies kopdarbības biedrību skaitu Latgalē, pārējā Latvijā un valstī uz 1925. gada 1. martu (1. tabula)

1. tabula

Kopdarbības biedrību skaits Latvijas novados līdz 1.03.1925. g.

Kopdarbības biedrību nosaukums	Šo biedrību skaits		
	Latgalē	Pārējos novados	Latvijā
Lauksaimniecības biedrības	64	155	219
Patērētāju biedrības	5	40	45
Mašīnu koplietošanas biedrības	12	67	79
Piensaimniecības biedrības	7	36	43
Biškopības biedrības	1	1	2
Krājaizdevu sabiedrības	3	5	8

Tie bija gadi, kad Latgales atdzimšanas vārds daudziem bija kļuvis par sirds aicinājumu. Taču tie, kuri nopietni domāja par Latgales atdzimšanu, nevarēja nerēķināties ar faktu virteni.

2. tabula

Un tā bija:

Apskatei izraudzīto Latgales saimniecību zemes platības hektāros	kopplatība	no tās aramzeme	plavas	ganības
	39,0	20,2	6,6	4,0

3. tabula

Noslēdzot zemes reformu, sētas caurmēra zemes platība bija (ha)

	Latgalē	Latvijā
Vecsaimniecībās	12,2	33,4
Jaunsaimniecībās	13,9	15,3
Caurmērā	12,4	24,5

Mēdz sacīt: "Telpas šaurība neierobežo domas plašumu." Mūsu nākotnes virzībai nav svarīgi tērēt laiku pētījumiem, kāpēc Latgalē zemes trūka. Tā vairs nav aktualitāte. Latgales laukos zemes daudz, trūkst cilvēku. Svarīgāk iepazīt latgaliešu raksturu, to latgaliešu meklējumus un gudrību, kuri centās paveikt nepaveicamo. Un atcerēties tos pārnovadu speciālistus, tautas vadoņus, kuri toreiz ticēja pacēluma iespējām un uz kādu brīdi to arī panāca.

III nodaļa. MONSINJORA KOOPERATĪVĀS VĀJĪBAS

1. Būt pirmajam ir grūti un bīstami.

Latgales atmodas un atkalatnākšanas laikā vēl daudz nenoskaidrota, līdz galam nesaprasta. Kad aizeju uz Rēzeknes kapiem, savādas dvēseles trīsas pārņem, tuvojoties Franča Trasūna atdusas vietai.

Kā varēja tautas mīluli, latgaliešu gudrāko cilvēku un tālredzīgāko politiķi tik ļoti pazemot un aizvainot pēdējās dzīves dienās un sēru ceļā uz mūža atdusas vietu? Kā varēja? Varēja, atradās nelabvēļi, bezdvēseļi.

Pie klusās un vienkāršās monsinjora Nikodema Rancāna atdusas vietas citas izjūtas un citas bažas. Kā spēja viens izglītots cilvēks tik jūtīgi uztvert un saprast savas nabadzīgās tautas tikai nojausto, bet vēl neuzsākto saimniecisko pārveidošanās ceļu? Un tik daudz izdarīt, lai tas ritētu pēc iespējas raitāk un gludāk?

Francim Trasūnam būt pirmajam bija bīstami, un oficiāli viņam daudz kas vēl nav piedots. Nav atjaunota piederība baznīcai. Nikodemam Rancānam būt pirmajam bija grūti. Toties Latgales pirmā kooperatora titulu viņam neviens nespēs atņemt.

Nikodema Rancāna bērniība ir spējusi viņa interesēm uzspiest spilgtu lauksaimniecības aroda mīlestības zīmogu. Līdz lēmumam kļūt par baznīckungu gan Ludzas pilsētas skolā, gan Pleskavas reālskolā un Francijas studiju laikā viņš guva plašas zināšanas par lauksaimniecību un labu izpratni, ko šis arods var dot, ja tas apvienots ar zinātni. Un vērojumi, cik nolaistā un pieticīgā stāvoklī tas atradās Latgalē. Latgales atmodas gados Nikodems Rancāns kļuva par kulturālu biedrību, lauksaimniecības sabiedrību un kooperatīvu dibinātāju. Jezups Kindzuļš, Latgales lauksaimnieku biedrību Savienības vadītājs, laikrakstā "Latgolas Zemkūpis" 1933. gada 8. numurā Nikodema Rancāna devumu novada saimnieciskajā dzīvē salīdzināja ar celmlauža darbu, īpaši zemnieku kopdarbības jomā.

Pēc 1905.—1906. nemieru gadiem Nikodems Rancāns nodibināja Latgales zemkopības biedrību un uzņēmās šīs biedrības vadību. Nikodema Rancāna enerģija izrādījās tik neizsmeļama, organizatora prasme — teicama, lauksaimnieciskās zināšanas — universālas, ka nu varam runāt un rakstīt par vairākiem viņa darbības virzieniem Latgales saimniecības attīstīšanā, kopdarbības veicināšanā.

2. Bitīte priekš lielākās algas ļaudīm radīta.

Pirms 160 gadiem Viļņā iznāca Jezupa Akeleviča latgaliešiem rakstītā "Īsā mācība bišu audzēšanā". Jezups Akelevičs grāmatas ievadā centās pievērst uzmanību šai nozarei, salīdzinot to ar zemkopību un lopkopību, kuras pie simtkārt lielāka darba dod mazākus augļus. Bišu audzēšanai nevajagot nedz grūta darba, nedz dārgas barības, nedz augstas gudrības, tik vien kā labu lauku un prātīgu uzraudzību. Latgales atmoda nāca strauja un dabīga. Līdzko spēku zaudēja mātes valodas aizliegums, ļoti strauji novadā atvēra pirmās latviešu skolas. Šo skolu dibināšanas hronika bija šāda:

- 1907. g. — Rēzeknes baznīcas skola;
- 1907. g. — Rēzeknes tirdzniecības skola;
- 1908. g. — Greiškānu zemniecības skola;
- 1908. g. — Rēzeknes burtliču skola;
- 1909. g. — Rēzeknes aušanas skola;
- 1913. g. — Rekovas zemkopības skola.

Pirmās latviešu skolas Latgalē. Vajadzīgas mācību grāmatas, bet tādu nav. Latgaliešu dialektā agrāk izdotās lūgšanu grāmatas bija ar latīņu burtiem un poļu ortogrāfijā. Tās latgalieši prata lasīt. Pārējā Latvijā izdotās mācību grāmatas bija gotu burtiem un no vāciešiem aizgūtā ortogrāfijā, tāpēc latgaliešiem nesaprotamas. Nikodems Rancāns esot teicis saviem amata brāļiem: *"Agrāk par baznīckungu varēja tikt tikai turīgu vecāku bērni. Gandrīz pie visām mūsu kaimiņu tautām garīdznieki sāka gādāt par grāmatu rakstīšanu tautai. Arī Latgalē pirmajiem gaismas nesējiem jābūt baznīckungiem"*.

Tika sacīts kā aicinājums daudziem. Darītājs palika viens — Nikodems Rancāns, pats aicinātājs. Nav nozīmes iznākušās grāmatas kārtot pēc nosaukumiem vai to izdošanas gadu atzīmēm. Izdot izdevās tikai grāmtu daļu. VI. Lōcis rakstā "Izdevniecība. Latgaļu grāmatniecība trimdā" publicēja šādus faktus: *"Nikodems Rancāns sarakstīja 40 grāmatu, pats izdeva no tām pusi, bet otra puse palika neizdota un tā aizgāja zudumā. Viņš rakstīja grāmatas ar pārdabīgu spēku naktīs, aukstā ūdenī kājas turēdams, lai nenāktu miegs. Viņš rakstīja visās nozarēs, jo visur nebija grāmatu un puse no šī pārcilvēciskā darba palika neizdota..."* ("Acta Latgalica", V., 1974. g.)

Latgalē pēkšņi atvērtajam pusducim latviešu skolu vajadzēja daudz grāmatu. Kādu daļu no gaidītām tās arī saņēma.

Bet nu par vienu, Nikodemam Rancānam vismīļāko. Par viņa "Bišu kopšanu". Pats Nikodems Rancāns bija aizrautīgs biškopis. Strādādams Preiļu draudzē par dekānu, Nikodems Rancāns izveidoja bišu dravu, kura kļuva par Latgales lauksaimnieku biedrības mācību dravu biškopības instruktoru un praktisko biškopju apmācībām. Nikodema Rancāna "Bišu kopšanu" varēja atrast vai katrā Latgales biškopja sētā, tā izaudzināja jaunu biškopju paaudzi, kura nodeva vēsturei primitīvo bluķu biškopību un ieviesa šajā nozarē tās moderno zinātnisko pamatu.

1929. gada 12. decembrī Rēzeknē sasauktajā Latgales biškopju I kongresā Nikodems Rancāns nolasīja referātu "Vēsturiska skice par biškopību vispārī un tās atmodas laiku Latgalē".

Jezupa Akeleviča aicinājumu attīstīt Latgalē biškopību latgalieši nesaklausīja. Nikodemu Rancānu sadzirdēja. Kāpēc? Uz šo jautājumu atbildēja pats Latgales biškopības tēvs: *"Biškopība Latgalē neplauka. Iemesls: elementāru zināšanu trūkums, māņticība, sādžu iekārta, kuras lika šķēršļus ikkatrai iniciatīvai. Tikai ...kad paspīdēja drukas un sapulču brīvības, kad sarīkoja visādus kursus, kad tika atvērtas Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskās sabiedrības un Latvijas Lauksaimniecības Centrālbiedrības nodaļas Rēzeknē, Ludzā un Daugavpilī, tad iestājās biškopības atmoda."*

Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskā sabiedrība ar J. Bisenieka pūlēm uzņēmās Nikodema Rancāna sagatavoto grāmatu izdošanu Latgales skolām, sarīkoja Pirmās Zemkopības izstādes Rēzeknē un Ludzā 1910.—1912. g. ar plašiem lauksaimniecības rīku un mašīnu tirgiem Rēzeknes un Ludzas pilskalnos. Vēl pirms Latgales atgriešanās Latvijā, Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskā sabiedrība eksportēja kooperācijas garu pāri Aiviekstei uz Latgales sirdi — Rēzekni.

3. Kooperācijas desmit baušļi.

Par Nikodema Rancāna kooperācijas grāmatu, izdotu Rēzeknē 1914. gadā, gribas pastāstīt plašāk.¹ Jo nereti, līdz sāk runāt par kooperatīviem, atskan apsauciens: "Ko, atkal par kolhoziem?" Kas tad ir kooperācija? Uzklaušīsim to Nikodema Rancāna skaidrojumā.

Kooperācijas ideja un gars bija pazīstami sen. Siena pļaušanas, mēslu un malkas vešanas talkas. Kopīgiem spēkiem darbs veicās ātrāk un šķītās vieglāks.

Katrs aroda veicējs domā, kā savu darbu atvieglot. Arī bodnieki nav bez galvām un gudro, kā pircēju apspēlēt, lai gūtu lielāku peļņu. Un skatiet — ne viņi pļauj, ne sēj, nedz šķūņos krauj, bet dzīvo simtkārt labāk par zemnieku.

Pirmais draudzes krāms (turpmāk lietosim "kooperatīvs"), ierīkots Rotčeldā Anglijā, sāka ar 280 rubļiem un izauga spēcīgā sabiedrībā.

Zemnieks, apstrādādams savu tīrumu, labi zina tā īpašības un labības sēšanas laiku. Ja pasēsi agri, slapjā un aukstā zemē, nekas neizaugs. Ja slikti baros un apkops lopus, tie slimos un nobeigsies.

Tāpat arī kooperatīvos vajag ievērot viņu likumus, citādi biedrība ja ne šodien, tad rīt var krist. Rotčeldas strādnieki radīja likumus, kurus ievērojot jābūt drošam, ka kooperatīvs gads no gada pieaugs spēkā. Šie likumi ir šādi:

1. Preču pirkšanai kooperatīvā vajag būt tikai par skaidru naudu, bet ne uz parāda.
2. Pašam kooperatīvam jāpērk preces tāpat tikai par skaidru naudu.
3. Preces jāpārdod par vidējām tirgus cenām.
4. Pajas jāsadala proporcionāli pirkumu summai.
5. Paju naudai jābūt mērenai, pieejamai arī nabagākiem dalībniekiem.
6. Ikvienam biedram kooperatīvā var būt tikai viena balss.
7. Visiem biedriem jāpiedalās visās kopsapulcēs.
8. Palielināt kooperatīva kapitālu vajag prātīgi, jāpērk to, ko drīz var pārdot.
9. Prece jāgādā laba, ar precīzu svaru.
10. Kooperatīva grāmatvedībai jābūt ļoti kārtīgai.

Nedzīties pēc peļņas kooperatīvā — caur izdevīgāku pirkumu, labāku apkalpošanu, peļņai jāatrodas kooperācijas dalībnieku saimniecībās. Jāuzmanās no kooperācijas ienaidniekiem. Lieli kooperācijas ienaidnieki ir sīkie bodnieki. Jo labāk strādā kooperatīvi, jo negantāki kļūst tās ienaidnieki. Vēl jo ļaunāki kooperācijas ienaidnieki ir tumšie novadnieki, kuri par brandvīna un alus glāzi gatavi pārdot savu dvēseli.

Un visbeidzot, būdams latgalietis un dziļi pazīdams savus novadniekus, Nikodems Rancāns uzrakstīja savu novadnieku kooperācijas desmit bauslību, daudz prasīgāku pret sava kooperatīva interesēm, ar lielāku uzticēšanos piesātinātu:

1. Nekad nepērc citur to, ko vari nopirkt savā kooperatīvā.
2. Vienmēr pērc par skaidru naudu.
3. Neklausies uz kooperatīvu pretiniekiem, viņu nevalodām un meliem.
4. Rūpējies, lai tavš kooperatīvs pārdotu ne tikai ikdienišķas preces, bet lai apmierinātu savu biedru garīgās vajadzības.
5. Apmeklē visas sapulces, kuras rīko tavš kooperatīvs.
6. Lasi kooperācijas avīzes un grāmatas.
7. Uzmanīgi seko uz to, kas notiek tavā kooperatīvā, nostājies pret to, kas tev nepatīk, bet dari to kā draugs, nevis ienaidnieks.
8. Aicini savus labus paziņas iestāties kooperatīvā.
9. Neļauj nevienam no kooperatīva apkalpotājiem tīkot uz kaut ko vairāk, nekā pēc statūtiem pienākas.
10. Neaizmirsti, ka kooperatīvs ir biedrība, kura darbojas uz jauniem pamatiem tev un kaimiņiem par labu.

Mums atliek tikai novēlēt: "Lai atjaunotās Latgales zemnieku kopdarbība būtu gan rotčeldiska, bet vēl vairāk rancāniska!"

¹ Kooperācija abo myusu krā-aizdevu kases, zemkūpeibas bīdreibas un draudzes krāmi. — Sast. un izdeva bazn. N. Rancāns, Rēzeknē. — 1914.

4. Nedaudz statistikas par kooperāciju

Latvijas Republikas neatkarīgas attīstības pirmie desmit gadi bija krietni vien sašūpojuši Latgales tautsaimniecības agrāk mierīgi stāvošo laivu. Arī uzņēmējdarbības un kooperācijas jomā.

P. Geidāna pētījums parāda šādu kredītkooperatīvu attīstības gaitu (1.tab.):¹

Gan kredītkooperatīvu skaita, gan biedru aptvēruma un vienas sabiedrības lielumā Latgale bija izlīdzinājusies ar pārējiem novadiem. Līvānos, Baltinavā un Bērzgalē izietā pieredzes skola nebija bijusi veltīga, kredītkooperatīvi arī Latgales saimnieciskajā dzīvē bija ieauguši kā tās harmoniska sastāvdaļa. Ne tik veiksmīgi Latgales novadā ieviesās un nostiprinājās pārējās kopdarbības biedrības (2.tab.).

1. tabula

Kredītkooperatīvu novietošanās un apvienoto biedru skaits uz 1935. gada 1. janvāri

Valstī un apgabalos	Sabiedrību skaits	Biedru skaits	
		kopā	vienā sabiedrībā
Latvijā	618	202234	327
Vidzemē	298	97909	329
Kurzemā	93	28311	304
Zemgalē	118	34272	290
Latgalē	109	41742	383

2. tabula

Kopdarbības biedrību skaita attīstības tendences Latgalē un pārējā Latvijā 1925.—1929. g.

Kopdarbības biedrības	Līdz 25.03.1925. g.			1928./1929. g.		
	skaits		Latgalē % pret Latviju	skaits		Latgalē % pret Latviju
	Latgalē	pārējā Latvijā		Latgalē	pārējā Latvijā	
Lauksaimniecības biedrības	64	155	41,3	69	276	25,0
Patērētāju biedrības	5	40	12,5	5	55	9,1
Mašīnu koplietošanas biedrības	12	67	17,9	7	110	6,4
Piensaimnieku sabiedrības	7	36	19,4	9	69	13,0
Biedrības un sabiedrības kopā	88	298	29,4	90	510	17,6

Kopdarbības biedrības veido nodarbinātie iedzīvotāji. Atcerēsimies, ka 1930. gadā nodarbināto iedzīvotāju Latgalē bija 541 tūkst., pārējā Latvijā — 1359 tūkst. Varbūt nebūtu lielas saimnieciskas jēgas tādām rādītājam kā kopdarbības biedrību skaitam uz 10 tūkstošiem nodarbināto. Tomēr... Uz šādu nodarbināto iedzīvotāju skaitu ap 1930. gadu Latgalē bija 1,7 kopdarbības biedrības, pārējā Latvijā — 3.

"Nav vaina, ka pulciņš mazāks, būtu stiprāka balss", tā par šādu situāciju mēdz sacīt latgalieši.

¹ P. Geidāns. Kredītkooperatīvu attīstība neatkarīgajā Latvijā. — Kr. "Latviešu kooperatīvais kredīts," R., 1937.

IV nodaļa. LATGALES PĀRVEIDES LIELĀKAIS PROJEKTS

1929. gadā Latvijas redzamākais politiķis un tautsaimniecības zinātnu doktors K. Ulmanis nāca klajā ar grāmatu "Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību". Tās ievadā norādīti šīs ierosmes galvenie cēloņi:

- lauksaimniecības ražojumu cenas, salīdzinot ar pārējiem ražojumiem un lauksaimnieka izdevumiem, bija pavisam nepietiekošas. **Lauksaimniecībai jātop ienesīgākai;**
- valsts labklājība vislielākā mērā ir atkarīga no lauksaimniecības stāvokļa. **Plauks lauksaimniecība — plauks visa valsts.**

No reģionālās ekonomikas viedokļa šis darbs nozīmīgs ar to, ka tajā publicēts plašākais Latgales tautsaimniecības pārveides projekts, kurš bija, ir un paliks unikāls Latvijas tautsaimniecības vēsturē. Izdalot tālumnīeku īpatnējās saimnieciskās vajadzības un būvējot šo vajadzību apmierināšanas sistēmu, Dr. K. Ulmanis ir veicis neparastu tautsaimniecisku eksperimentu, kuru centās vērtēt oponenti tā pēcpublikācijas laikā un vērtēja vēsturnieki jau no ievērojamas gadu distances, kad vēsture Latvijas likteņus bija nodevusi svešu spēku varā.

1. Kas bija tālumnīeki un kur tie dzīvoja?

"Gars, kas valda zemnieku starpā, nekad nebūs kaila kapitālisma gars, jo zemnieku dzīvē peļņas kāre nav vienīgā valdniece un noteicēja"

Zombarts

Ja vācu profesoram Zombartam ir taisnība, un laikam kāda daļa taisnības viņam ir, tad tīra, bezapsvērumu uzņēmējdarbība lauksaimniecībā nebūs iespējama. Ja zemnieks gribēs dzīvot ne tikai tur, kur iespējama lielāka peļņa, bet arī sirdij mīļā zemes stūrī, par tīru uzņēmējdarbību lauksaimniecībā nedrīkst runāt.

Un tomēr. Vai ir tādas teritorijas, kur zemnieks nespēj piekopt savu arodu? Jā, tādas ir, un lielas, un tās mēs redzam pasaules kartēs kailas un mazapdzīvotas. Bet varbūt var dzīvot laukos tikai tāpēc, ka var dzīvot, var iztikt, uz īpašu bagātību necerot un netīkojot?

Var. Un vieni no šādiem lauku iedzīvotājiem ir tālumnīeki. Dr. K. Ulmanis devis šādu tālumnīeku skaidrojumu: *"Par tālumnīekiem būtu apzīmējami iedzīvotāji... kas dzīvo apgabalos, kuriem grūtāki sasniedzamas valsts centrālās vietas, kur dzīve pukst straujāki. Šie apgabali ir ... atgriezti, nogriezti no vienas vai otras izdevības un iespējamības, kas vieglāk pieietamas dažu pārējo apvidu iedzīvotājiem".¹*

Tālāk K. Ulmanis paskaidroja: *"Par tālumnīekiem laucinieki var palikt lielāko attālumu dēļ no valsts galvaspilsētas vai arī ļoti neērtas un apgrūtinošas, laiku laupošas un dārgi maksājošas cilvēku un ražojumu satiksmes dēļ ar galvaspilsētu".²*

Latvijas teritorijas tālumnīeku novadus K. Ulmanis iedalīja trīs grupās:

¹ K. Ulmanis. Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību. — R., 1929. — 416. lpp.

² Turpat, 419. lpp.

- 1) tālumnieki Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē;
- 2) zvejnieki visā Latvijā;
- 3) Latgale.

Vidzemes, Kurzemes un Zemgales tālumnieku stāvokļa uzlabošanai pietiktu ar satiksmes uzlabošanu, tad lielā mērā izšķirtos arī tirgus un cenu jautājumi. Zvejnieku stāvokļa uzlabošanu autors apskatīja kompleksā ar visas nozares attīstības veicināšanu, neizdalot prioritārās teritorijas.

Vienīgi Latgali izcēla kā plašu novadu ar īpatnēju stāvokli, par kuru, citēju: *"... saimnieciskā politikā patiesi vajadzīga lielāka skaidrība un noteiktība, vajadzīga arī apzinātāka mērķu uzstādīšana un ceļa nospraušana."*¹

Nekavēsimies pie Latgales saimniecības tā laika raksturojuma, kurš aizņem vairākus desmitus lappušu, ir vispusīgas saimnieciskās informācijas piesātināts un vēl ilgi kalpos statistiķiem un ekonomistiem par paraugu, kā jāveic kāda reģiona analīze, pirms izkristalizējas jautājumi, kā varētu ietekmēt tā saimniecisko stāvokli ar saimnieciskās politikas svirām.

2. Ierosinājumi Latgales saimniecības uzlabošanai.

Ierosinājumus Latgales saimniecības uzlabošanai var iedalīt vairākās grupās.

• Saimnieciski ekonomiskie ierosinājumi bija šādi:

- paaugstināt ražas, lai novērstu maizes un kartupeļu trūkumu. Šai nolūkā — atmest veco laiku darba un ražošanas paņēmienus, piemēram, sirpi, nepilnīgas zemes apstrādes rīkus;
- paplašināt āboliņa laukus, sagādājot sēklu lauku nokulšanas tehnikas iegādei nepieciešamos kredītus;
- pakāpeniski, nesteidzoties ieviest kultivētās ganības;
- lielāku vērību pievērst augļu dārziem, izmantot daudzu rietumvalstu piemēru, ceļus apstādīt ar dārziem;
- ieteikt mašīnu koplietošanas punktu plašāku ierīkošanu;
- ierīkot paraugsaimniecības par valsts līdzekļiem vai piemaksām, pa vienai vai vairākām katrā pagastā, tās jāapgādā ar piemērotām mašīnām, labības un kartupeļu šķirņiem, jāierīko sugas lopu audzēšanas punkti.

• Jāuzlabo tirgus apstākļi.

Šai nolūkā izmantot citos novados uzkrāto pieredzi, dibināt kooperatīvas pārraudzības un piensaimniecības biedrības, uzlabot mājdzīvnieku īpašības un ēdināšanu:

- lai šo ceļu saīsinātu, piensaimniecībā Latgalē būtu jārikojas citādāk: *"Kerties pie lielāku, centrālu sviesta kulšanas iestāžu ierīkošanas, kurām saldu krējumu piegādātu pat no samērā lielāka attāluma"* (442. lpp.). Pēc autora apsvēruma, Latgalei pietiktu ar 4-6 centrālsviestnīcām, bet pirmo vajadzētu celt nekavējoties, izmantojot Zemes bankas atvieglotus kredītus;
- pie esošām pienotavām jānoorganizē olu savākšanas un iepirkšanas punkti;
- bekona ražošanas eksports jāattīsta reizē ar piensaimniecību. Jāuzlabo cūku sugas materiāls ar labi un lielā skaitā ierīkotu sugas lopu audzētavu palīdzību. Latgalei nepieciešama eksportkautuve, jo dzīvas cūkas vest 200 km nebūtu

¹ K. Ulmanis. Kā pacelt un padarīt ivenīgu mūsu lauksaimniecību. — R., 1929. — 419. lpp.

lietderīgi. Ar eksportkautuvi radītais pieprasījums un paceltā cena būtu vislabākie skubinātāji turēt vairāk cūku.

- **Programma jānodrošina finansiāli.**

Būs vajadzīgi prāvi kredīti uz atvieglotiem noteikumiem eksportkautuves ierīkošanai, kredīti cūku sugas izkopšanai:

- atvieglot dzelzceļa tarifus lauksaimniecības produkcijas nogādei Rīgā, sevišķi lopiem, gaļai;
- izveidot 10 miljonu latu lauksaimniecības nodrošināšanas un nostiprināšanas fondu Latgalē;
- nodokļu parādu atlaišana nebūtu vēlama. Tos vajadzētu sadalīt uz 6—10 gadiem un iekasēt mazās daļās līdz ar jauniem nodokļiem.

- **Jāmazina zemes trūkums Latgalē:**

- valstij ar tiešām piemaksām būtu jāiztīra no celmiem mežu cirtumi un no laukiem jānovāc lielie akmeņi;
- jāsusina purvi. Latgalē ir pāri par 100000 ha purvainu zemju. Tās nosusinot, varētu šajās zemēs nodibināt 20000 jaunsaimniecību. Šis pasākums prasītu 15—20 milj. latu. Šim mērķim būtu jāmeklē ārējais aizņēmums.

- **Jāattīsta blakus ieņēmumi:**

- ārpusmājas darbā uz citiem novadiem dodas ap 20000 strādnieku. Katrs palielina savas ģimenes ienākumus par 300—400 Ls gadā. Latgalieši varētu aizņemt visu viesstrādnieku vietas, kas Latgalei papildus dotu 4—5 miljonus latu.
- Latgales ģimenēs ir pietiekoši darba roku mājrūpniecības attīstīšanai. Šeit būtu vajadzīgas biedrības, apmācība, kursi un korpārdošanas apvienības;
- līdz šim Latgales naudas ieņēmuma avots bijuši lini. Lai kā arī neveiktos ar piensaimniecības un lopkopības attīstību, linkopība kā ienākumu avots Latgalē uzturama arī uz priekšu.

Tādi bija Dr. K. Ulmaņa ierosinātie Latgales tālumniecības pārvarēšanas priekšlikumi. Pēc būtības tas bija ieteikums samērā īsā laikā uz Latgali pārnest Kurzemē un Zemgalē aprobēto zemnieku saimniecības modeli, ietverot projektā pat tik dārgus pasākumus, kā purvu nosusināšanu un piena un gaļas pārstrādes uzņēmumu celtniecību. No mūsdienu pieredzes un zināšanu viedokļa raugoties, šo projektu jāatzīst par pareizu un tālredzīgu, tajā nav nekā tāda, pret ko būtu vērts iebilst.

3. Tālumnieceku projekts kritikas un dzīves spaidos.

Tālumniecības pārvarēšanas projekta publicēšana zinātniskā monogrāfijā sabiedrībā varbūt arī tik viegli nebija pamanāma, sevišķi tāpēc, ka 30. gadu krīze bija klāt un Dr. K. Ulmanis intensīvi nodarbojās ar krīzes pārvarēšanas jautājumiem, publicējot vienu pēc otras divas monogrāfijas: "Ko darīt un kā?" Tāpēc kritikas iebildumus nācās meklēt, izcilājot krietnu blāķi tā laika publikāciju.

A. Sietiņsons piesardzīgi aizrādīja, ka novēroti ačgārni propogandas paņēmieni, kuri musina lauksaimniekus ierīkot koppienotavas, iekams nav nodrošināta pati piena ražošana.

A. Buševics iebilda no šķiru pašuzturēšanās pozīcijām. Ar K. Ulmaņa projekta ieviešanu dzīvē lauksaimnieki līdz ar piemaksām ar uzviju saņemtu atpakaļ visu to, ko tie līdz šim vēl valsts uzturēšanai dod, un būtu formāli ieskaitāmi sociāli apgādājamo skaitā kā šķira, kura pati sevi uzturēt nevar.

Zinātniski argumentētāko tālumniecības projekta kritiku atstājis Latgales izcelsmes tautsaimniecības vēsturnieks prof. **A. Aizsilnieks**.¹ Viņš K. Ulmaņa saimniecisko politiku attiecībā uz Latgali kritizēja, izejot no preces tāluma pārvarēšanas izdevumu racionālisma viedokļa, kas reģionālajā ekonomikā pazīstama kā Tjūnena attāluma pārvarēšanas mācība.

Kamēr cenas, ko lauksaimnieki saņem par saviem ražojumiem, ir atkarīgas no šo produktu transporta izmaksām līdz to patēriņa centriem, lielu patēriņa centru apkārtnes lauksaimnieki ražo tādus produktus, kuru transporta izdevumi pārsniedz cenas, un otrādi — tālumnieceki ražo tādus produktus, kuru cenā transporta izdevumi ir mazākumā. Specializācija izlīdzina cenas. Ja valstī maksā vienādas cenas, pazūd specializācija.

Prof. A. Aizsilnieks izteicis versiju, ka Dr. K. Ulmanis vēlāk pats atteicies no tālumnieceku programmas, jo bija konstatējis, ka 30—40 km no Rīgas atrodamas vēl no Pirmā pasaules kara laika neuzartas atmatas, nenovākti bunkuri.

Tik tiešām, savā runā tālumnieceku sanāksmē 1938. gada 24. septembrī Dr. K. Ulmanis deklarēja jaunu pieeju tālumniecības pārvarēšanas problēmai. A. Ceihnera skatījumā, Ulmanis paziņojis tālumnieceku labklājības uzlabošanas jauno programmu.²

Jaunajā programmā tika konstatēts, ka atpaliekošas zemnieku saimniecības ir dispersi izkaisītas pa visu Latviju, ka nav vajadzības tās meklēt Zilupes krastos. Nogriežot no šosejām uz lauku ceļiem, tālumnieceku saimniecības var atrast katrā pagastā. Tāpēc turpmāk katrā no agronomiskiem rajoniem tiks izraudzītas 10 atpalikušas saimniecības, kuru saimnieki ir gatavi racionālākai saimniekošanai. Valstī sanāks 1000 saimniecības, kuras, saņemot 1000 Ls kredītu, strauji uzlabos savu saimniecību stāvokli. Tā tad pretdarbība tālumniecībai no Latgales tika izklaidēta pa visu Latviju. Kāpēc tas tā notika?

Bija mainījusies valsts iekārta, no politiskās skatuves aizdzīti spēki, kuri cīnījās par Latgales saimniecisko attīstību. Apsvēruma pēcposmā Latgales lauksaimniecības darbinieku sanāksmē Daugavpilī Zemkopības ministrs J. Kauliņš Latgales kolēģu kopā uzrunāja novadu: *"Latgale! Jūsu vecie politiskie vadoni daudzi ir aizskaloti ar lielo tautas atdzimšanas vilni. Jaunus negaidiet, jo mums visiem ir viens vadonis — ministru prezidents K. Ulmanis"*.³

Latvijas Kredītbankas pārskatā 1936. gadā tālumnieceku jautājuma atrisinājumam tika saskatīts cits cēlonis: *"Līdz ar stabilo pārdodamo un pa daļai arī pērkamo priekšmetu cenu stabilizāciju ir izdevies atrisināt tālumnieceku jautājumu."*

Šādi atzinumi neizrietēja no novada analīzes. Tas bija konstatējums bankas klientu apkalpošanas zālē pēc cenu izlīdzināšanas: nav tālumnieceku cenu, nav arī tālumnieceku!

Ir pavisam cita rakstura jautājums: vai Latvijas ekonomika bija spējīga realizēt tik vērienīgu viena novada saimnieciskās rekonstrukcijas projektu?

Kas tad praktiski tika īstenots no tālumnieceku programmā paredzētā?

1. Iedibināja vaislas lopu pirkšanas fondu. Latgales vaislas lopu pircēji varēja saņemt bezprocentu kredītu 9/10 apmērā no iegādes cenas. Kredītu izsniedza

¹ A. Aizsilnieks. Latvijas saimniecības vēsture 1914.-1945. g. — "Daugava". — 1968.

² A. Ceihners. Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politika. — R., 1939. — 336. lpp.

³ Laikraksts "Latgolas Zemkūpis", Nr. 3, 1935.

uz 3—5 gadiem, šajos gados bija jāatmaksā 40% no saņemtās summas. Ja vaislas lopa vaislas spēja atbilda normai, 60% no piešķirtā norakstīja kā dāvinājumu.

2. Noteica kredīta piešķiršanas atvieglojumus piensaimniecības sabiedrību ēku būvei. Pārējos novados šiem mērķiem varēja saņemt kredītu ar 6 % augļu gadā, pieskaitot 0,5% no kredīta summas bankas izdevumu segšanai. Latgalē piensaimniecības sabiedrību ēku būvei varēja saņemt bezprocenta kredītu, atstājot 0,5% no kredīta summas bankas izdevumu segšanai.
3. Tika noteikti algu piemaksu pabalsti koptienotavu darbiniekiem Latgalē Ls 75 mēnesī.
4. Pabalstus parauglauciņu ierīkošanai Latgales laukos, pļavās un ganībās agronomi varēja saņemt caur Latgales lauksaimnieku biedrību savienību Daugavpilī.
5. Tarifu atvieglojumus noteica meliorācijas projektu izstrādāšanai Latgalē. Ja pārējā Latvijā meliorācijas projekta izstrādāšana 1 ha objektā maksāja Ls 8 latgalieši analogu pakalpojumu varēja saņemt par Ls 1,5.
6. Latgales piensaimniecību biedrību saražotajam eksportsviestam tika noteikta piemaksa 10 santīmi par kg, salīdzinot ar pārējiem novadiem.

Tas nozīmē, ka Latgales saimnieciskās attīstības nosacījumi, kuri bija regulējami ar ekonomiskās politikas līdzekļiem, tika lielā mērā koriģēti, lai izsauktu novada straujāku attīstību. Vēsturē ir atstāts drosmīgs un vērienīgs viena Latvijas reģiona attīstības paātrināšanas mēģinājums, kurš mulsina mūsdienu Latgales novada tautsaimnieku prātus. Latgales attīstības paātrināšana, jauni mēģinājumi attīstības programmu izstrādē, ir jau bijuši. Nu jau zināmi trīs nodomu dokumenti, dēvēti par programmām, kuri ir izstrādāti Latgales attīstības ietekmēšanai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

Taču šie dokumenti nav panākuši galveno — saimnieciskā mehānisma pārkonstruēšanu, iecerēto pasākumu finansēšanu. Republikas pārvaldes institūcijas uz šiem dokumentiem atsaukušās ar minimālo — budžeta līdzekļu maznozīmīgu pārdali kāda kulturāli saimnieciska pasākuma finansēšanai Latgalē.

Divreiz nevar iekāpt vienā un tajā pašā upē — māca filozofiska gudrība. Un kā ar tālumsaimniecību? Vai tajā var nokļūt divas reizes?

V nodaļa. SABIEDRISKĀS MANTAS PRIVATIZĒŠANA, IZMANTOJOT KAPITĀLA KOOPERĀCIJAS FORMAS

1. Strīdi par privatizāciju LPI konferencē.

Latgales pētniecības institūta II zinātniskajā konferencē Daugavpilī tautsaimniecības sekcijas diskusijās, analizējot privatizācijas gaitu Latgalē, tika konstatēts, ka šis process neiekļaujas likumdevēja izprojektētā gultnē. Daudzviet tas iegūst nevaldāmu raksturu un izsauc lauksaimniecībā radītā ražošanas potenciāla likvidēšanu un tam sekojošu lauku iedzīvotāju bezdarbu. Tika apspriests priekšlikums par procesa iesaldēšanu un sakārtošanu, kurš gan neguva sekcijas dalībnieku vairākuma atbalstu.

Sekcijas dalībnieku vairākums uzskatīja, ka ir radušies labvēlīgi vēsturiskie apstākļi ražošanas rakstura kardinālai maiņai, valsts un kolhozu īpašuma aizstāšanai ar kooperētu kapitālu un privātīpašumu. Kooperēta kapitāla (kopkapitāla) īpašumam bija jābūt tam, kurš nodrošinās kolhozos un valsts saimniecībās izveidoto lielo ražošanas objektu tālāku apsaimniekošanu. Privātīpašumam galvenokārt bija jākoncentrējas ražošanas objektos, kurus varēja izmantot un apsaimniekot viena ģimene. Lauksaimniecībā radītā ražošanas potenciāla likvidēšana tika kvalificēta kā netipiska blakusparādība, kura neiegūs nozīmīgu vērienu, jo lielu cerību viesu kapitāla ieguvēju kooperācija, kurai vajadzēja pārņemt kopsaimniecību vispārējās nozīmes objektus, kuri tika traktēti kā nedalāmie objekti.

2. Privatizācija caur kooperāciju.

Sabiedriskās mantas privatizācijas gaitas pētījumus traucēja vairāki apstākļi:

- kļūdas šī procesa statistikas atskaitēs. Atskaišu formulējumi un skaitļi nebija saskaņoti ar procesa uzskaites pirmdokumentiem, nebija precīza jēdziena "privatizācija" formulējuma, procesa gaitā nenotika sākotnējā kapitāla pārvešana;
- vājā privatizējamo saimniecību atskaišu disciplīna.

Neraugoties uz informācijas nepilnībām, tā ļāva novērot sekojošo: **privatizācijas pirmais solis visā valstī bija paju sabiedrību izveidošana.**

Paju sabiedrību mantas privatizācijas tālākais process neliecināja par saimniecisko sabrukumu, par ko brīdināja dažas publikācijas masu informācijas līdzekļos. Šo sabiedrību demontāžas process Latvijā bija ievērojami diferencēts. Ja Latgales rajonos dominēja statūtsabiedrību darbinieku aiziešana no sabiedrībām, izņemot savu paju kapitālu, tad atsevišķās Kurzemes un Vidzemes paju sabiedrībās bija pieņemti lēmumi, ar kuriem par nedalāmiem objektiem deklarēja saimniecību kopu. Visu kopsaimniecību par nedalāmu objektu apstiprināja Aizkraukles rajona paju sabiedrība "Zalve", Ogres rajona paju sabiedrības "Madliena" un "Lāčplēsis", Dobeles rajona paju sabiedrība "Tērvete" u. c.

Mūsu novērojumi ļauj secināt, ka paju sabiedrību mantas privatizēšana bija komplicēts sociāli ekonomisks process, kuru noteica, gan subjektīvas, gan objektīvas dabas faktori.

Pie subjektīvas dabas faktoriem piederēja:

- paju sabiedrību vadošā kodola attieksme pret paju sabiedrību saglabāšanu. Paju sabiedrībās, kur vadošais kodols izira vai iekļāvās mantas piesavināšanas procesā vienā vai citā formā, privatizācija kļuva par visaptverošu un noveda pie vispārējas paju sabiedrības privatizācijas;
- privatizāciju paātrinošas vadīšanas kodola opozīcijas izveidošanās, kura nobīdīja malā kolektīvās saimniekošanas aizstāvjus. Izraisot mājlopu un tehnikas privatizāciju, opozīcija panāca paju sabiedrību likvidāciju.

Taču subjektīvas dabas faktori saimniecisku nozīmi ieguva privatizācijas procesa sākuma posmā un izsauca pirmo pāris desmitu paju sabiedrību likvidāciju laikā, kad privatizācijai vēl nebija ekonomiski reprezentīvas parādības raksturs.

Latvijas lauksaimniecības paju sabiedrību mantas privatizēšanas process kļuva ekonomiski reprezentatīvs 1992. gada pēdējā ceturksnī. Šajā laikā iezīmējās objektīvas dabas faktori, kuri noteica privatizācijas gaitu un norisi. Pie tiem piederēja:

- paju sabiedrību apsaimniekošanā nodotās zemes platības krass samazinājums;
- paju sabiedrību dalībnieku izstāšanās, izņemot viņiem piederošo paju kapitālu;
- paju sabiedrību ekonomiskais stāvoklis;
- lauku iedzīvotāju nacionālais sastāvs.

Paju sabiedrību zemju samazinājums zemes reformas rezultātā paātrināja sabiedriskās mantas privatizācijas tempu 1992./93. gada ziemas sākumā (1. tab.)

1. tabula

Paju sabiedrību mantas privatizēšanas tempu sakarības ar statūtsabiedrību zemju samazinājumu

Gr.	Lauks. izmantoj. zeme 01.05.93. pret 01.11.92., %	Rajonu skaits grupā	Faktoriālais rādītājs vidēji grupā	Nošķirts paju kapitāla % no aprēķinātā uz		
				01.10.92	01.01.93.	+,—
1.	līdz 40	3	38,1	8,1	18,9	+10,8
2.	41—50	8	45,1	9,0	19,2	+10,2
3.	51—60	8	54,2	12,9	14,7	+1,8
4.	virš 60	6	63,5	11,3	16,1	+4,8
	Kopā, vidēji	25	51,9	10,7	17,2	+6,5

Kā tas redzams no 1. tabulas datiem, rudenī sabiedriskās mantas privatizēšanas tempi uzrādīja proporcionālu sakarību ar zemju samazinājumu: **jo vairāk zemes izņēma no statūtsabiedrību izmantošanas, jo mazāku daļu nošķīra no paju kapitāla.** Šādu sakarību nodrošina tas, ka Pierīgas rajonos, kur izvietojās ekonomiski visspēcīgākās un dzīvotspējīgākās statūtsabiedrības, bija arī visintensīvākais privātpersonu zemju pieprasījums. Zemju samazinājuma ietekme kādu laiku nivelējās, nomācās, jo šajās teritorijās statūtsabiedrībām bija izteiktāka eksistences spēja, salīdzinot ar normāli izvietotām lauku teritorijām. Līdz ar mājlopu kūtsstāvēšanas perioda sākumu sabiedriskās mantas privatizāciju arvien stiprāk sāka iespaidot statūtsabiedrību zemju samazinājums. Rajonu grupās, kur statūtsabiedrības bija zaudējušas vairāk nekā pusi lauksaimniecībā

izmantojamo zemju, paju kapitāla nošķiršanas tempi bija 2—5 reizes straujāki nekā to rajonu grupās, kur sabiedriskā izmantošanā palika lielākā daļa zemju platību.

Statūtsabiedrības dalībnieku izstāšanās ietekmei uz mantas privatizēšanas procesu varēja būt lokāls, atsevišķiem mikroreģioniem piemītošs raksturs.

Masu informācijas līdzekļos publicētie ekspertu spriedumi liecināja, ka to statūtsabiedrības dalībnieku vērtības orientācija, kuri par tādiem kļuva lauksaimniecības privatizācijas procesā, pret statūtsabiedrībām bija agresīva.

Tāpēc vien varēja gaidīt, ka tās statūtsabiedrības, kurās vairāk šādu dalībnieku "no ārienes", būs vairāk pakļautas likvidācijas tendencēm. No rajonu avīzēm uztvertie ekspertu spriedumi šajā jautājumā bija šādi (1992. gada aprīlī un 1993. gada 1. ceturksnī):

1. eksperts:

"Tiem, kuri strādā, ir mazākas pajas nekā tiem, kuri nestrādā. Nestrādājošiem ir viena interese — atnākt, visu sagraut un iedzīvoties mantā."

2. eksperts:

"Atnācēji no tālienes to vien gribēja, kā saņemt naudu vai mantu par pajām. Kad paju sabiedrību kopsapulce sāka liegt paju materializēšanu, lai saglabātu sabiedrības ražotspēju, atnācēji nevēlējās gaidīt dividendes, bet pārpludināja paju tirgu un tāpēc pajas varēja uzpirkt zem to nominālvērtības".

3. eksperts:

"Privatizētos lopus paju mantinieki turpat pie fermām nokauj un izķidā, atstājot aiz sevis piegānītu apkārtni un valodas par sabiedrības izlaupīšanu".

Šo ekspertu spriedumu rezultātā veicām statūtsabiedrību dalībnieku un strādājošo attiecību ietekmes pārbaudi uz mantas privatizēšanas tempiem, pieņemot, ka, jo plašāka ir šī attiecība, jo vairāk var būt to statūtsabiedrību dalībnieku, kuru vērtību orientācija un tās realizēšana varēja ietekmēt sabiedriskās mantas privatizācijas tempus. Analīzes rezultāti atspoguļoti 2. tabulā.

2. tabula

Lauku statūtsabiedrību dalībnieku un strādājošo attiecību ietekme uz mantas privatizēšanas tempiem

Gr.	Statūtsab. dalībn. skaits pret strādāj. uz 01.05.92., %	Rajonu skaits grupā	Faktoriālais rādītājs vidēji grupā	Nošķirts paju kapitāla % no aprēķinātā uz		
				01.10.92	01.01.93.	+,—
1.	Līdz 300	6	266,0	8,4	18,1	+9,7
2.	301—360	5	320,0	12,6	17,2	+4,6
3.	361—400	6	372,0	11,9	19,7	+7,8
4.	virs 400	8	414,0	8,3	14,6	+6,3
	Kopā, vidēji	25	338,0	10,7	17,2	+6,5

Kā liecina tabulas dati, **sabiedriskās mantas privatizācijas vasaras posmā faktoriālais rādītājs neietekmēja privatizācijas tempus.** Ja ekspertu spriedumi atspoguļotu nevis izņēmuma gadījumus, bet saimniecisku procesu, varēja gaidīt, ka šāda ietekme parādās ziemas periodā, kad sabiedriskā ganāmpulka mājlopu izpārdošana ieguva masu parādības raksturu. Taču analīzes dati liecina par pretējo. Ja attiecībā pret 3. grupu pielietojam akadēmiķa S. Strumiļina ieteikto grupēšanas rindas izlīdzināšanas

metodi, iegūstam šādu sakarību: **jo lielāka bija statūtsabiedrību dalībnieku procentuālā attiecība pret strādājošiem, jo mazāka paju kapitāla daļa tika nošķirta.**

Mūsaprāt, atsevišķu no tālienes nākušu statūtsabiedrību dalībnieku nepārdomātā rīcība radījusi sensāciju rakstura ietekmi lauku sabiedrībā un uzbūrusi priekšstatu par postošo, plosošo dalībnieku "no tālienes". Ekonomiskā realitāte bijusi ikdienišķāka. Kā liecināja apsekojumi Saldus rajona paju sabiedrībās, tās paju sabiedrības, kuras saglabāja savu ražotspēju, 1992. gada noslēgumā uz paju rubli izmaksāja 0,80-1,50 rbļ. ("Grieze", "Pampāļi", "Druva", "Nīgrande", "Ezere", "Zaņa" u. c.). Tas nozīmē, ka nestrādājošiem paju sabiedrības locekļiem savu paju vērtību bija izdevīgāk glabāt paju sabiedrībā, nekā to realizēt naudā glabāšanai visizdevīgākās komercbankās.

Analīze parādīja, ka statūtsabiedrības dalībnieku izstāšanās ietekme uz mantas privatizēšanas tempiem nebija būtiska un tāpēc šī procesa vērtējumos atstājama bez ievēribas.

3. Statūtsabiedrību ekonomiskā stāvokļa ietekme uz mantas privatizēšanas tempiem.

Statūtsabiedrību ekonomiskais stāvoklis ir ļoti ietilpīgs jēdziens, un tā pilnīgākai raksturošanai būtu jāpielieto izvērstu rādītāju sistēma. Lauku statūtsabiedrību mantas privatizēšanas statistika ļāva ekonomisko stāvokli uztvert pēc divām iezīmēm:

- pēc saimniekošanas rezultātā radītā kapitāla daļas mantā;
- pēc zemju apgādātības ar paju kapitālu.

1. tabula

Lauku statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempu sakarība ar saimniekošanas rezultātā radītā kapitāla daļu mantā

Gr.	Saimniekošanas rez. radītā kapitāla daļa privatizējamā mantā uz 01.05.92., %	Rajonu skaits grupā	Faktoriālais rādītājs vidēji grupā	Nošķirts paju kapitāls % no aprēķinātā uz		
				01.10.92.	01.01.93.	+,-
1.	līdz 70	4	64,9	13,5	14,2	+0,7
2.	71-80	7	75,9	13,2	18,6	+5,4
3.	81-85	8	82,4	9,7	18,9	+9,7
4.	virš 85	6	87,5	8,5	13,3	+6,8
	Kopā, vidēji	25	79,0	10,7	17,2	+6,5

Kā liecina grupējuma dati 1. tabulā, saimniekošanas rezultātā radītā kapitāla daļa mantā parādīja ietekmi uz mantas privatizēšanas tempiem pēc stāvokļa uz 01.10.92. Šī sakarība loģiski skaidra: **jo lielāks jaunradītās mantas īpatsvars kopējā kapitālā, jo vājāki šīs mantas privatizēšanas tempi.** Taču, iestājoties ziemei, šī sakarība pavājinās. Ar jaunradīto mantu bagātākajās rajonu grupās paju kapitāla nošķiršana pastiprinājās. Domājams, ka šādām pārmaiņām ir bijuši vairāki iemesli: lopbarības nepietiekamība paju sabiedrībās sakarā ar tās iepirkšanas sašaurināšanos, zemes reformas spiediens uz atsevišķu fermu lopbarības platībām, īpaši ekonomiski spēcīgākajos republikas rajonos u. c.

Noturīgāka bijusi statūtsabiedrību ekonomiskā stāvokļa ietekme uz to mantas privatizēšanas tempiem, ja par faktoriālo rādītāju izvēlas lauksaimniecībā izmantojamās zemes apgādātību ar paju kapitālu (2. tabula). Sakarība: **jo vairāk paju kapitāla uz**

zemes platības vienību, jo lielāki mantas privatizēšanas tempi. Šī sakarība visumā saglabājās arī ziemas periodā, izņemot 3. rajonu grupu, kurā pārsvaru guvuši citi mantas privatizēšanas tempus ietekmējošie faktori.

Statūtsabiedrību ekonomiskā stāvokļa ietekmes analīze liecina, ka uz mantas privatizēšanas tempiem statūtsabiedrību ekonomiskais stāvoklis uzrādīja būtisku ietekmi. Procesa izpratnei šīs parādības izmaiņām ir jāpiešķir liela nozīme.

2. tabula

Lauku statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempu atkarība no zemju apgādātības ar paju kapitālu

Gr.	Paju kapitāla vērtība uz statūtsabiedrību lauks. izmant. zemi tūkst. rbj./ha	Rajonu skaits grupā	Faktoriālais rādītājs vidēji grupā	Nošķirts paju kapitāla % no aprēķinātā uz		
				01.10.92.	01.01.93.	+, —
1.	līdz 3,5	5	3,2	18,9	21,3	+2,4
2.	3,6-4,5	7	4,1	12,0	20,1	+8,1
3.	4,6-5,5	10	5,0	6,5	18,7	+12,2
4.	virs 5,6	3	7,0	8,4	16,9	+9,5
	Kopā, vidēji	25	4,6	10,7	17,2	+6,5

4. Lauku iedzīvotāju nacionālā sastāva ietekme uz statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempiem.

Lauku iedzīvotāju nacionālā sastāva ietekme uz statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempiem konstatēta monogrāfiskos apsekojumos 1992. gada vasarā, kad privatizācija tikko izvērās. Bija vērojams, ka statūtsabiedrībās Daugavpils un Tukuma rajonos, kurās iedzīvotāju vairākumu sastāda migranti no bijušās PSRS austrumu republikām, pret mantas privatizāciju valda skepse, iedzīvotāju vērtības orientācijā saglabājas sabiedriskas ražošanas elks. Taču visrepublikas analīze, par faktoriālo rādītāju izvēloties tautas skaitīšanā konstatēto latviešu īpatsvaru iedzīvotāju kopā, parādīja, ka šai pazīmei bija vāja ietekme uz statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempiem. Domājams, ka tas tāpēc, ka neizdevās uztvert sveštautiešu — migrantu īpatsvaru, bet tie cittautieši, kuru vecāki dzīvojuši Latvijas Republikā pirms kara, bija ar citādu mantas privatizācijas procesa izpratni nekā viņu tautieši — migranti.

1. tabula

Lauku statūtsabiedrību mantas privatizēšanas tempu sakarības ar lauku iedzīvotāju nacionālo sastāvu

Gr.	Latviešu īpatsvars lauku iedzīvotāju vidū kopā pēc tautskaites datiem	Rajonu skaits grupā	Faktoriālais rādītājs vidēji grupā	Nošķirts paju kapitāls % no aprēķinātā uz 01.01.93.
1.	līdz 70	6	54,3	16,8
2.	71-80	5	77,4	16,7
3.	81-85	7	82,7	17,1
4.	virs 85	7	87,2	18,1
	Kopā, vidēji	25	76,1	17,2

Kā liecina 1. tabulas dati, **pie diezgan labi diferencētā faktoriālā rādītāja rezultatīvais rādītājs mainījās maznozīmīgi**, iespējamās datu kļūdas robežās. Tas nozīmē, ka, novērtējot statūtsabiedrību privatizēšanas tempu, lauku iedzīvotāju nacionālo sastāvu var atstāt bez ievēribas.

Veiktā analīze apliecina, ka lauku lielsaimniecību mantas privatizācija ar sabiedriskās saimniecības īpašuma formas pārmaiņu, pārvēršot to paju kapitālā, neizsauca būtisku sabiedrisko saimniecību demontāžas procesu. Tā gan šo procesu sagatavoja, jo sabiedrisko saimniecību dalībnieki kļuva par īpašuma daļu jaunīpašniekiem un ieguva juridiskas tiesības izstāties no paju sabiedrībām, līdzņemot savu paju kapitāla daļu. Zināmu laiku reformētās socialistiskās lielsaimniecības funkcionēja kā kapitāla kooperācijas formējumi, un to tālāko pārveidi izsauca zemes reformas izteikti individuālais raksturs, kurš sagrāva kapitāla kooperāciju.

5. Lopkopības objektu privatizācijas galvenie virzieni.

Lopkopības objektu privatizācija notika vairākos virzienos. Pirmais un galvenais privatizācijas virziens bija zemnieku saimniecību (jaunsaimniecību) izveide uz bijušo nelielo vai vidēja lieluma fermu bāzes, kuras pilnīgi vai tikai daļēji spēja nodrošināt lopus ar pašražoto lopbarību, it īpaši ar spēkbarību. 1. tabulā analizēts lopkopības privatizācijas temps 1992. gada vidū saistībā ar zemes privatizācijas tempiem rajonu grupās. Rajoni analīzes tabulā tika sakārtoti tā, ka katrā nākošā grupā statūtsabiedrību izmantošanā palikušo zemju platība palielinājās: no 38,1% I grupā līdz 63,5% IV grupā.

1. tabula

Lopkopības privatizācijas tempu sakārība ar zemes privatizācijas tempiem¹

Rajonu grupas	Lauks. izmant. zemes platība sabiedriskā ražošanā 1986. g., ha	Statūtsabiedr. lauks. izmant. zemes platība uz 01.05.92. g., ha	Statūtsabiedrību lauks. izmant. zemes platība uz 01.05.92. g. pret 1986. g., %	Lopkopības privatizācijas tempi, %
I grupa	257002	98061	38,1	24,2
Balvu	90072	34504	38,3	39,2
Bauskas	103616	39656	38,3	23,3
Ogres	63314	23901	37,7	10,0
II grupa	706479	318879	45,1	15,6
Alūksnes	67939	28589	42,1	12,1
Cēsu	100204	40874	40,8	16,3
Gulbenes	64986	31638	48,7	19,8
Jelgavas	85550	39068	45,7	14,8
Liepājas	137057	65538	47,8	17,6
Limbažu	79165	33179	41,9	24,7

Rajonu grupas	Lauks. izmant. zemes platība sabiedriskā ražošanā 1986. g., ha	Statūtsabiedr. lauks. izmant. zemes platība uz 01.05.92. g., ha	Statūtsabiedrību lauks. izmant. zemes platība uz 01.05.92. g. pret 1986. g., %	Lopkopības privatizācijas tempi, %
Preiļu	98504	45341	46,0	11,4
Talsu	73074	34652	47,4	7,7
III grupa	793621	430632	54,2	13,9
Aizkraukles	78130	41704	53,4	6,0
Kuldīgas	84404	45911	54,4	11,0
Ludzas	120520	62623	52,0	22,6
Madonas	118511	69602	58,7	7,2
Rēzeknes	122940	66073	53,7	20,3
Saldus	84335	49022	58,1	7,3
Tukuma	99356	51004	51,3	16,3
Valmieras	85425	44693	52,3	20,3
IV grupa	544546	346670	63,5	10,1
Daugavpils	119192	72919	61,2	26,2
Dobeles	91161	62950	69,1	6,9
Jēkabpils	110280	66591	60,4	6,9
Krāslavas	104904	71499	68,2	8,6
Valkas	73562	45124	61,3	5,5
Ventspils	45447	27587	60,7	6,6
Kopā	2301648	1194242	51,9	14,7

Piezīme: nav iekļauts Rīgas rajons

Izmantoti dati no "Lauksaimniecības uzņēmumu privatizācija 1993. g. II ceturksnī", VSK Galvenais skaitļošanas centrs. — Rīga, 1993.; "Mājlopu uzskaites rezultāti 1993. g.", LR VSK skaitļošanas centrs. — Rīga, 1993.

Iezīmējās pārskatāma sakarība: **jo vairāk zemju bija nodots individuālai izmantošanai zemniekiem, jo augstāks bija sabiedriskās lopkopības privatizācijas procentuālais rādītājs.** Zemes privatizācijas tempi parādīja tiešu sakaru ar lopkopības privatizācijas tempiem. Šai sakarībai nebija reģionāls raksturs. Latgales rajoni izvietojās visās analīzes grupās, pie kam zemes privatizācijas un lopkopības privatizācijas zemāko rādītāju grupās ietilpa četri Latgales rajoni: III grupā — Ludzas un Rēzeknes, IV grupā — Daugavpils un Krāslavas rajons.

2. tabulā analizēta kopējā privatizētā kapitāla un lopkopības objekta privatizētā kapitāla attiecību ietekme uz lopkopības nozares un govju privatizācijas tempiem. Skaitļi parāda, ka **lopkopības nozares kapitāla privatizācija ir notikusi diezgan ciešā saistībā ar pašu dzīvnieku privatizāciju.** Tātad atsevišķu dzīvnieku privatizācija ar to aizvešanu no mājdzīvnieku novietnēm nav bijusi raksturīga. Sabiedriskā govju ganāmpulka privatizācija nav sarāvusi saiti mājdzīvnieks — novietne un nevarēja radīt privatizēto mājlopu mītņu problēmu.

Govju privatizācijas tempu sakarība¹

Rajonu grupas	Kopējais privatizētais kapitāls, tūkst. rbļ.	Lopkopības objektu privatiz. kapitāls, tūkst. rbļ.	Privatizēto govju skaits uz 01.01.93. pret faktisko sk., %	Lopkopības privatiz. kapitāls % pret kopējo privatiz. kapitālu	Lopkopības privatizācijas tempi, %
I grupa (Aizkraukles, Dobeles, Jēkabpils, Krāslavas, Kuldīgas, Talsu)	1272732	185758	1,5	13,5	7,9
II grupa (Alūksnes, Daugavpils, Gulbenes, Liepājas, Madonas, Preiļu, Rēzeknes, Valkas)	1633850	240399	4,2	15,6	15,0
III grupa (Bauskas, Ludzas, Saldus, Tukuma)	1047887	154667	6,8	14,4	17,4
IV grupa (Balvu, Cēsu, Limbažu, Valmieras)	749977	202809	10,8	26,5	25,1
Vidēji	5174030	879731	4,7	17,2	14,7

Līdzīgu ainu parāda 3. tabulas dati par jaunlopu privatizāciju. Arī šajā mājlopu grupā **nebija vērojamas krasas atšķirības mājlopu mītnēs saistītā kapitāla un pašu dzīvnieku privatizācijas tempos**. Tas ļauj secināt, ka govju un jaunlopu privatizācijas process bija komplekss un neradīja problēmas, kur izvietot privatizētos mājdzīvniekus, jo topošo zemnieku — bijušo piemājas saimniecību turētāju rīcībā nebija kaut cik ietilpīgu mājlopu mītņu.

¹ Izmantoti dati no "Lauksaimniecības uzņēmumu privatizācija 1993. g. II ceturksnī", VSK Galvenais skaitļošanas centrs. — Rīga, 1993.

Jaunlopu privatizācijas tempi, %¹

Rajonu grupas	Kopējais privatizētais kapitāls, tūkst. rbļ.	Jaunlopu objektu privatiz. kapitāls, tūkst. rbļ.	Privatizēto jaunlopu skaits uz 01.01.93. pret faktisko sk., %	Jaunlopu objektu kapitāls % pret kopējo kapitālu	Jaunlopu objektu privatizācijas tempi, %
I grupa (Aizkraukles, Dobeles, Kuldīgas, Madonas, Saldus, Talsu)	1307610	142150	1,7	10,6	7,7
II grupa (Bauskas, Jēkabpils, Krāslavas, Liepājas, Valkas)	1209181	204652	4,9	15,9	12,4
III grupa (Alūksnes, Cēsu, Gulbenes, Ludzas, Preiļu, Rēzeknes, Valmieras)	1372087	2893398	10,0	21,2	17,6
IV grupa (Balvu, Daugavpils, Limbažu, Tukuma)	815569	153432	14,1	19,7	26,6
Vidēji	5174030	879731	6,5	17,2	14,7

Citādas sakarības saskatāmas cūku, aitu, putnu un zirgu privatizācijas gaitā. Šos mājlopus galvenokārt privatizēja, nesaistot ar fermām un citiem ražošanas līdzekļiem. Grūti nosakāms pārdoto lopu skaits kopā ar mītnēm un atsevišķi. Tomēr, ja analizējam pārdoto lopu skaitu, redzam, ka izpirkti labprātāk tika lopi atsevišķi, bez pārējiem ražošanas līdzekļiem.

Otrais virziens — sabiedrību ar ierobežotu atbildību (SIA) izveidošana, apvienojot veselas saimniecības vai tās daļas paju kapitālu tālākai kopizmantošanai.

Šo divu virzienu pēcprivatizācijas attīstība turpmākajos gados nebija vienāda. Zemnieku saimniecību attīstības galvenie rādītāji 1990.—1994. g. doti 4. tabulā. Kā liecina tabulas dati, analīzes periodā zemnieku rīcībā nodoto lauksaimniecībā izmantojamo zemju platība pieauga par 42 procentiem. Atbilstoši zemes platībām, pieaugusi tikai graudu ražošana, tuvu tām — sējumu kopplatību palielināšanās un aitu skaita palielināšanās. Liellopu skaita pieaugums un lopkopības produkcijas ražošanas pieaugums nav bijis adekvāts apsaimniekošanā pārņemtām platībām. Vai tas liecinātu par zemnieku saimniecību ražotspēju izvērtējuma kļūdām, sākot zemes un sabiedriskās mantas

¹ Izmantoti dati no "Lauksaimniecības uzņēmumu privatizācija 1993. g. II ceturksnis", VSK Galvenais skaitļošanas centrs. — Rīga, 1993.

privatizācijas procesu? Vai iedarbojušies iepriekš neprognozēti, makroekonomiskas dabas procesi, kuri nav ļāvuši attīstīties zemnieku ražotspējai?

4. tabula

Zemnieku saimniecību attīstības pamatrādītāji 1990.—1994. g.¹

Rādītāji	1990.	1993.	1994.	
			pavisam	% no visu veidu saimn. kopapj.
Zemnieku saimniecību skaits (gada beigās)	7518	57510	64264	X
Lauksaimniecībā izmantojamās zemes platība, tūkst. ha	108,7	676,4	778,0	42
Sējumu kopplatība, tūkst. ha	58,9	414,8	435,8	37
Lopu skaits gada beigās, tūkst.				
liellopi	34,4	144,5	144,4	26
t. sk. govīs	15,7	83,4	86,0	28
cūkas	21,2	97,4	120,0	24
aitas	17,2	41,3	32,4	37
zirgi	1,0	7,1	7,8	29
Ražota produkcija, tūkst. t:				
graudi	62,5	432,7	375,3	42
cukurbietes	13,0	47,0	67,0	29
kartupeļi	78,9	361,7	330,1	32
dārzeņi (atklātās platībās)	6,8	50,9	56,7	25
gaļa (kautmasā)	5,5	30,9	41,5	30
piens	46,8	282,1	293,6	29
olas, milj. gab.	2,0	28,6	36,0	10
vilna, t	12	101	50	36

Privatizācija sākotnēji tika iecerēta kā process, kuram jānoved pie jauna lauksaimnieciskās ražošanas pacēluma. Šīm cerībām pamatā bija divi argumenti:

- kopsaimniecības īpašums, nonākot privātās rokās, būtu jāizmanto pilnīgāk un rūpīgāk;
- grūti aptveramai lielsaimniecībai sadaloties sīkās ražošanas vienībās, atkristu vajadzība pēc ietilpīga pārvaldes aparāta, atraisītos strādājošo pašiniciatīva.

Taču iedarbojās citi, mazāk izsvērti faktori, kuri pēcprivatizācijas procesus ievirzīja citā gultnē:

- pirmkārt, privatizējot saimniecību, lopi pārsvarā tika novērtēti pēc bilances vērtības. Pastāvošo tirgus cenu līmenis vairākkārtīgi pārsniedza šo novērtējumu. Līdz ar privāttiesību iegūšanu uz mājlopiem, iesākās to masveida likvidācija. Zīmīgi, ka, piemēram, Latgalē šīs lopu izkaušanas kampaņas laikā, kad tika pārslogotas gaļas kombinātu jaudas, uzradās uzpircēju grupas no ārzemēm, galvenokārt no Polijas;
- otrkārt, strīdos par privatizācijas sākumā it kā aizsargājamiem no privatizācijas ganību masīviem tajos mikrorajonos, kur šīs ganības bija ierīkotas uz bijušo

¹ Izmantoti dati no "Latvija skaitļos 1995", Latvijas Republikas VSK. — Rīga, 1995.

īpašnieku zemēm, uzvaru guva nevis fermas saglabāšanas, bet gan zemes pieprasītāja intereses.

- Lopkopības objektu privatizācijas gaitas analīze mūsu valsts 22 rajonos (četri rajoni — Jelgavas, Ogres, Rīgas un Ventspils analīzē nav ietverti datu neprecizitātes dēļ) rāda, ka pastāv ciešs sakars starp kopsaimniecību zemes resursu un lopkopības objektu privatizāciju. Analīzes dati liecina, ka, jo straujāk statūsabiedrībās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības samazinās, jo augstāks ir lopkopības privatizācijas temps (inventarizācijas sarakstos iekļauto lopkopības objektu bilances vērtības attiecība pret nošķirto).
- Minētais divfaktoru korelācijas koeficients ir augsts I un III rajonu grupā (0,87 un 0,7). Grupējuma II un IV rajonu grupā korelācijas koeficients salīdzinoši zemāks, ko var izskaidrot ar lielāku citu faktoru ietekmi. Grupas izveidotas, izejot no lauksaimniecībā izmantojamās zemes salīdzinājuma statūsabiedrībās (min. — 37,7 % un max. — 69,1 %);
- treškārt, privatizēto fermu kolektīvi veidojās nevis pēc kolektīva saderības pazīmēm, bet tā, lai pēc iespējas mazāks pretendentu skaits spētu izpirkt privatizējamo objektu. Tādējādi šo cilvēku psiholoģiskā nesaderība bieži vien kļuva par iemeslu šo objektu likvidācijai;
- ceturtkārt, par parastu parādību kļuva asi konflikti starp sabiedriskā fermā agrāk strādājošo un jauno īpašnieku kolektīviem, kas tāpat nereti noveda pie fermas likvidācijas;
- piekktārt, daudzu fermu, īpaši lielfermu, ekspluatācija pastāvīgi prasīja servisa darbinieku pakalpojumus (atslēdznieku, santehniķu u. c.). Bieži vien radās konflikti sakarā ar pakalpojumu nesavlaicīgu izpildi, kvalitāti, apmaksu. Tas apgrūtināja lielfermu ekspluatāciju pēc to privatizācijas.

Šāda kooperācijas forma, tas ir SIA dibināšanās, vairumā gadījumu sevi neattaisnoja. Kolhozu forma daudzviet sekmīgi pastāvēja, pateicoties īpašam vadības un kontroles darbinieku štatam. Privatizācijas gaitā to funkcijas pārņēma konkrētas sabiedrības kolektīvs. Vairumā SIA kolektīvos neizdalījās līderis, kurš varētu pārņemt jaunizveidotās sabiedrības vadības funkcijas, un tas noveda pie to likvidācijas.

To, ka privatizācija nav efektīvākais līdzeklis, lai kaut nosacīti īsā laikā atrisinātu stabilizācijas problēmas, pierāda arī Austrumeiropas valstu prakse. Daudzos gadījumos lopkopībā izšķirīgs faktors ir tas, vai privatīpašnieki, uzņēmīgi biznesmeņi spēs strādāt vēl smagāk un neatlaidīgāk kā līdz šim, vai spēs izmantot tās jaunās ienesīgo ieguldījumu iespējas, kas pavērsies līdz ar izmaiņām cenās, preču pārdošanas iespējās, kreditēšanas nosacījumos, pielietotajās ekonomiskās izaugsmes kombinācijās no valdības puses utt.

Liela nozīme bija makroekonomisko procesu izmaiņām.

Privatizācijai pa pēdām sekoja tādi graužoši ekonomiskie procesi kā:

- inflācija;
- tirgus zudums (īpaši eksports uz Krieviju un citām NVS valstīm);
- cenu pazemināšanās līdz līmenim, kurš nekompensēja ražošanas izdevumus;
- norēķinu atlikšana produkcijas piegādātājiem, t. i., patvaļīga pārstrādes un tirdzniecības uzņēmumu paškreditēšanās uz lauksaimniecības uzņēmumu rēķina u. c. faktori.

Aprakstītie lopkopības privatizācijas procesi vissmagāk skāra SIA, izsaucot to sabrukšanas un likvidācijas procesus, kas savukārt sašaurināja Latvijas mājlopu ganāmpulku.

Visu kategoriju saimniecības 1994. gadā salīdzinājumā ar 1991. gadu liellopu skaits samazinājās par 832 tūkst., govju — par 219 tūkst., cūku — par 746 tūkst., aitu un kazu — par 97 tūkst., putnu — par 6,7 milj., zirgu — par 3 tūkst. un trušu — par 68 tūkst. Samazinājās arī lopkopības produkcijas ražošana (5. un 6. tabula).¹

5. tabula

Lopu skaits Latvijā visu kategoriju saimniecībās (gada beigās, tūkst.)

Lopu suga	1985. g.	1991. g.	1994. g.	1994. g. % salīdzinājumā ar	
				1985. g.	1991. g.
Liellopi	1485	1383	551	37	40
t. sk. govīs	563	531	312	55	59
Cūkas	1721	1247	501	29	40
Aitas un kazas	182	190	93	51	49
Putni	12667	10395	3700	29	36
Zirgi	33	30	27	82	90
Truši	173	223	155	90	69

Vai lopu skaita samazinājums bija ganāmpulka atbrīvošana no mazproduktīviem un slimiem (leikoziem) dzīvniekiem? Monogrāfiskie apsekojumi liecina, ka bieži vien dažu dienu laikā pēc privatizācijas masveidā realizēja gaļā arī augstražīgas šķirnes lopu ganāmpulkus.

Lopkopības produkcijas ražošanas ievērojama samazinājuma pamatā ir lopu un putnu skaita un to produktivitātes pazemināšanās. Vidējais izslaukums no govīs 1994. gadā salīdzinājumā ar 1991. gadu ir samazinājies visos valsts rajonos vidēji par 179 kg un sasniedza tikai 2923 kg.

6. tabula

Lopkopības produktu ražošana un produktivitāte visu kategoriju saimniecībās (tūkst. tonnu)

Produkcijas veids	Vidēji 1986.—1990. g.	1991. g.	1994. g.	1994. g. % salīdzin. ar	
				1986.—1990. g.	1991. g.
Piens	1959,5	1741,0	999,6	51	57
Gaļa (dzīvmasā)	478,4	429,8	190,9	40	44
Olas, milj. gab.	896,5	760,6	359,9	40	47
Vidējais piena izslaukums no govīs, kg	3506	3102	2923	83	94
legūtas olas vidēji no dējējvistas gadā, gab.	249	238	154	62	65

Starta pozīcijas, kādās atrodas visas Latvijas, tai skaitā arī Latgales, lauksaimniecība, nebūt neliecina par izaugsmi. Nozares rādītāji vājāki nekā pēc pagājušā kara. Jācer uz kāpumu turpmākajos gados.

¹ Izmantoti dati no "Latvijas Republikas Valsts Statistikas Komitejas Galvenais skaitļošanas centrs". — Rīga, 1995.

VI nodaļa. KOOPERĀCIJA UN UZŅĒMĒJDARBĪBA ATJAUNOTĀS LATGALES LAUKOS

1. Uzņēmējdarbības apstākļu apsekojums Latgales laukos.

Latgale pirmās Latvijas Republikas laikā bija tālumniecības novads, kura attīstībai bija nepieciešama īpaša protekcionisma politika. Tās nepieciešamību Dr. K. Ulmanis¹ pamatoja ar to, ka Latgalē daudz apvidu, kuriem nav satiksmes ar Rīgu, ka novadā vāja zemes kultūra, tas pārdzīvojis garākus un smagākus apspiešanas gadus. Zemes izmantošanas sīkzemnieciskais raksturs netika uzskatīts par attīstību traucējošu faktoru. "Latgolas lauksaimnīka kalendarā 1926. godam" Jezups Kindzuļš rakstā "Drusku par Donijas seikom saimniecībom" analizēja saimniecību kopu ar platību līdz 15 ha un secināja:

- jo mazāka saimniecība, jo lielāku ienākumu saimnieks ieņem no katra hektāra zemes, jo vairāk govju viņš uztur uz katra hektāra;
- vispārējā ražas pacelšana ir atkarīga no lopkopības. Saimniecībās ar neattīstītu lopkopību ir arī mazas lauku kultūru ražas.

Mazo saimniecību nepilnības novērš kooperācija. Zem zemniecības un kooperācijas apvienota karoga pie labākas dzīves tiekties latgaliešus centās pārliecināt Jezups Kindzuļš. Tikšana pie labākas dzīves mūsdienu izpratnē ir tikšana pie naudas, pie uzņēmējdarbības rezultāta — peļņas.

Pašreizējā zemes reforma Latgalē atjauno platībā vēl sīkākas zemnieku saimniecības, nekā tās bija pirms kara. Uz zemes mantojumu piesakās ne tikai viens vecākais dēls, kā tas bija pieņemts Vidzemē un Kurzemē, lai nedalītu saimniecību, ne tikai dēli vien, kā tas bija Latgalē šņoru sistēmas vairošanas laikā, bet gan visi mantinieki.

Pēc oficiālām ziņām uz 1994. gada 1. janvāri individuālajai izmantošanai nodoto zemju atsevišķu saimniecību lielums zemnieku saimniecību grupā bija 14,8 ha, piemāju saimniecību grupā — 5,0 ha, turklāt piemāju saimniecības sastādīja 45% no saimniecību kopskaita. Vai visas šīs saimniecības labāku dzīvi meklēs, kooperējoties ar kaimiņiem?

Kooperācija ir sīkzemnieku ceļš uz peļņu. Šo ceļu nedz viegli uziet, nedz viegli pa to virzīties. Bet kas notiek tajās sīkzemnieku sētās, kuras izvēlas vienpatu darbību?

Mūsu apsekojumi sīkzemnieku jaunsaimniecībās parādīja, ka tās **naturalizējas**. Šo saimniecību galvenais uzdevums ir ģimenes un darba izpalīgu, pārsvarā radu, apgāde ar pārtikas produktiem. Uzņēmējdarbība nav šādu saimniecību mērķis, un peļņas iegūšana nav to darbības stimuls. Viss pārtikai rezervējamās produkcijas saražotais virsprodukts tiek pārdots vai nu dzīves vietās bezzemniekiem, vai nelielos daudzumos realizēts uzpircējiem, vai realizēts vietējā tirgū. Šādas naturālās saimniecības neattīstās, tās cenšas noturēt ražotspēju kādā noteiktā sasniegtā līmenī.

Kādi vēl citi procesi vērojami Latgales zemnieku saimniecībās un cik lielā mērā? Balvu, Jēkabpils, Ludzas un Daugavpils rajonos izvēlētos N pagastos ar ekspertmetodi izvērtējam speciālistiem pārskatāmu teritoriju saimniecības, izmantojot to klasifikācijai turpmāk aprakstīto metodiku.

Par ekspertiem pieaicinājām speciālistus, kuriem ir bijusi nepieciešamība vairākkārt apmeklēt pārskatāmās saimniecības. Eksperti intervijai izmantoja šādu anketu:

¹ K. Ulmanis. Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību. — R., 1929.

1. Vai N saimniecība strādā ar peļņu vai zaudējumiem?

Atbildes variants:

A) ar zaudējumiem

Papildus jautājumi:

1.a. Vai N saimniecība samazinājusi mājlopu skaitu, vai pārdevusi daļu būvju, tehnikas vai zemes?

Atbildes varianti:

- a) jā (eksperta spriedums: ievērojami zaudējumi);
- b) nē (saimniecība pamatkapitālu nav samazinājusi).

2.a. Vai N saimniecības ģimenes locekļi saimnieciskos izdevumos iegulda kāda ģimenes locekļa algu vai pensiju?

Atbildes varianti:

- a) jā (eksperta spriedums: zaudējumi);
- b) nē, saimniecībā strādājošiem nav ienākumu ārpus saimniecības darba.

3.a. Vai N saimniecība spēj sagādāt darbu veikšanai nepieciešamo degvielu?

Atbildes varianti:

- a) jā (eksperta spriedums: nelieli zaudējumi);
- b) nē, saimniecība meklē šim nolūkam aizņēmumu vai degvielas aizdevumu (eksperta spriedums: zaudējumi)

Atbildes variants uz 1. jautājumu:

B) ar peļņu

Papildus jautājumi:

1.b. Vai N saimniecībā veikti būvdarbi bez kredīta saņemšanas, pirktā tehnika?

Atbildes varianti:

- a) jā (eksperta spriedums: ievērojama peļņa)
- b) nē, saimniecība pamatkapitālu nav palielinājusi.

2.b. Vai N saimniecībā nav iegādātas vērtīgas mantas ģimenes lietošanai?

Atbildes varianti:

- a) jā (eksperta spriedums: peļņa)
- b) nē, ģimenes lietošanai vērtīgas mantas nav iegādātas.

3.b. Vai N saimniecība nav segusi iekavētus vai termiņa parādus par kredītiem?

Atbildes varianti:

- a) jā (eksperta spriedums: neliela peļņa)
- b) nē, parādi nav kārtoti (eksperta spriedums: peļņa).

Izmantojot šādu ekspertaptaujas metodiku, Balvu, Jēkabpils, Preiļu un Daugavpils rajonos novērtētas 56 dažāda lieluma pārskatāmā teritorijā kompakti izvietotas darbojošās zemnieku saimniecības, kopsavilkumā iegūstot šādu saimniecību attīstības pakāpju sadalījumu:

Attīstības pakāpe	Saimniecības %
1. Saimniecības attīstās, investē kapitālu pamatražošanas līdzekļos, ir uzņēmējdarbīgas.	2,5
2. Nodrošina vienkāršu atražošanu, to nepaplašinot un nesašaurinot.	57,0
3. Saimniecības uztur ražotspēju, izmantojot ģimenes locekļu algu vai pensiju.	10,3
4. Saimniecības "noēd" saimniecības kapitālu, sašaurina ražošanu.	30,2

Saimnieciskās uzskaites un atklātības trūkuma dēļ nebija iespējams salīdzināt ekspertu vērtējumu un faktisko saimniecību stāvokli metodikā paredzētajās 6 diferences grupās pēc peļņas un zaudējumu lieluma. Tāpēc grupējums veikts, ievērojot apsekojuma rezultātus ekspertu iepriekš vērtētajās saimniecībās, kurās autors bijis vairākkārt un ieguvis saimnieka uzticību.

Daugavpils rajona zemnieku saimniecības Nr. 1, 2, 3, 4 un 5 pieder pie 1. attīstības grupas un to ražošanas atmaksājamību nodrošina šādi faktori:

1. zemes kopapstrāde vienotā augu sekā šķirnes sēklas audzēšanai atbilstoši prasībām, kādas paredzētas subsīdiju saņemšanai;
2. izmantojot gaļas kombināta bezprocentu aizdevumu izlīdzinātas nobarojamo dzīvnieku grupas iegādei, nobarošanai un realizēšanai kombinātam komerciāli izdevīgā laikā;
3. prasmīga līdzdalība meža cirsmu izsolēs, veiksmīgi realizējot izstrādāto kokmateriālu realizāciju (noteiktos termiņos un atbilstošā sortimentā);
4. servisa pakalpojumu izmantošana kā atlīdzība par darbu fermā mājlopu nobarošanas programmas realizēšanā un meža darbos noslēgto darījumu savlaicīgā izpildē;
5. šo saimniecību neformālā kooperācija, kopdarbība, saglabājot zemnieku saimniecību autonomiju.

Rēzeknes rajona zemnieku saimniecība Nr. 6 un Preiļu rajona zemnieku saimniecības Nr. 7 un 8 nodrošina vienkāršu atražošanu, to nepaplašinot un nesašaurinot. Saimniecību ienākumu-izdevumu bilanci nodrošina ar produkcijas pašrealizāciju vietējā tirgū un ražošanas sadarbību ar tuvākajiem kaimiņiem šajā jomā.

Ražošanas ieņēmumu un izdevumu segšanu sekmē:

1. kvalitatīvs piena un gaļas produkcijas piedāvājums puslīdz stabilam noietam, prasme uzturēt savu pircēju loku;
2. produkta gala patēriņa samaksa, kura 3—4 reizes pārsniedz piena vai gaļas pārstrādes uzņēmumu iepirkuma cenu;
3. pircēju individuālā pasūtījuma ievērošana un cenas nolaide lielākas preču partijas pirkumam;
4. neformāla sadarbība ar kaimiņu saimniecībām gan tirgus un darba, gan zemes apstrādes pakalpojumu apmaiņā, gan kopdarbā lopbarības sagatavošanas periodā.

Šīs saimniecību grupas ienākumus nedaudz samazina virsnormatīvās nodevas tirgus veterinārajai kontrolei un administrācijai "par labām attiecībām", kā arī "baltajam reketam" — inspekciju un pārvalžu darbiniekiem, kuri dažādos veidos var ietekmēt zemnieka tirgus izdevumus vai zaudējumus.

No saimniecību grupas, kuras uztur ražotspēju ar ģimenes locekļu algām un pensijām, apsektas Daugavpils rajona zemnieku saimniecības Nr. 9 un 10, Preiļu rajona saimniecība Nr. 11, Balvu rajona saimniecība Nr. 12. Tās ir mazās zemnieku saimniecības ar kopplatību 6—8 ha, tajās tur 2—3 govīs, pāris barokļu. Katra trešā — pāris aitu, visas — vistas, katra otrā — pīles vai zosis. Saimniecībām nav tehnisko vilkmes iekārtu vai zirgu. Zemes apstrādes un transporta darbos izmanto kaimiņu tehniku vai zirgvīles pakalpojumus. Tās ir lauku ierēdņu, skolotāju un pensionāru saimniecības ar universālu un uz pārtikas pašapgādi orientētu ražošanu, taču ar pietiekami lieliem algas vai pensiju ieņēmumiem, kuri spēj segt zemes apstrādes servisa un mājas apkures izdevumus. Apsekotās saimniecības vietējā tirgū realizē 1/3 saražotās produkcijas, lai iegūtu līdzekļus vajadzīgo produktu (sāls, maize, cukurs u. c.) iegādei.

Saimniecības, kuras "noēd" saimniecības kapitālu un sašaurina ražošanu, nodibinājās, privatizējot kolhozu un paju sabiedrību mantu. Uz kopfermu bāzes (Daugavpils rajona zemnieku saimniecība Nr. 13, Balvu rajona zemnieku saimniecība Nr. 14) vai kā t. s. Breša zemnieku saimniecības (Balvu rajona zemnieku saimniecība Nr. 15) un bija orientētas uz piensaimniecību un tās produkcijas realizāciju caur privatizēto pārstrādes sabiedrību tīklu. Formāli tātad tās bija piena pārstrādes kooperatīvo formējumu locekles. Devalstiskotās piensaimniecības sabiedrības Latgalē (izņemot centrālo Rēzeknes piena kombinātu) nespēja pielāgoties tirgus pieprasījuma un cenu kritumam un veicināja savu partnersaimniecību likvidēšanos (Daugavpils rajona zemnieku saimniecība Nr. 13), vai arī to ražotspējas sašaurināšanos 45—50 % apmērā (Balvu rajona zemnieku saimniecības Nr. 14 un 15). Vērojumi pārliecināja, ka valsts struktūru "pārkooperēšana" tomēr nav spējusi iedzīvīnāt kooperācijas komercijas māku, māku pielāgoties krīzēm un izdzīvot tajās.

2. Kooperācijas un uzņēmējdarbības pieredzes uzkrāšana piensaimniecībā.

Latvijas ekonomikas pārkārtošanās efektivitāte lielā mērā atkarīga no tās zinātniskā pamatojuma un praktisko procesu izpēti. Attīstītā tirgus ekonomikā ir parasts, ka viens ražo, otrs pārstrādā, trešais realizē. Tādējādi no ražotāja līdz patērētājam izveidojas ķēde, kas nodrošina produkcijas ražošanas un patērēšanas sasaisti.

Mūsu petījumi Latgales lauku apvidos parādīja, ka šī darba dalīšanas ķēde ir saraupta un dod pretēju efektu. Zemniekam saražoto produkciju nav kur likt, saimniecībās daudzviet notiek ražošanas **universalizācijas process**. Ar to apzīmēju tādu ekonomisko virzību, kad iztikas līdzekļu iegūšanu un pārstrādi, pārdošanu, izejvielu pirkšanu un pakalpojumu sniegšanu koncentrē vienās izpildītāja ģimenes rokās.

Kā jau minēts, tādu zemnieku, kuri iegūst kaut nelielu peļņu vai vismaz strādā bez zaudējumiem, pētāmajā reģionā ir ap 2,5 %. Šo zemnieku ģimenes ir tās, kas nesadala pienākumus ķēdē ražošana-pārstrāde-tirdzniecība. Šo vienoto ražošanas un mārketinga ķēdi ģimene patur savās rokās.

Kopsaimniecību laukstrādnieki bija raduši tikai ražot produktus — pienu, gaļu, graudus, dārzeņus u. c. Peļņas ieguve rūpēja galvenokārt ekonomistiem un citiem speciālistiem. Taču zemnieku saimniecību kā uzņēmēju mērķis ir iegūt peļņu. Peļņu nenesoša ražošanas vienība agrāk vai vēlāk bieži vien bankrotē. Pāreja no produktu ražošanas uz peļņas ražošanu izrādījās tik sarežģīta, ka nebija pa spēkam visiem tiem, kuri vēlējās kļūt par zemniekiem, piena un gaļas pārstrādes uzņēmumu vadītājiem vai citiem uzņēmējiem.

Autors noteica mērķi — atrast zemnieku saimniecības, kuras ir uzņēmējdarbīgas, iegūst peļņu. Apsekojumi veikti Jēkabpils, Krāslavas un Balvu rajonā. Šajā darbā apsekoto saimniecību atrašanās vieta netiks minēta.

Bieži vien dzirdam ieteikumus zemniekiem gūt peļņu ar netradicionālo lauksaimniecību. Izsenis patērētāji Latviju ir pazinuši kā kvalitatīva piena un gaļas ražotāju. Manuprāt, nav nopietna pamata atteikties no senču pieredzes, protams, neizslēdzot jebkuru darbību, kas var kaut cik finansiāli stiprināt saimniecību.

Iepazīstot lauku ražošanas apstākļus pētāmajos rajonos, pārliecinājāmies, ka vairākumam zemnieku saimniecību neizdodas iegūt peļņu. Tās saimniecības, kuras iemācījušās iegūt peļņu, ir mazākumā.

Viena no saimniecībām, kas strādā ar peļņu, atrodas Jēkabpils rajonā, apmēram 20 km attālumā no pilsētas. Turpmāk šo saimniecību apzīmēsim ar Nr. 1.

Saimniecībā Nr. 1 ir 47 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes, 8 govīs, jaunlopi, 2 sivēnmātes — lopu skaits mainās. Kredītaizņēmumu parāda saimniecībai nav. Ģimenē strādā 4 cilvēki, vasarās uz pusslodzi strādā studenti — ģimenes loceklis. Trijiem no ģimenes ir augstākā lauksaimnieciskā izglītība. Saimniecībā paši veic ražošanas un tirdzniecības procesa grāmatvedības uzskaiti. Savā "firmas" veikalā no plkst. 10.00 līdz 17.30 pārdod pilnpienu, krējumu, biezpienu, cūkgaļu, kartupeļus, bietes, miltus u. c. saimniecībā saražoto produkciju. Kā vairums gadījumos, arī šeit trūkst apgrozāmo līdzekļu. Saimniekošanas rezultātā iegūst nelielu peļņu. Salīdzinot ar pārējiem uzņēmējiem, tas jau ir panākums. Produkcijas ražošanas izmaksas ietverta darba apmaksā — apmēram Ls 50 katram strādājošajam, ko parasti citur saimniecībās nenodrošina. Šos līdzekļus pagaidām izmanto saimniecībā. Aprēķinos ietvertas iepriekšējā gada ziemas — vasaras sezonas izmaksas. Saproņams, izvērtējot aprēķinos iegūtos rezultātus, jāņem vērā, ka lauksaimniecībā un tālāk realizācijā pārstrādāto pārtikas produktu cenas tirgū svārstās, to līmenis dinamikā var atšķirties.

Veicot apsekojumus, informāciju īpaši rūpīgi atlasījām un pārbaudījām ražošanas, produkcijas pārstrādes un realizācijas procesos. Šāds ražošanas, pārstrādes un tirdzniecības savienojums ir pieņemams netālu no pilsētām vai tirdzniecības vietām izvietotām saimniecībām. Pēc mūsu aprēķiniem produkcijas transports uz pilsētas tirgu ar automašīnām pie pašreizējām produkcijas un degvielas cenām atmaksājas, ja tirgu var sasniegt pusstundas laikā. Šie aprēķini apstiprinājās izpētē Rīgas, Jēkabpils, Krāslavas, Balvu pilsētas tirgos. Tieša zemnieku piedalīšanās tirdzniecībā ar savu produkciju vērojama saimniecībās, kuras atrodas no tirgus rādiusā līdz 40—45 km.

Ko darīt tālāk dzīvojošajiem? Mūsu pētījumi rāda, ka attālāk dzīvojošos zemniekus apkalpo starpnieki, kuri par pakalpojumu ietur līdz 25 % no pārdotās produkcijas cenas. Starpnieki uzpērk produkciju, it īpaši gaļu, plašā teritorijā, kas atrodas tālu no tirgus. Maksimālo attālumu mums neizdevās noskaidrot.

Zemniekiem, uzņēmējiem—produkcijas pārstrādātājiem, tirgotājiem un patērētājiem ir dažādas saimnieciskās intereses. Produkcijas ražotājs ir ieinteresēts sekmīgi realizēt savu produkciju, izdevīgi iegādāties visu, kas nepieciešams ražošanai, lai iegūtie līdzekļi segtu ražošanas izmaksas un dotu peļņu. Svarīgi samazināt pašizmaksu.

Novērojumi rāda, ka savā saimniecībā zemnieki sekmīgi darbojas izmaksu samazināšanas jomā. Netiek pieļauti ražas zudumi, mājlopu krišanas gadījumi nenokārtotu lopu turēšanas apstākļu dēļ.

Tikai nedaudzi zemnieki, uzņēmēji mēģina strādāt tikpat veiksmīgi. Peļņas iegūšana visā uzņēmējdarbībā gadā drīzāk ir izņēmums, nevis likumsakarība. Izpētes reģionā tādu zemnieku skaits, kuri izejvielu ražošanu apvieno ar pārstrādi un pārdošanu, ir neliels.

Konkurences apstākļos individuālajai darbībai produkcijas pārstrādē un realizēšanā ir gan priekšrocības, gan arī trūkumi.

Lai panāktu ienesīgāku tirgošanos, lai ietekmētu realizācijas cenas, nepieciešama rūpīga produktu šķirošana, kvalitātes uzlabošana, tās kontrole. Iespējamās tirgū bieži vien ir veiksmīgāka, ja zemnieki kooperējas.

Ir zināmas daudzas un dažādas zemnieku, gan pārstrādātāju, gan tirgotāju kooperācijas formas. No šīm formām jāizvēlas tādas, kuras konkrētos apstākļos sekmē kopdarbības izdevumu samazināšanos. Ne pietiek tikai ar veiksmīgu kopdarbības formu izvēli vien. Der pārēķināt, kādus ietaupījumus var iegūt, nomājot ražošanas līdzekļus vai

tos iegūstot savā īpašumā. Jāizvērtē pastāvošā nodokļu sistēma, pakalpojumu sniegšanas kvalitāte un savlaicīgums. Kooperatīvā forma vien, bez minēto apstākļu rūpīgas izvērtēšanas, var arī nedot gaidīto saimniecisko efektu.

Piemēram, Jēkabpils rajona saimniecība Nr. 2. Saimniecībā ir 38 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes, 13 govīs, jaunlopi un cūkas. Atšķirībā no iepriekš apskatītās, šī saimniecība ražo pienu, kas ir tās galvenā produkcija. To realizē ar piensaimnieku sabiedrības starpniecību tuvākajā krejotavā. Saimniekošanas apstākļi, t. i., zemes platību nodrošinājums, lopu skaits, saimniecības ēkas, dzīvojamā māja un pārējo ražošanas līdzekļu izmantošana un to stāvoklis ir labvēlīgs peļņas gūšanai. Taču saimniecībā saražotās produkcijas realizācija tuvākajā krejotavā bija par cenām, kuras nekompensēja izdevumus. Rezultātā saimniekošana nebija ienesīga.

Uz valsts uzņēmumu bāzes formāli jaunradītās piensaimnieku sabiedrības grūtos ražošanas apstākļos pārkāpa kooperācijas galveno principu — saimniecisko grūtību pārvarēšanas sloga vienmērīgu sadali starp centrālajiem pārstrādes uzņēmumiem un produkcijas piegādātāju. Monogrāfiski novērojumi liecina, ka piena pārstrādes uzņēmumos strādājošie algas saņēma ar daudzreiz mazāku nokavējumu, salīdzinot ar norēķinu nosebojumu produkcijas piegādātājiem. Iestājās ilgstošas samaksas aizkavēšana par pārdoto produkciju.

Atklātās diskusijās par zemnieku saimniecību veidošanu tika idealizēta zemes privātīpašuma loma ražošanā, piedēvējot ražošanas īpašuma maiņai spēcīga stimula lomu.

Apsekojumi parāda, ka, mainoties ražošanas līdzekļu īpašniekam, parādās arī vairākas negatīvas tendences. Savas zemās kvalifikācijas dēļ jaunais ražošanas līdzekļu īpašnieks bieži vien nespēj nodrošināt pat to līdzšinējo ražošanas kultūru, kāda tā bija kopražošanas apstākļos.

Sabrūkot vecajai sistēmai, kas nodrošināja kolektīvo saimniecību sīkražošanu apkalpošanu, līdz jauno struktūru un dienestu nostiprināšanai, radās nesakārtotība attiecīgu pakalpojumu saņemšanā ar ražošanas līdzekļiem neapgādātajās jaunsaimniecībās. Daudzviet šī nesakārtotība joprojām nav novērsta. Pirmkārt, tas skar govju mākslīgās apsēklošanas darba organizāciju un samaksu. Daudzos Latgales apvidos par govju apsēklošanu maksā nevis pēc rezultatīvas apsēklošanas konstatēšanas, bet gan par katru tehniķa ierašanās reizi. Raksturīgi, ka šāda samaksa par speciālista apmeklējumu tiek praktizēta tur, kur ir nepietiekama šo speciālistu konkurence. Taču šādu apstākļu sekas daudzkārt ir nepārbaudītu, mazvērtīgu vaislas bullu izmantošana un šķirnes kvalitātes zaudēšana.

Produkcijas ražošanas un realizācijas samazināšanos ietekmēja arī infrastruktūras zemā kvalitāte, piemēram, ceļu tīkla stāvoklis un tā blīvums, telefona sarunu punktu samazināšanās utt.

Mūsu valstī veiktās piena un gaļas pārstrādes uzņēmumu privatizācijas nolūks bija atjaunot trīsdesmito gadu piensaimniecības organizatorisko struktūru. Latgales reģionā, salīdzinot ar citiem Latvijas novadiem, bija retāks piena pārstrādes uzņēmumu tīkls, vismazāk piensaimnieku sabiedrību. Trīsdesmito gadu vidū uz vienu piensaimnieku sabiedrību caurmērā bija apmēram 1330 slaucamās govīs, Vidzemē — ap 1360 govīm, bet Latgalē — tikai 690 govīs. Vienai pienotavai un krejotavai Latvijā vidēji bija 89 piena piegādātāji, Vidzemē — 112, turpretī Latgalē — tikai 41 piena piegādātājs. Viena krejotava tajā laikā periodā saņēmusi pienu caurmērā no 207 slaucamām govīm. Vislielākais slaucamo govju skaits bijis Zemgalē — vidēji 262 govīs. Latgalē bijušas krejotavas ar

mazu slaucamo govju skaitu — tikai 64 govīs. Tas lielā mērā ietekmēja turpmāko piensaimniecības attīstību arī pēckara periodā.

Latgales reģionā pēckara gados bija no jauna uzbūvēti lieli piena pārstrādes uzņēmumi; piensaimniecība tika orientēta uz Austrumu tirgu. Lielākie jaunuzceltie piena pārstrādes uzņēmumi bija šauri specializēti, piemēram, Preiļu siera rūpnīca, Rēzeknes piena konservu rūpnīca, Krāslavas sausā vājpiena rūpnīca. Tātad pēdējo divdesmit gadu laikā agrākā piena produkcijas izstrādājumu struktūra un sistēma Latgalē būtiski izmainījās. Tā bija izteikti orientēta uz Krievijas un citu Padomju Savienības republiku tirgiem. Pēc PSRS sabrukuma Latvijai izdevās samērā ātri nostabilizēt savu valūtu attiecībā pret ārzemju valūtām. Austrumu tirgū joprojām turpinās nacionālo valūtu inflācija, salīdzinot ar ārzemju valūtām. Rezultātā Latgales reģiona piena pārstrādes uzņēmumi zaudēja ārējo tirgu un izrādījās konkurētnespējīgi Latvijas iekšējā tirgū.

Pašlaik daudz maz regulāri darbojas un atrod produkcijas noietu Rēzeknes piena konservu rūpnīca, lielā mērā tādēļ, ka tai ir iespējami bartera darījumi Krievijas tirgū, tas ir, preču apmaiņas darījumi bez norēķiniem skaidrā naudā. Bartera sekmīgu iespēju nodrošina tas, ka, pārrēķinot valūtā, Krievijā ir izdevīgāk iegādāties cukuru, kas noder kā izejviela piena konservu ražošanā.

Preiļu siera rūpnīcā ražošanas process nav regulārs, bet Krāslavas piena pārstrādes uzņēmums jau 1994. gadā pilnībā nedarbojās. Akciju sabiedrība "Krāslavas piens" 1995. gada nogalē atsāka darbu, saglabājot agrāko ražošanas profilu, — sausā vājpiena un sviesta ražošanu. Uzņēmumā plāno attīstīt blakusnozares, pārstrādājot augļus, ogas, dārzeņus. Taču rūpnīcai jāatdod vecie parādi piena piegādātājiem — zemniekiem un paju sabiedrībām, kā arī tai ir nepieciešami kredīti.

Latgalē pārstrādes uzņēmumos iepirkta piena cena ir niecīga un bieži vien sedz tikai pusi no ražošanas izmaksām.

Pienu ražojošām saimniecībām rodas jautājums — vai pienu realizēt piensaimnieku sabiedrībai un ciest zaudējumus, vai meklēt kādu citu realizācijas iespēju? Toties par piensaimniecības attīstību atbildīgie darbinieki joprojām cer, ka stāvokli var uzlabot, radot jaunas kooperatīvās struktūras.

Monogrāfiski pētījumi parādīja, ka ar piensaimnieku sabiedrību nodibināšanos piena produktu tirgū situācija neuzlabojās. Vairumā gadījumu pienā iepirkšanā, samaksā par produkciju un tirgus noieta rašanā bezspēcīgas ir gan pagastu piensaimnieku sabiedrības, gan rajonu piensaimnieku sabiedrību savienība, gan arī Latvijas Piensaimnieku centrālā savienība.

Neskatoties uz iepriekš teikto, tika atrasti jauni argumenti un arī līdzekļi, lai izveidotu vēl vienu — Latvijas Lauksaimniecības kopdarbības nacionālo savienību. Mūsaprāt, pie pašreizējās tirgus šaurības, daudzveidība būtu vēlama ne tik daudz kooperatīvo formējumu republikas līmenī, bet gan vizzemākajā — ražošanas līmenī.

Lauku apvidos apstākļi ir tik atšķirīgi, ka skaidrs ir viens — kopdarbības organizatoriskām formām un to darbības ekonomiskajam mehānismam ir jābūt daudzveidīgiem. Šo formējumu darbības galvenais nosacījums — tiem jādarbojas atsevišķu cilvēku vai cilvēku grupu interesēs neatkarīgi no tā, vai tie ir dalībnieki-piegādātāji, vai dalībnieki-pircēji, vai dalībnieki-agroservisa pakalpojumu nodrošinātāji. Veidojamo kopdarbības formu funkcijas var būt plašas un dažkārt apvienotas viena formējuma ietvaros. Tas attiecas uz piensaimnieku sabiedrībām, gaļas ražotāju un pārstrādātāju sabiedrībām, graudu ražošanas pirmapstrādes un sēklaudzēšanas, agroservisa un tehnikas koplietošanas u. c. formējumiem. Galvenais, lai zemniekiem būtu

pieejama precīza un savlaicīga informācija par izdevīgāko pakalpojuma saņemšanu, par produkcijas realizācijas iespējām un lai tās izvēle būtu daudzveidīga. Šādu zemnieku kopdarbības ceļu iezīmē tie kopdarbības aizsākumi, kuri jau praktiski vērojami laukos un varbūt nepilnīgi uztverti šajā pētījumā.

3. Kā mūs māca un kā mēs mācāmies kooperāciju Latgalē.

Pēdējos gados ārzemju speciālisti cenšas palīdzēt Latvijai, t. sk. Latgalei kooperācijas veidošanā. Ārzemju speciālisti informē par kooperāciju Eiropā, tepat kaimiņvalstīs Dānijā, Vācijā, Francijā, sasaistot jēdzienus "lauksaimniecības attīstība" un "kooperācija".

Jāatceras, ka arī pirms kara Latvijā zemniekiem bija jāpiedalās dažādās kooperācijas formās. Tā, piemēram, rīta agrumā Zilānu pagasta zemnieki saveda ar zirgiem pienu krejotavā. Līdz pusdienām krējums nonāca Krustpils pienotavā, kur savukārt līdz vakaram tas pārtapa sviestā. Tajā pašā vakarā sviesta mucas Krustpils stacijā sāka ceļojumu uz Rīgu, kur nonāca otrās dienas rītā. Līdz pusdienām sviesta mucas bija jau kuģī, kurš sāka ceļu uz Londonu, lai trešajā dienā Zilānu zemnieku sviests būtu Londonā. Šādu zemnieku sadarbību zinātnē sauc par vertikālo kooperāciju (ražošana un realizācija). Otrs piemērs. 35 Brenguļu pagasta zemnieksaimniecības sadarbojās kulšanas darbos. Kulmašīna tika vesta no mājas uz māju, un darbus, kas saistījās ar mašīnas raitu apkalpošanu, veica pēc talku principa. Kulšanas diena ar bagātīgiem cienastiem kļuva par svētkiem katrā zemnieksētā. Modernā kooperācijas zinātnē šādu zemnieku izpalīdzību dēvē par horizontālo kooperāciju. Karš Latvijā un tam sekojošā piespiedu kolektivizācija iznīcināja labi iesāktos un nostiprinātos kooperācijas veidus. Tagad kooperatīvā kustība Latvijā jāveido no jauna. Piespiedu kolektivizācija, ilgais okupācijas laiks un lielais daudzums sveštautiešu vēl šobrīd Latvijā ir atstājuši virkni negatīvu emociju latviešu zemnieku domāšanā un rīcībā. Tās ir naids, neuzticēšanās, mantkārība, nesaticība, kas vēl labu laiku kavēs kooperācijas veidošanos mūsu laukos. Pa šo laiku kooperācija Eiropas valstīs attīstījusies, modernizējusies, pārvērtusies, par kooperatīvu sistēmu: ražošana — realizācija, kas aptver primārās ražošanas kooperatīvus, sekundārās ražošanas un pārstrādes apvienības, kas tālāk, saplūstot ar sagādes un realizācijas sabiedrībām, veido milzīgas Centrālās sabiedrības, kurām viena roka — sākums ir zemnieks savā tīrumā vai fermā, bet otra roka iesniedzas Eiropas Kopienā — lauksaimniecības kooperācijas centrā.

Kā piemēru šeit varētu minēt Šlēsvigas — Holšteinas Centrālo sabiedrību Vācijā, kura ar kooperācijas tīklu aptver 2,4 milj. ha lielu apgabalu (gandrīz tik lielu kā visa Latvija).

Šī sabiedrība apvieno 15 tūkst. lauksaimniecības uzņēmumu. Aptver 75 % no visas apgabala lauksaimniecības, kārtoti šī apgabala apgādi un produkcijas realizāciju. Pēc vācu speciālistu domām šādai centrālai sabiedrībai Latvijā vajadzētu būt katrā republikas rajonā.

Tā kā daudzās Eiropas kultūrvalstīs lauksaimnieciskā ražošana, pārstrāde, apgāde un realizācija tiek veidota uz kooperācijas pamata, mums atliek iedziļināties šo

dažādo valstu kooperācijas principos un mēģināt veidot savu — Latvijas kooperāciju, paņemot to labāko, piemērotāko, kas ir šo valstu kooperācijas sistēmā, saglabājot savu, latvisko, dzīves veidu laukos.

Pakavēsimies pie dažu valstu kooperācijas principiem, ko vajadzētu ņemt vērā.

Starptautisko kooperatīvo sabiedrību darbību Eiropā, t. i., Eiropas Kopienas valstīs koordinē COGECA — Eiropas Kopienas valstu Lauksaimniecības kooperatīvo organizāciju apvienība. Tā pārstāv aptuveni 40000 kooperatīvos uzņēmumus. COGECA mērķi:

- aizstāvēt lauksaimnieku kooperatīvo organizāciju intereses Eiropas Kopienā;
- veikt ekonomiskus, finansiālus pētījumus un analīzes kooperatīvo sabiedrību interesēs;
- veicināt sadarbību starp dažādu valstu kooperatīvām sabiedrībām.

Pasaules mērogā kooperatīvo kustību koordinē Internacionālā Kooperatīvu Aliance — ICA. Tā ir lielākā pasaules neatkarīgā organizācija, kuras ietvaros ir visi nacionālo kooperatīvo organizāciju sektori, arī lauksaimniecības. Tās uzdevums — atbalstīt kooperatīvo kustību visā pasaulē.

Vēl no starptautiskām organizācijām lauksaimniekiem svarīga ir IFAP — Starptautiskā Lauksaimniecības Produkcijas Ražotāju savienība, kas aizstāv ražotāju intereses un risina kooperācijas jautājumus.

Kooperācija Vācijas lauksaimniecībā.

Kooperācija — tā ir jebkura sadarbības forma, kas noder kopīgam mērķim. Vienkāršākā kooperācijas forma ir viena kaimiņa palīdzība otram. Tā kooperāciju saprot un formulē paši vācieši. Vācijā tā pastāv un darbojas, sākot ar ļoti vienkāršām formām līdz ļoti sarežģītām daudzpakāpju kooperatīvām savienībām, kas apvieno plašu ražotāju, pārstrādātāju un tirgotāju loku. Šādas kooperatīvās savienības veido noteikta reģiona ekonomiskās un finansiālās dzīves pamatu. Kā moto savai kooperācijas sistēmai vācieši izvēlējušies teicienu: *"To, kas nav iespējams vienam, veikt var kooperatīvu sabiedrība"*. Kooperatīvs ir organizācijas forma, kurā ikvienam ir savi pienākumi un kurā ikvienam ir arī tiesības būt neatkarīgam, attīstīt savu saimniecību kopējā uzņēmumā, justies drošam par saražotā realizāciju. Kooperācijas priekšrocības vācieši saskata visās jomās, bet galvenokārt — samazinās izmaksas, pieaug un izlīdzinās ieņēmumi, zemniekam iespējams samaksāt tūlīt pēc produkcijas nodošanas, nevis pēc tās realizācijas. Ražotājam ir drošības sajūta par realizācijas iespējām. Galvenie 3 principi vācu kooperācijā ir pašpalīdzība, pašpārvalde, pašatbildība.

Pie pašatbildības jāatceras, ka zemniekiem noteiktā laikā, noteiktā daudzumā un kvalitātē jāpiegādā produkcija, par kuru zemnieki no kooperatīva saņem samaksu, ko nosaka pēc vienošanās jau gada sākumā.

Pēc teritoriālā principa Vācijas lauksaimniecības kooperācijas formējumi iedalāmi divās lielās grupās. Pirmajā, tā sauktajā Rietumvācijas kooperatīvu sistēmā, ar gadsimta pieredzi un tradīcijām pēc klasiskajiem Rietumeiropas lauku kooperācijas principiem. Otrajā, bijušajā Vācijas Demokrātiskajā Republikā (Austrumvācija), kurā noticis straujš lauku apsaimniekošanas formu pārveidošanās process. Austrumvācijas laukos, tāpat kā pie mums, kolhozu sistēma beidza pastāvēt pavisam nesen. Kā pozitīvs fakts atzīmējams,

ka Austrumvācijā vienlaicīgi ar agrāro reformu un īpašumu privatizāciju laukos bijušo kopsaimniecību vietā veidoja kooperatīvus formējumus (1. tabula).

1. tabula

Jaunajās federālajās zemēs izveidotie lauksaimniecības ražošanas formējumi (līdz 1993. gadam)

Juridiskā forma	Uzņēmumu sk.	Platība %	Vid. lielums ha
Fizisko personu	22466	35,7	84
t. sk. individuālie apsaimniekotāji	20587	17,6	45
civilpersonu sabiedrības	1879	18,1	511
atklātās tirdzniecības sab.	1416	10,6	397
komanditsabiedrības	311	7,4	1265
klusās sabiedrības	152	0,1	27
Juridisko personu	2829	63,9	1197
t. sk. reģistrētās sabiedrības	1388	38,8	1480
sab. ar ierob. atbildību (SIA)	1302	23,3	948
akciju sabiedrības	64	1,6	1364
pārējās	148	0,6	230

Daudzas kooperācijas formas Austrumvācijā liecina par lielo daudzveidību, kā iespējama zemnieku apvienošanās. Galvenās atšķirības starp kooperatīvajām sabiedrībām veidojas šādos jautājumos:

1. Sabiedrības līguma forma.

Šajā jautājumā vienojas, cik stingri vai brīvi tiek reglamentēti dažādi principi sadarbības līgumā. Piemēram, kādi nosacījumi jāievēro, iestājoties sabiedrībā, kādi, no tās aizejot. Kāds tiks noteikts pamatkapitāla, akciju un paju lielums, akciju skaits u. c.

2. Kas atbild par parādiem?

Vai visi dalībnieki ir neierobežoti, vai iespējami arī ierobežojumi, kā tas ir **komanditsabiedrībā**. Šajā sabiedrībā vadošie dalībnieki atbild ar visu savu mantu. Pārējie dalībnieki atbild sava ieguldījuma apmērā. Dalībnieki ar ierobežotu atbildību nevar būt vadībā, nevar pārstāvēt sabiedrību, tiem ir ierobežotas kontroles tiesības. **Klusā sabiedrībā** īpašnieki atbild par parādu samaksu neierobežoti. Klusais dalībnieks — iemaksas apjomā. Klusais sabiedrības loceklis-dalībnieks nepiedalās vadībā, nepārstāv sabiedrību, zaudējumu gadījumā atbild tikai ar iemaksas daļu. Parasti tie ir cilvēki, kas iegulda sabiedrībā naudu un pretendē uz daļu no peļņas. **Atklātā tirdzniecības sabiedrība** — šai sabiedrībai nav lauksaimnieciska rakstura, tā tiek veidota realizācijas un iegādes vajadzībām. Sabiedrība ir atklāta, t. i., tajā brīvi var iestāties un izstāties katrs. Peļņa vai zaudējumi tiek aprēķināti, ievērojot ieguldītās pajas.

3. Sabiedrības finansēšanas nosacījumi.

Šajā jautājumā fizisko personu sabiedrībās pamatkapitāla lielums nav noteikts. Dalībnieku iemaksas veido sabiedrības īpašumu, bet juridisko personu sabiedrībās likums nosaka pamatkapitāla lielumu. Tā sabiedrībās ar ierobežotu atbildību minimālais pamatkapitāls ir 50000 DM, akciju sabiedrībās — 100000 DM.

4. Sabiedrības atbildība zaudējumu vai bankrota gadījumā.

Fizisko personu sabiedrībām nedraud sods, ja netiek paziņots par bankrotu, bet zaudējumi jāatlīdzina. Sabiedrību juridisko personu vadītāja vai valdes pienākums ir pasludināt bankrotu, ja iestājas maksātnespēja un parādi pārsniedz īpašuma lielumu.

5. Dažādas variācijas iespējamās 5. jautājumā — vai pajas drīkst pārdot.

6. Kam tiesības vadīt un pārstāvēt sabiedrību, kas veic kontroli.

Šeit svarīgi atzīmēt — ja sabiedrības bilances summa pārsniedz 2 milj. DM, tad katru gadu pārbaudi veic neatkarīgi valsts kontrolieri.

7. Līdzīgi dažādas variācijas iespējamās arī 7. un 8. jautājumā peļņas un zaudējumu sadalē, kas sniedz atskaiti, vai tā ir atklāta. Pamatprincips — visiem vienāda peļņas un zaudējumu daļa. Bet parasti tiek ieviestas dažādas atkāpes, kā tas ir, piemēram, klusā sabiedrībā.

Sabiedrības dibināšana, vai iestāšanās tajā galvenie kritēriji:

- sabiedrības formas atbilstība;
- nodokļi;
- valsts subsīdijas;
- sabiedrības locekļu saderība, t. i., vai sabiedrības dalībnieku raksturi un uzvedība pieņemama, vai tiem var uzticēties.

Bijušajā Rietumvācijā kooperācija aptver galvenokārt produkcijas pārstrādes, realizācijas un lauksaimniecību apkalpojošās nozares, galvenokārt lauku darbu mehanizāciju.

Sadarbība ražošanā ar kopīgu mērķi izpaužas horizontālā tipa kooperatīvos. Kā šāda tipa kooperatīvi Rietumvācijā jāmin:

- **mašīnu kooperatīvi.** Tie veidojas no 2—3 vai 5 dalībniekiem ar mērķi iegādāties mašīnas, kas vienai saimniecībai par dārgu, vai kuras viena saimniecība nespēj noslogot. Tā, piemēram, kombains Vācijā maksā 105 tūkst. DM, sezonā spēj nokult ap 130—150 ha. Tātad sezonā spēj apkalpot ap 3 vidēji lielām (50 ha) saimniecībām. Šādos kooperatīvos sākuma kapitālu veido dalībnieku iemaksas. Strīdīgie jautājumi tiek reglamentēti līgumā, arī peļņas (ja kādam ir) sadale noteikta līgumā;
- **mašīnu loks jeb riņķis** ir zemnieku apvienošanās dažādu darbu veikšanai ar tehniku. Piemēram, ja vienam zemniekam pieder augsnes apstrādes tehnika, otram sējumu kopšanas tehnika, vēl citam graudu novākšanas teh. 'ka. Savstarpēji vienojoties, katrs zemnieks ar savu tehniku veic noteiktus darbus visās šīs grupas saimniecībās un saņem pretī tādas tehnikas pakalpojumus, kādas viņam nav. Šādu sistēmu — mašīnu loku, — Vācijā veicina un atbalsta ar kredītiem;

- **darba kopas** veidojas, apvienojoties specializētām saimniecībām atsevišķu produkcijas veidu ražošanai (cūkkopības, graudaugu, putnkopības u. c.), ar mērķi ražot vairāk un lētāk, daloties pieredzē, analizējot, apmainoties ar informāciju.

Horizontālā kooperācija veidojas starp primārām ražošanas vienībām, t. i., zemnieku saimniecībām, firmām, bet vertikālā kooperācija, kas Vācijā plaši izplatīta, veidojas starp dažādām struktūrām. Parasti tās apvieno lauksaimniecības produkcijas piegādātājus, pārstrādātājus un produkcijas realizētājus. Zemnieki apvienojas ap pienotavām, konservu fabrikām, gaļas kombinātiem. Līgums reglamentē piegādājamās produkcijas laiku, kvalitāti, daudzumu, kā arī samaksu. Piemēram, zemnieku saimniecības, kas ražo labību. No kombaina graudi tiek nogādāti vietējos (pagasta līmenī) kooperatīvos, kas tos iztīra, sašķiro, izžāvē. Tālāk graudi tiek nogādāti centrālajā sabiedrībā, kurai ir telpas graudu glabāšanai. Centrālā sabiedrība graudus pārdod rūpnīcām, eksportē uz citām valstīm, bet no sīkiem graudiem gatavo lopbarību. Tāds vienkāršs un loģisks ir vācu zemnieku ražas ceļš. Grūti paredzēt, cik gadu vēl jāgaida latviešu zemniekiem, līdz izdosies pārņemt šo pieredzi.

Vēl jāpiebilst, ka šādā lielā kooperatīvā savienībā 1 pajas vērtība ir zema — ap 400 DM. Katram kooperatīva dalībniekam var būt vairākas pajas, bet neatkarīgi no paju skaita katram kooperatīva loceklim ir tikai viena balss. Tas ir tāpēc, lai nedaudzi "bagātie" nepārbalsotu. Katrs kooperatīva dalībnieks galvo bankai ar 500 DM — 1 tūkst. DM, ko sabiedrības bankrota gadījumā zaudē.

Svarīga ir kooperatīvu pārbaude. Bez iekšējās pašpārbaudes Vācijā obligāta ir ārējā (valsts) pārbaude, kas garantē, ka valde un vadība neizmantos naudas līdzekļus ļaunprātīgi. Tas pasargā no bankrota. Vācijas valdība veicina kooperatīvu veidošanos un to nostiprināšanos pirmajos 3—5 gados.

Vācijā ir plašs ar kooperāciju saistīts banku tīkls. Kopā darbojas 2900 bankas ar 2700 filiālēm, no kurām 38% ir krājkašes un lauku bankas. Šis banku tīkls labvēlīgi ietekmē kooperatīvu darbību.

Tādi īsumā ir svarīgākie principi mūsu kaimiņvalsts Vācijas kooperatīvajā sistēmā, no kuras būtu jāmacās latviešu zemniekam un valdībai, veidojot kooperatīvo sistēmu Latvijas laukos.

Kooperācija Dānijas lauksaimniecībā.

Dānijas kooperācijas piemērs Latgalei veltītajā literatūrā tika izmantots jau pirmspadomju laikā.

Dānija gan kā sena kultūrvalsts, gan kā valsts ar ļoti senām kooperatīvās kustības tradīcijām ir kā atvērta mācību grāmata mūsu zemniekiem, kas atkal nostumti šīs kustības "0" punktā. No dāņiem var mācīties ne tikai zemnieki, bet katrs latvietis, jo mūsu valstīm daudz kopīga. Dānija ir maza valsts, līdz ar to gan ekonomiskās pastāvēšanas, gan militārās aizsardzības problēmas mums ir tuvas. Dāņi tāpat kā latvieši mīl savu mazo zemi un uzskata, ka visas tautas, kas cietušas no citu lielvalstu ļaunprātības, prot novērtēt brīvību, neatkarību. Dānija pēc militārās sakāves 1864. gadā zaudēja 2 apgabalus — Šlēsvīgu un Holšteīnu. Tas bija gan ekonomisks, gan morāls trieciens dāņu tautai. Tomēr viņi spēja rast jaunus rosmes un iedvesmas avotus gan valsts saimnieciskajā, gan garīgajā dzīvē. Neļaujoties naida varai un sašķeltībai, dāņu tauta ieguva milzīgu enerģijas lādiņu, kas viņus pacēla gan saimnieciskās, gan garīgās dzīves virsotnē. Mūsu tautai šī iekšējā cīņa vēl jāizcīna, un jācer, ka šī naida un mantkārības sodība pārvērtīsies labdabīgā enerģijas lādiņā, kas palīdzētu sakārtot mūsu valsti.

Tieši labsirdība kā attieksme, un dziļas profesionālās zināšanas pārsteidz katrā sarunā gan ar dāņu zemniekiem, gan zinātniekiem.

Patlaban lauksaimniecība ir viena no Dānijas galvenajām saimniecības nozarēm. Dāņu zemnieki 2/3 no saražotās produkcijas eksportē, kas sastāda 30% no kopējā eksporta. Dānijas lauksaimniecības veiksmīgu attīstību nodrošina zemnieku sadarbība kooperatīvā sistēmā. Paši dāņi savu kooperatīvo sistēmu sauc — "Kooperatīvās sabiedrības". Kooperatīvās sabiedrības — tie ir dāņu zemnieku komercuzņēmumi, kuru īpašnieki ir zemnieki, kooperatīva biedri. Šī sistēma nostiprina dāņu zemnieku kā piena, gaļas pārstrādes u. c. uzņēmumu īpašnieku. Kooperatīvā sabiedrība — Dānijā šis teiciens nozīmē īpašuma formu (līdzīgi kā tas ir akciju sabiedrībās). Kooperatīvā sabiedrība ir kā zemnieka trešā garā roka, kas pieņem, pārstrādā un pārdod kooperatīva locekļu saražoto produkciju.

Kooperatīvā kustība Dānijā sāka veidoties 19. gs. otrajā pusē, kad radās labvēlīgi apstākļi kooperatīvu attīstībai. Šie apstākļi bija — tirgus preču pārdošanai. Līdz ar sviesta un bekona eksporta pieaugumu atklājās priekšrocības, ko deva apvienošanās vienā organizācijā — pieauga konkurētspēja un palielinājās zemnieku ienākumi no realizētās produkcijas, jo tika apiets vesels slānis dažādu pārpircēju, kuri centās ražotājam maksāt minimāli un iedzīvoties uz zemnieka rēķina. Tā laika gaitā, attīstoties kooperatīviem, Dānijā izveidojās galvenie kooperatīvo sabiedrību darbības principi. Īsumā tie ir šādi:

- zemnieki kopīgi pārstrādā un realizē gatavo produkciju;
- izejvielas, kas ir daudz lētākas, ražo katrs savā saimniecībā;
- zemnieki kopīgi pērk ražošanai nepieciešamo, jo tā ir lētāk;
- zemnieki kopīgi uzlabo produkcijas kvalitāti.

Patērētājs un Eiropas tirgus prasa arvien jaunus produkcijas veidus. Lai varētu saglabāt eksporta iespējas un ražot pieprasīto, jāmaina pārstrādes iekārtas. Tikai kooperatīvam iespējams sakrāt vajadzīgo kapitālu jaunu iekārtu iegādei. Bez tam katrs zemnieks var saņemt kredītu, ja viņam pieder saimniecība. Tādā veidā zemnieki kopīgi garantē aizņēmumu, lai varētu uzsākt jauna produkta ražošanu. Tāda produkcija ir kartupeļu čipši, graudu pārslas sausajām brokastīm, jogurti u. c.;

- zemnieki sadala peļņu savā starpā.

Šeit jāpaskaidro, ka cenu nosaka tirgus, tā atkarīga no Dānijas iekšējā, kā arī eksporta tirgus pieprasījuma. Vienota noteikta cena visā Dānijā var būt dažās nozarēs, kā piemēram, cūkkopībā. Vienotu samaksu par savu produkciju zemnieki saņem visu gadu. Bet gada beigās zemnieki saņem pārpalikuma samaksu. Šī samaksa ir tas ienākums, kas palicis pāri kooperatīvā pēc gada rezultātu apkopošanas. Pārpalikums tiek sadalīts starp zemniekiem, atkarībā no katra saražotās produkcijas daudzuma. Katra kooperatīva nolikumā ir vairāk vai mazāk stingri reglamentēta peļņas izmantošana, t. i., tās summas, kas palikušas pāri pēc izdevumu segšanas. Vairumā gadījumu 15% no peļņas tiek atvēlēti uzkrāšanai. Dažāda tipa kooperatīvās sabiedrības atšķiras ar pārpalikuma samaksas lielumu. Šīs samaksas lielums atkarīgs no kooperatīva racionālas saimniekošanas un veiksmīgas realizācijas;

- zemnieki paši pieņem lēmumus.

Pirmkārt, paši savā kooperatīvajā sabiedrībā ar kopsanāksmes un valdes starpniecību. Bez tam visi zemnieki ir vai nu Lauksaimnieku Savienības vai arī Ķīmeņu lauksaimniecības (Mazo zemnieku biedrība) biedri. Šīs arodpolitiskās biedrības, no vienas puses, nodrošina un organizē profesionālo

informāciju. Otkārt, vada politisko darbu, t. i., nodarbojas ar likumdošanas nodaļām, kas attiecas tieši uz zemniekiem. Tie ir likumi par nodokļiem, vides aizsardzību, sociālajām attiecībām un Eiropas Kopienas tirgus regulēšanu. Šīs organizācijas noskaidro zemnieku vēlmes attiecībā uz likumiem un veic sarunas ar valdību, lai iespaidotu likumdošanu. Dānijā nav speciāla likuma par kooperatīviem, nav arī ministrijas. Kooperatīvām sabiedrībām jāievēro konstitūcija, likumi par nodokļiem, darba tirgu, dabas aizsardzību tāpat kā visiem pārējiem valsts uzņēmējiem.

Mūsdienu dāņu kooperatīvie uzņēmumi visspēcīgākie ir divās uz eksportu orientētās nozarēs — cūkkopībā un piena ražošanā. Šajās nozarēs 100% saimnieko kooperatīvie uzņēmumi, turpretī liellopu audzēšanas sektorā — tikai 66%, olu ražošanā — 65%. Vēl spēcīgi kooperatīvi ir vilnas, sēklu un graudu ražošanas un pārstrādes nozarē. Divas piena un piecas gaļas sabiedrības praktiski apvieno visu piena un gaļas ražošanu Dānijā, tās ir arī konkurētspējīgas starptautiskā mērogā. Kooperatīvie uzņēmumi, protams, pastāv konkurences apstākļos, bet Dānijā vēl nav bijis gadījuma, kad kāds kooperatīvais uzņēmums bankrotētu. Ja nespēj eksistēt, tas apvienojas ar citiem. Tādā veidā tiek saglabātas vērtības, sakoncentrētas uzņēmumā, tās nenonāk ūtrupē.

Kooperatīvu finansēšanas avots Dānijā ir Kooperatīvā banka ar 240 filiālēm, kura ir ceturtā lielākā valstī. Daļa bankas kapitāla pieder kooperatīviem, kuri tad arī nosaka bankas vadību un darbības principus. Tā ir zemnieka ceturtā roka, kas palīdz, kad nepieciešams.

Tātad padomāsim. Dānijas zemnieku ekonomiskās intereses koncentrējās tirgus sfērā, jo, lai dzīvotu, vajag pārdot. Tas radīja priekšnoteikumus kooperatīvo sabiedrību izveidošanai. Skaidrs, ka kopīgai pārstrādei un realizācijai ir priekšrocības. Kooperācija veidojās kā līdzeklis mērķa sasniegšanai. Jo kooperācijas mērķis — visefektīvākā veidā nodrošināt produkcijas realizāciju, lai būtu pēc iespējas augstāka samaksa par zemnieku saražoto produkciju un vienlaicīgi nodrošinātu pēc iespējas zemākas ražošanas izmaksas.

Bez priekšrocībām, ko dāņu zemnieks gūst savā kooperatīvajā sabiedrībā, t. i.:

- drošs produkcijas noiets;
- iespējami augsta cena un līdzdalība peļņas sadalē;
- līdzdarbošanās pārvaldē;

pastāv zemnieku pienākumi:

- obligāts piegādes un pieņemšanas reglaments. Kooperatīva biedriem aizliegts pārdot pienu un gaļu citur, vienīgi savam kooperatīvam, kas nopērk visu;
- nav iespējams "tirgoties" par cenām, visiem locekļiem tās ir vienādas;
- zemnieki kopīgi nes atbildību par uzņēmuma parādiem un vadīšanu.

Izvērtējot dažādu valstu kooperācijas sistēmas, jāuzsver, ka Dānijas kooperatīvā sistēma, kas izgājusi gadsimtu garu attīstības ceļu, laika gaitā pilnveidota un uzlabota, var būt par paraugu latviešu zemniecībai, it sevišķi Latgalē. Latgales zemniekiem, kas dzīvo Latvijas relatīvi sliktākajās zemēs, tālu no galvaspilsētas tirgiem, šobrīd visvairāk nepieciešama kooperācija savu ražojumu realizācijai. Dāņu parauga dažu elementu pārņemšana uzsākta Jēkabpils rajonā.

Dāņi ne vien teorētiski iepazīstināja ar savu kooperatīvo sistēmu, bet centās arī praktiski palīdzēt mūsu zemniekiem uzsākt kooperāciju. Tā 1992. gada vasarā Jēkabpilī ieradās dāņu zemnieks Andreas Āblings Petersens, lai uzzinātu, kādā veidā iespējams palīdzēt latviešu zemniekiem. Viņa personīgās aktivitātes rezultātā 1993. gada vasarā Jēkabpilī nodibinājās Dānijas-Baltijas lauksaimnieku sadarbības koordinācijas centrs. Dāņi

no savas puses noorganizēja lietotas lauksaimniecības tehnikas savākšanu. Dāņu bezdarbnieki šo tehniku izremontēja, nokrāsoja. Ar dažādu sabiedrisku fondu atbalstu tehnika nonāca Jēkabpilī. Tad sākās mūsu zemnieku problēmas. Lai saņemtu dāņu tehniku, vajadzēja noorganizēt nelielu kooperatīvu (no 2—3 un vairāk zemniekiem) tehnikas koplietošanai. Daudzi kooperatīvi tā arī neizveidojās, jo zemnieki nespēja atrisināt problēmu — kas maksās par tehnikas remontu, ja tā saplīsīs ne manā, bet kaimiņa tīrumā? Turklāt, ja kaimiņam ir jāapar 10 ha, bet man tikai 5 ha? Tā šī nošķirtības barjera, kas iesakņojusies zemniekos kolhozu laikos, kavē izvērst kooperāciju tehnikas koplietošanai. Galvenie faktori, kas šobrīd kavē tehnikas koplietošanas kooperatīvu vai vienkārši mašīnu riņķa veidošanos:

- morālā nesaderība;

Nevar sadarboties zemnieki, kuru morālie principi, t. i., godīgums, attieksme pret koplietošanu, palīdzības un labestības vērtējums, kopējā mērķa izpratne, ir stipri atšķirīgi. Dāņi uzskata, ja lauksaimnieki vēlas veidot kooperatīvu uzņēmumu, ir jāizprot un jābūt apspriestiem visiem tā darbības principiem. Ir jābūt vienprātībai ne tikai par pienākumiem, bet arī par tiesībām;

- tehnikas pārliekā dārdzība jeb nesamērojamība ar zemnieka ienākumiem. Šis faktors rada pārmērīgu tehnikas saudzēšanas tieksmi;
- piemērota kredīta trūkums;

Kreditam vajadzētu būt kā valdības atbalstam tiem zemniekiem, kam šobrīd nav savas tehnikas, kā arī tiem, kam tā salūzusi. Tad mazie zemnieki apgūtu tehnikas koplietošanu, un kooperatīvie veidojumi neizjuku pēc pirmās tehnikas iziešanas no ierindas.

Dānijas—Baltijas sadarbības rezultāti Jēkabpilī, neraugoties uz dažādiem morāliem un finansiāliem šķēršļiem, ir iepriecinoši. Veiksmīgs bijis darbs zemnieku informēšanā un izglītošanā. Tā rezultātā izveidoti ap 75 tehnikas koplietošanas kooperatīvi, no kuriem pastāv ap 60. Sevišķi aktīvi zemnieki (ar mērķi kopīgi lietot no Dānijas saņemto tehniku) ir Saukas, Vīpes un Elkšņu pagastā. Šo mazo kooperatīvu darbības veiksmi nosaka tās dalībnieku savstarpējās attiecības, saprātīgums, domu kopība, godīgums. Daļa šo kooperatīvu darbojas nereglamentēti: kā iznāk, tā labi. Tomēr daļa šo pēc dāņu ierosmes izveidoto tehnikas koplietošanas kooperatīvu savu darbību veiksmīgi paplašina, kopīgi piepērkot trūkstošo tehniku, ar mērķi veikt visus zemes darbus kopīgi. Šādu kooperatīvu sekmīgas darbības nosacījumi ir tā biedru noteikts intelektuālais potenciāls. Tādēļ dāņi savā valstī izvērta plašu pieaugušo lauku cilvēku sagatavošanu jeb apmācību tā sauktajās tautskolās, ar mērķi sagatavot zemniekus kooperācijai. Pēc dāņu ierosmes un ar viņu materiālo atbalstu Jēkabpils rajona Ritē top pirmā tautskola Latvijā. Tās devīze — izglītību pieaugušajiem un mērķis — veicināt cilvēka kā personības pilnveidošanos, attīstīt domāšanu, spēju orientēties gan jaunajos tirgus ekonomikas apstākļos, gan politiskajos un sociālajos, kā arī saimnieciskās izdzīvošanas jautājumos. Šai skolai, tāpat kā tas bija savulaik Dānijā, vajadzētu kļūt par apgaismības nesēju savā reģionā.

Latviešu zemniekiem kooperatīvā mācība jāapgūst no jauna, jāmacās būs ilgi. Kooperāciju nevar izveidot kā sistēmu no augšas. Pašā zemniekā jāatmostas savstarpējās palīdzības un kooperācijas garam, saprotot, ka, kopā darot, veicas labāk, ātrāk, lētāk.

4. Lauksaimnieku pašpārvalde un konsultāciju dienesta loma kooperācijas veicināšanā.

Lai sekmētu saimnieciskās darbības attīstību, lauksaimniecībā bez valsts funkcijas izpildes struktūrām ir nepieciešami formējumi lauksaimniecības pašpārvaldes funkciju un uzdevumu veikšanai. Valsts funkciju izpildi lauksaimnieciskā ražošanā galvenokārt veic Zemkopības ministrija ar tai pakļautām institūcijām un rajonu Lauksaimniecības departamenti. Pagasta līmenī valsts funkcijas veic pagasta pašvaldības, pagasta konsultanti un atsevišķos pagastos lauksaimniecības koordinatori. Valsts funkciju izpilde lauksaimniecībā kopumā ir nodrošināta, bet ražošanas un saimniecisko funkciju izpildei tiek meklēti un praksē pārbaudīti atbilstoši pašpārvaldes formējumi.

Lauksaimnieciskās ražošanas pašpārvalde ir uz demokrātiskiem principiem un ražotāju personisko ieinteresētību veidots mehānisms lauksaimniecības produkcijas ražošanas, sagādes, pārstrādes un realizācijas, kā arī citu saimniecisko un sabiedrisko interešu īstenošanai, iesaistot pašus darbiniekus.

Ražotāju pašpārvalde ir saistīta ar pastāvošajiem saimniekošanas un ekonomiskajiem apstākļiem. Pašpārvaldes sistēmai ir jābalstās uz ražotāju personīgo ieinteresētību un ražotāju kooperācijas veidošanos.

Lauksaimniecības pašpārvaldes sistēmas galvenie uzdevumi:¹

- nodrošināt iespēju visiem lauksaimniecības produkcijas ražošanas — realizācijas posmā strādājošiem brīvprātīgi iesaistīties interesējošo problēmu risināšanā;
- uzņēmēju interešu aizstāvība;
- valsts struktūru atbrīvošana no operatīvās vadības;
- pretrunu novēršana starp lauksaimniecības produkcijas ražošanas, produkcijas pārstrādes uzņēmumiem un produkcijas realizācijas organizācijām;
- ražošanas potenciāla efektīvāka izmantošana;
- lauksaimniecības produkcijas ražotāju interešu pārstāvniecība attiecībās ar valsts institūcijām un citām tautas saimniecības nozarēm;
- zinātnes atziņu un jaunu tehnoloģiju ieviešana ražošanā;
- monopolapvienību veidošanās ierobežošana;
- lauksaimniecības ražotāju ārējo ekonomisko sakaru un produkcijas eksporta veicināšana;
- lauksaimniecības produkcijas noieta tirgus pētīšana;
- jaunatnes profesionālās sagatavotības sekmēšana.

Lauksaimniecības pašpārvaldi realizē lauksaimniecības nozaru uzņēmumu īpašnieki, veidojot Latvijas Republikas likumdošanai atbilstošus formējumus.

Šim nolūkam lauksaimniecības pašpārvaldes pamatposmā — pagastos — būtu lietderīgi izveidot darboties spējīgas saimnieciskas organizācijas — pagastu

¹ A. Miglavs. Informatīvais biļetens "EKO-LA" Nr. 2. — "Agroinformācija", 1992.

lauksaimniecības, piensaimniecības vai arī cita virziena lauksaimnieciska rakstura biedrības, kā arī kooperatīvās kopdarbības sabiedrības un savienības.

Ražotāju pašpārvaldes darbības efektivitāte būs atkarīga gan no tās dalībnieku ieinteresētības, gan arī no vadītāju prasmes organizēt un vadīt šāda formējuma darbību atbilstoši saimniekošanas iespējām un ekonomiskiem apstākļiem.

Par to, ka šādu formējumu darbība ir bijusi veiksmīga, liecina Latvijas Republikas 20.—30. gadu pieredze. Pēc statistikas datiem 1939. gadā Latvijas laukos ir darbojušās pavisam 1970 dažādas biedrības ar kopējo biedru skaitu 311069 (1. attēls). 30. gadu beigās tika pieņemts Likums par kopdarbības sabiedrībām, kā rezultātā tika pārreģistrētas visas kopdarbības sabiedrības. Par kopdarbības sabiedrības iecirkni tika uzskatīts pagasts. Ja pagastā atradās vairākas vienāda veida sabiedrības, tās tika apvienotas un turpināja darboties kā sekcijas. Apvienoti tika arī dažādi kopdarbības veidi ar dažādiem nosaukumiem, bet līdzīgu darbību. Vienīgi piensaimnieku sabiedrību iecirkņi ne vienmēr sakrita ar pagastu robežām, jo bija atkarīgi no satiksmes ceļu tīkla.

Kopdarbības sabiedrībās par biedriem varēja iestāties kā fiziskas personas, tā arī citas kopdarbības sabiedrības, biedrības, sabiedriskas un saimnieciskas organizācijas un uzņēmumi, kā arī valsts un pašvaldību iestādes. Citu organizāciju un iestāžu piedalīšanos kopdarbības sabiedrības kapitāla uzkrāšanā un papildināšanā it visur saprata kā savstarpējo palīdzību darba uzsākšanai.

Sabiedrībai nostiprinoties, daļu no iemaksātajām papildpajām atmaksāja.

Par krājaizdevu sabiedrībām tika pieņemts lēmums par valsts drošības fonda izveidošanu krājaizdevu sabiedrībās iemaksātiem noguldījumiem. Tāpat tika pieņemts likums par kopdarbības fondu, kurā bija un maksājumus izdarīja gandrīz visas kopdarbības sabiedrības.

Kopdarbības likums visu kopdarbības lietu apvienošanai paredzēja arī Kopdarbības revīziju un organizācijas padomes izveidošanu. Papildinot šo likumu, 1937. gadā iznāca noteikumi par pārvaldes svinīgo solījumu, kas sabiedrības acīs padarīja nozīmīgāku ieņemamo amatu.

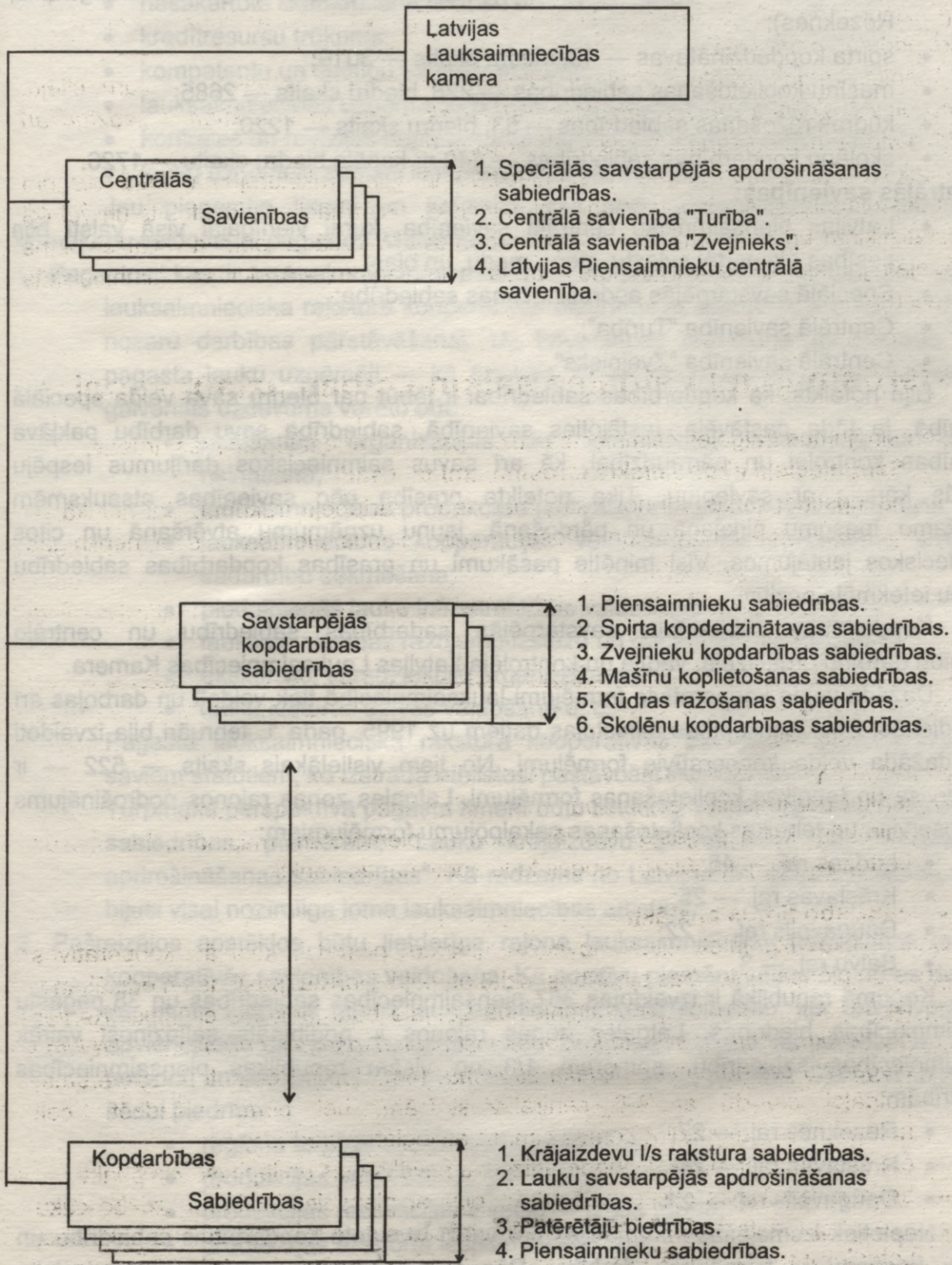
Visu kopdarbības sabiedrību tīklu 30. gadu Latvijā nosacīti varēja iedalīt 3 grupās:

1. Pagastu līmeņa sabiedrības:

Pagastos ir darbojušās pavisam 1163 kopdarbības sabiedrības. Tai skaitā:

- lauku savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības — 396. Biedru skaits — 109644. To galvenais uzdevums bija savu biedru kustāmā un nekustāmā īpašuma apdrošināšana pret ugunsgrēkiem, plūdiem un citiem nelaimes gadījumiem;
- lauku krājaizdevu sabiedrības — 315, biedru skaits — 137066. Darbības veids: aizdevumu izsniegšana saviem biedriem no līdzekļiem, kurus iegulda biedri, pašvaldības, valdība un aizdevumi no bankām. 1939. g. Latgalē no jauna tika nodibinātas 13 krājaizdevu sabiedrības;
- piensaimnieku sabiedrību skaits — 251, biedru skaits — 19419. Darbības veids: lauksaimniecības ražojumu pirkšana un pārdošana, šo ražojumu pārstrāde un sagatavošana tirgum;

Kopdarbības sabiedrību un savienību struktūra Latvijas Republikā 1939. g.

- patērētāju biedrības. Biedrību skaits — 201, biedru skaits — 19419. Uzdevums — nodrošināt lauksaimniekus ar dažāda patēriņa precēm, ražošanas līdzekļiem, kā arī lauksaimniecības un amatniecības preču pārdošana.

2. Savstarpējās kopdarbības sabiedrības:

- piensaimnieku savienības — 5 (Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Daugavpils, Rēzeknes);
- spirta kopdedzinātavas — 43, biedru skaits — 3019;
- mašīnu koplietošanas sabiedrības — 228, biedru skaits — 2685;
- kūdras ražošanas sabiedrības — 53, biedru skaits — 1220;
- skolēnu kopdarbības sabiedrības — 440 ar kopējo biedru skaitu — 1726.

3. Centrālās savienības:

- Latvijas piensaimnieku centrālā savienība, kurai vienīgajai visā valstī bija tiesības eksportēt sviestu, sieru, medu, un olas;
- Speciālā savstarpējās apdrošināšanas sabiedrība;
- Centrālā savienība "Turība";
- Centrālā savienība "Zvejnieks".

Bija noteikts, ka kopdarbības sabiedrībai ir jābūt par biedru sava veida speciālā savienībā, ja tāda pastāvēja. Iestājoties savienībā, sabiedrība savu darbību pakļāva savienības kontrolei un pārraudzībai, kā arī savus saimnieciskos darījumus iespēju robežās kārtoja ar savienību. Tika noteikta prasība pēc savienības atsauksmēm nekustamo īpašumu pirkšanā un pārdošanā, jaunu uzņēmumu atvēršanā un citos saimnieciskos jautājumos. Visi minētie pasākumi un prasības kopdarbības sabiedrību darbību ietekmēja pozitīvi.

Kopdarbības sabiedrību, savstarpējās sadarbības sabiedrību un centrālo savienību darbību organizēja, vadīja un kontrolēja Latvijas Lauksaimniecības Kamera.

Dažāda veida kooperatīvie formējumi lauksaimniecībā tiek veidoti un darbojas arī mūsu dienās. Pēc Zemkopības ministrijas datiem uz 1995. gada 1. februāri bija izveidoti 1415 dažāda veida kooperatīvie formējumi. No tiem vislielākais skaits — 522 — ir agroservisa un tehnikas koplietošanas formējumi. Latgales zonas rajonos nodrošinājums ar agroservisa un tehnikas koplietošanas pakalpojumu formējumiem:

- Ludzas raj. — 45;
- Krāslavas raj. — 25;
- Daugavpils raj. — 22;
- Balvu raj. — 3.

Kopumā republikā ir izveidotas 357 piensaimniecības sabiedrības un 38 pagastu lauksaimniecības biedrības. Latgales zonas rajonos ir nodibināts salīdzinoši vairāk piensaimniecības sabiedrību, apmēram 1/3 no visām republikas piensaimniecības sabiedrībām:

- Rēzeknes raj. — 27;
- Krāslavas raj. — 24;
- Daugavpils raj. — 21.

Nepietiek izsmeļošas informācijas par valstī izveidoto kopdarbības sabiedrību un dažādu kooperatīvu formējumu darbību. Pēc mūsu novērojumiem lauksaimnieciska rakstura biedrību un citu kooperatīvo formējumu veidošana un darbība ir neapmierinoša.

Tā, piemēram, reģionos ir maz izveidotas darboties spējīgas Lauksaimniecības kredīta sabiedrības. Iemesli šādai atturībai laukos varētu būt dažādi:

- nepilnīgā un nesakārtotā likumdošana (attiecībā uz visu lauksaimniecības nozari);
- nesakārtotā likumdošana finansu un kredīta jomā;
- kredītresursu trūkums;
- kompetentu un spējīgu vadītāju trūkums;
- lauksaimniecības uzņēmumu privatizācijas negatīvās sekas;
- kontroles un revīzijas nepietiekamā darbība par laukos notiekošiem procesiem;
- lauku uzņēmēju zemais ieinteresētības līmenis u. c.

Jau pieņemtie likumi un juridiskie akti dod pamatu vairāku pašpārvaldes formējumu veidošanai pagastos. Galvenie no tiem:

1. Pagastos, kas ir lauksaimniecības pašpārvaldes pamatposms, var izveidot pagasta lauksaimnieciska rakstura kooperatīvās biedrības ar atsevišķām sekcijām dažādu nozaru darbības pārstāvēšanai. Uz brīvprātības principiem šo biedrību veido pagasta lauku uzņēmēji — kā fiziskas, tā arī juridiskas personas. Sabiedrības galvenais uzdevums varētu būt:

- ražošanas organizācijas un tehnoloģiskā nodrošinājuma kopīga risināšana;
- lauksaimniecības produkcijas realizācijas iespēju — tirgus pētīšana;
- lauksaimniecības kooperācijas veidošanās un kooperatīvo sbiedrību sadarbību sekmēšana;
- piedalīšanās lauku infrastruktūras veidošanā;
- lauksaimniecības ražojumu izstāžu un gadatirgus organizēšana;
- ekskursiju, kursu, lekciju organizēšana;
- lauku kultūras dzīves veidošana u. c.

Pagasta lauksaimnieciska rakstura kooperatīvās biedrības strādā saskaņā ar saviem statūtiem, ko izstrādā atbilstoši pastāvošai likumdošanai.¹

Turpmākā perspektīvā pagasta līmenī būtu lietderīgi veidot speciālas kooperatīvās sabiedrības, piemēram, "Lauku krājaizdevu sabiedrības" un "Savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības". Kā redzams no Latvijas 30. gadu pieredzes, tām ir bijusi visai nozīmīga loma lauksaimniecības attīstībā.

2. Pašreizējos apstākļos būtu lietderīga rajona lauksaimniecības produkcijas ražotāju kooperatīvās savienības veidošana. Kā pozitīvu piemēru šādas biedrības darbībai var minēt Liepājas rajona lauksaimniecības centrālbiedrību, kur brīvprātīgi ir apvienojušās visu pagastu kooperatīvās biedrības. Satūtos var paredzēt arī fizisko personu un citu juridisko personu līdzdalību biedrības darbībā. Galvenie uzdevumi šādai biedrībai ir:

- reģiona apgāde ar pašražoto produkciju;
- produkcijas pārstrāde un glabāšana;
- produkcijas realizācijas iespēju — tirgus izpēte;
- produkcijas eksporta iespēju meklēšana;

¹ Latvijas Republikas Ministru Padomes 1992. g. 26. oktobra lēmums Nr. 422 "Par pagasta lauksaimniecības kooperatīvajām sabiedrībām (biedrībām)".

- rajona lauksaimniecības uzņēmumu nodrošināšana ar lauksaimniecības mašīnām, iekārtām un rezerves daļām;
- informācijas vākšana un rajona interešu pārstāvniecība augstākstāvošās institūcijās.

Rajona lauksaimniecības centrālbiedrība strādā savstarpējā sadarbībā ar rajona pašvaldību, Lauksaimniecības departamentu un Konsultāciju biroju.

Risinot ražošanas jautājumus sadarbībā ar pagastu lauksaimnieciska rakstura kopdarbības sabiedrībām, rajona lauksaimniecības kooperatīvā biedrība (savienība) varētu būt ražošanas funkciju izpildītāja rajona mērogā.

3. Atsevišķu nozaru lauksaimniecības produkcijas ražotāju, pārstrādātāju un realizētāju kooperatīvās sabiedrības specializējas atsevišķu produkcijas veidu (augļu, dārzeņu, līnu u. c. kultūru) ražošanā un pārstrādē, kā arī realizācijā. Nozaru kooperatīvās sabiedrības var būt gan pagasta, gan rajona mēroga citu kooperatīvo (sabiedrību) savienību biedri, gan arī veidot Centrālo Savienību republikā.
4. Augstākais ražotāju pašpārvaldes posms republikā ir lauksaimniecības produkcijas ražotāju apvienības (savienības). Šādas republikāniskās apvienības (savienības) izveido atsevišķu produkcijas veidu ražošanai un realizācijai, piemēram, Piensaimniecības centrālā savienība u. c. 1994. gadā nodibināja Latvijas lauksaimniecības kopdarbības nacionālo savienību, kuras galvenie mērķi ir:
 - pārstāvēt un aizstāvēt Savienības un to biedru intereses valsts varas un pārvaldes institūcijās, kā arī citās organizācijās, iestādēs, uzņēmumos, arī ārzemēs;
 - nodrošināt Savienības uzņēmumu un to formējumu ekonomiskās darbības stabilizāciju un attīstību;
 - sekmēt kopdarbības sabiedrību, savienību un citu kopdarbības formējumu veidošanos un savstarpējo sadarbību.

Par Sabiedrības biedriem var būt juridiskās personas — kopdarbības biedrības, sabiedrības, savienības, asociācijas u. c. Savienības darbības galvenos virzienus nosaka statūti, kas izstrādāti atbilstoši pastāvošajai likumdošanai un reglamentējošiem dokumentiem. Latvijas lauksaimniecības kopdarbības nacionālā savienība strādā sadarbībā ar Zemkopības ministriju un citām valsts varas institūcijām.

Sakarā ar to, ka šāda Lauksaimniecības kopdarbības nacionālā savienība strādā visai neilgu laiku, par tās darbības rezultātiem ir pārāgrī spriest. Pozitīvi var vērtēt to, ka lauksaimniecības produkcijas ražotāju funkciju veikšanai un koordinēšanai ir nodibināta šāda republikas mēroga institūcija, kurai darba gaitā ir iespējams savu darbību veidot tā, lai sekmētu mūsu lauksaimniecības produkcijas ražotāju kooperāciju un tālāku attīstību gan lauku, gan visas republikas iedzīvotāju interesēs.

2. attēlā ir parādītas rajona lauksaimniecības vadības struktūras, kurās uzskatāmi nodalītas valsts un saimnieciskās funkcijas un to savstarpējā saistība, lai izvairītos no paralēlvadības. Šādas struktūras kompleksa iedzīvināšana ir nākotnes uzdevums rajona saimniecības pārvaldes jomā.

Jau izveidota un zināmu pieredzi uzkrājusi tāda vadības struktūra kā pagastu konsultantu dienests. Konsultatīvais dienests Latvijā tika izveidots jau 1989. gadā ar nelielu strādājošo skaitu — 16 speciālistiem, nolūkā veicināt uzņēmējdarbības attīstību laukos. Turpmākos gados konsultatīvā dienesta darbs ir sistematizēts un ievērojami paplašinājies. Konsultatīvā dienesta struktūrvienības tika veidotas no pamatražošanas posma. Pagasta zemnieki izvēlas attiecīgu speciālistu par konsultantu. Katrā rajonā ir izveidoti konsultāciju biroji, kur strādā 2—3 speciālisti, kuru galvenais uzdevums ir organizēt pagasta konsultantu darbu, sniegt konsultācijas pagastos, kur nav konsultanta, un regulāri sniegt informāciju par jaunumiem lauksaimnieciskajā ražošanā un ekonomikā, kā arī organizēt informatīvo materiālu sagatavošanu un izplatīšanu.

Konsultatīvā dienesta sistēma ir veidota kā lauksaimniecības pašpārvaldes struktūra, un tā strādā ciešā sadarbībā (nevis pakļautībā) gan ar Zemkopības ministriju, gan ar rajonu Lauksaimniecības departamentiem, gan arī ar pagastu pašvaldībām.

Konsultatīvā dienesta pamatposms ir pagasta lauksaimniecības konsultants. Diemžēl līdzekļu trūkuma dēļ tikai 1/3 daļā no visa pagastu skaita strādā konsultanti. Transporta un arī sakaru līdzekļu trūkuma dēļ konsultantu pārvietošanās ir ierobežota un parasti aptver tikai vienu pagastu, Pēc apsekojumiem¹ konsultāciju dienesta speciālistu pakalpojumus izmanto 20—65% zemnieku, atkarībā no tā, vai pagastā ir konsultants.

Pēc atsevišķiem novērojumiem var secināt, ka pagastos, kur strādā konsultāciju dienesta speciālisti, visi pārkārtošanas procesi noris mērķtiecīgāk, veidojas lauksaimniecības, piensaimniecības un citas nozaru biedrības, sekmīgāk risinās pārstrādes uzņēmumu privatizācija un kooperācijas attīstība.

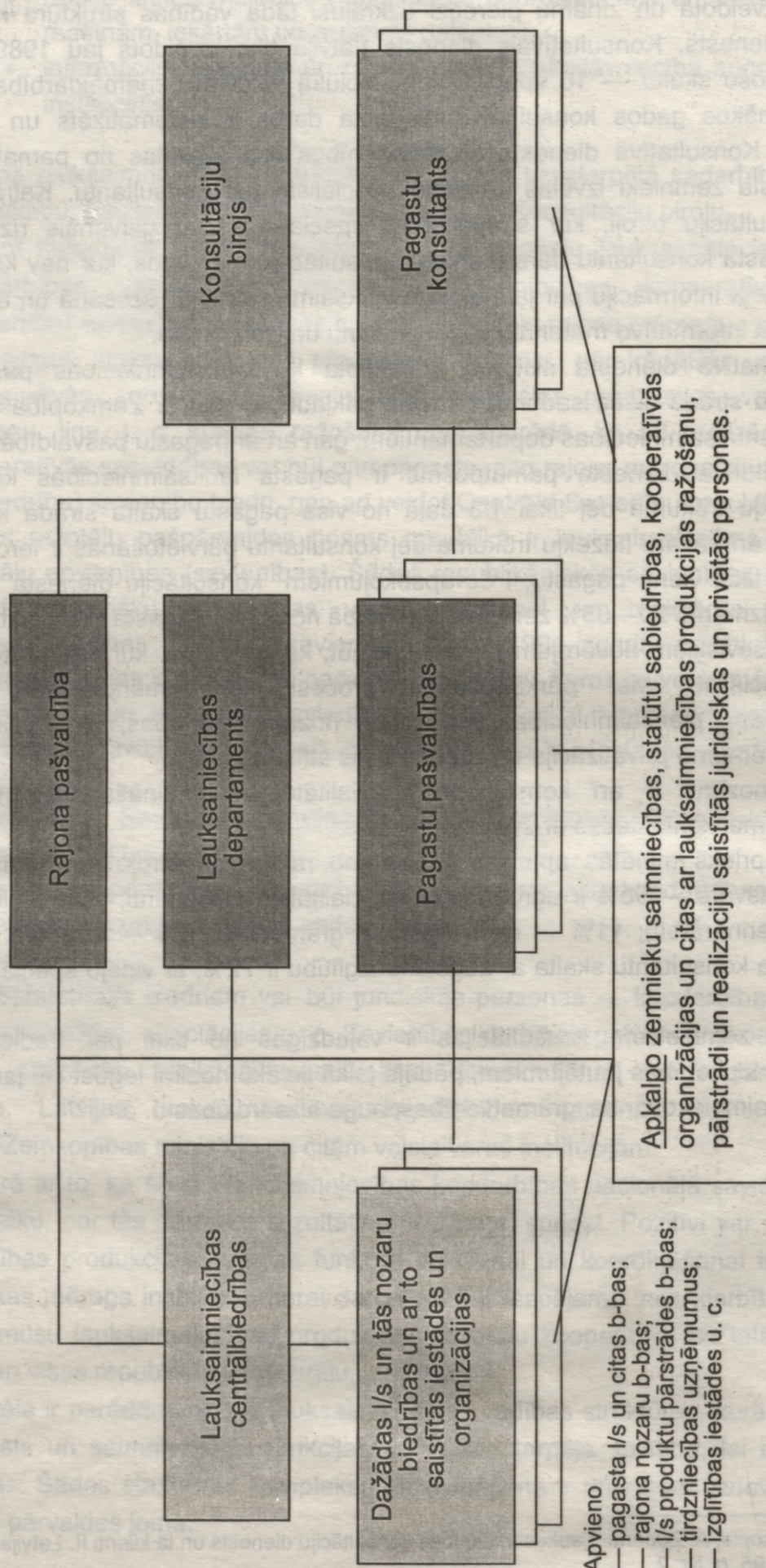
Liela nozīme ir arī konsultanta specialitātei, viņa zināšanām, personīgām īpašībām, prasmei kontaktēties ar zemniekiem u. c.

Pēc iepriekš minētās aptaujas datiem no rajonu un biroju konsultantu skaita vislielākais īpatsvars — 58% ir agronomijas specialitātes konsultanti; 18% — lopkopības speciālisti (veterinārārsti); 11% — ekonomisti un grāmatveži; 9% — inženieri un 3% — pārējie. No visa konsultantu skaita ar augstāko izglītību ir 72%, ar vidējo speciālo izglītību — 28%.

Tā kā zemniekiem konsultācijas ir vajadzīgas ne tikai par tradicionālajiem augkopības un lopkopības jautājumiem, pēdējā laikā lielāku nozīmi iegūst citi jautājumi — ekonomiskās saimniekošanas, grāmatvedības, augu aizsardzības u. c.

¹ T. Tisenkopfs, A. Zobena. Lauksaimniecības konsultāciju dienests un tā klienti II. Latvijas Lauksaimnieks, 1995. g. Nr. 2.

Rajona lauksaimniecības vadības struktūras

Zemnieku saimniecību ekonomiskā stāvokļa novērtēšanai jau 1992. gadā Latvijas Lauksaimniecības konsultāciju centrs noorganizēja ekonomiskās informācijas un analīzes apkopošanu par 78 zemnieku saimniecībām. 1993. gadā sākotnējās informācijas uzskaiti veica jau 156 zemnieku saimniecības, tai skaitā no Latgales zonas — 28 saimniecības, un 1994. gadā jau vairāk nekā 300 zemnieku saimniecības, t. sk. no Latgales novada — 51 saimniecība. Apkopotā informācija un zemnieku saimniecību darbības ekonomiskā analīze par šiem gadiem pa visiem rajoniem ir publicēta Latvijas Lauksaimniecības konsultāciju centra izdotajos krājumos "Latvijas zemnieku saimniecību ekonomiskās analīzes rādītāji" (1993., 1994. g.).

Šāda Latvijas Lauksaimniecības konsultāciju centra sagatavotā informācija ir pieejama gan rajonu birojos, gan arī pie pagastu konsultantiem.

Sākot ar 1995. gadu, Latvijas Lauksaimniecības konsultāciju centra Ekonomikas un grāmatvedības nodaļa ar rajonu sertificēto ekonomikas konsultantu¹ palīdzību sniedz konsultācijas par zemnieku saimniecību grāmatvedības kārtošānu, zemnieku saimniecību ražošanas plānošanu, nozaru bruto peļņas aprēķinu, saimniecības bilances sastādīšanu, alternatīvās ražošanas nozaru attīstību utt.

Kā var secināt no iepriekš minētā, konsultantam ir jābūt plaša profila speciālistam. Pētot zemnieku viedokļus par konsultantu sniegto informāciju, ir iespēja formulēt tās vēlamās īpašības:

- tai ir jābūt operatīvai — pieejamai tad, kad tā ir vajadzīga;
- profesionālai — kompetentai, zinātniski pamatotai, mūsdienu prakses līmenim un vietējiem apstākļiem piemērotai;
- neitrālai, objektīvai (neatkarīgi no reklāmas un citu firmu interesēm);
- konkrētiem jautājumiem atbilstoši kā pašreizējā situācijā, tā arī perspektīvā;
- zemniekam saprotamā līmenī;
- bezmaksas vai par zemniekam pieejamu samaksu.

Kā redzam, prasības informācijas kvalitātei ir savstarpēji visai grūti savienojamas. Tāpēc konsultāciju dienestam ir jābūt pietiekoši daudzveidīgam, elastīgam un jādarbojas ciešā saistībā ar pārējiem informācijas avotiem. Priekšstatu par efektīvu konsultatīvo dienestu var iegūt:

- salīdzinot to ar līdzīgiem veidojumiem citās uzņēmējdarbības sfērās;
- analizējot citu valstu pieredzi.

Sekmīgas darbības nolūkā konsultantam ir:

- jāpanāk savu klientu uzticība kā profesionālā, tā arī cilvēciskā ziņā;
- jāspēj glabāt komerciālie un citi noslēpumi;
- ilgstoši jāpazīst attiecīgā pagasta zemnieku saimniecības;
- jāspēj sniegt konsultācijas par samērā plašu jautājumu loku (augkopība, lopkopība, ekonomika, grāmatvedība u. c.);
- jāprot izšķirt, kuros gadījumos sniegt konsultācijas pašam un kad izmantot citu speciālistu palīdzību, kā arī nodrošināt zemniekiem atbilstoša speciālista kvalitatīvu konsultāciju;
- jābūt pietiekami ātri sastopamam konsultāciju sniegšanai, tai skaitā arī zemnieku saimniecībās.

Vairākas no minētajām prasībām saistītas ar tīri cilvēciskām konsultanta un klienta attiecībām, un tāpēc ideālā gadījumā klientiem jābūt iespējām pašiem pastāvīgo

¹ konsultanti, kuri īpaši apmācīti un saņēmuši sertifikātu.

konsultantu izvēlē. Maz ticams, ka viens konsultants, neraugoties uz labiem profesionālajiem rādītājiem, spētu iekarot kāda konkrēta reģiona lielāka vairuma zemnieku uzticību. Kā šķērslis var būt, piemēram, politiskā pārliecība, reliģiskas atšķirības, iepriekšējās nesaskaņas u. c.

Savukārt speciālistiem, kuri konsultantus izmanto sarežģītākos gadījumos, galvenais ir profesionālā sagatavotība.

Priekšstatu par efektīvu konsultatīvo dienestu darbu var iegūt, analizējot citu valstu pieredzi. Tā, piemēram, Vācijas pavalstīs, lai varētu strādāt par zemnieku konsultantu, ir jāiegūst universitātes izglītība (aroda augstskolas izglītība nav pietiekama). Pēc universitātes beigšanas jābeidz speciālie viengadīgie un divgadīgie kursi un jāiegūst asesora grāds (valsts civildienesta grāds). Mūsu valstī speciāla konsultantu sagatavošana nenotiek nedz augstskolās, nedz viengadīgās un divgadīgās skolās. Sekmīgi par konsultantiem strādā LLU beigušie speciālisti ar atbilstošu praksi un pēc sagatavošanas kursu apmeklēšanas.

Viens no risinājumiem varētu būt konsultantu sagatavošana divpakāpju studijās maģistratūrā (specializējot atsevišķas maģistrantu grupas vai arī atsevišķus cilvēkus no LLU absolventu vidus).

Pašreizējā laikā posmā konsultantu izvēle galvenokārt notiek no strādājošo speciālistu vidus, ar atbilstošu izglītību, specialitāti un arī pieredzi. Daudzi pagastu konsultanti, kam ir personīgā zemnieku saimniecība, strādā uz pusslodzi. Iemesls tam ir nepietiekamie budžeta asignējumi konsultāciju dienesta uzturēšanai. Šādu konsultantu piesaistīšanu nevar vērtēt viennozīmīgi. Pozitīvi jāvērtē konsultanta iespēja praksē pārbaudīt savas zināšanas. Kā negatīvu faktoru var minēt to, ka visos svarīgākos lauksaimniecības darba posmos konsultants ir aizņemts savas saimniecības darbos.

Pagasta pašvaldība var daļēji risināt konsultantu piesaistīšanu darbam, zināmu daļu no konsultanta darba samaksas sedzot no valsts budžeta, bet otru daļu — slēdzot līgumus ar privātām struktūrām (zemniekiem).

Šāda konsultatīvā dienesta speciālistu darba samaksa tiek pielietota arī citās valstīs, piemēram, Dānijā. Tur no valsts budžeta līdzekļiem apmaksā 37%, bet Zviedrijā — 50% izdevumu, kas ir nepieciešami konsultatīvā biroja izveidošanai.

Konsultantu darbam uz pusslodzi atsevišķos gadījumos var izmantot arī mācību iestāžu pasniedzējus, zinātniskos darbiniekus, lauksaimniecības departamentu speciālistus, arī zemniekus ar atbilstošu izglītību un darba pieredzi.

Neatrisināts ir jautājums par konsultantu un zemnieku nodrošināšanu ar atbilstošu informāciju. Jāveido sistēma informācija iegūšanai, procesu analīzei un informācijas pavairošanai.

Šāda informācijas sistēma ir izveidota Vācijā, kur tās darbību atbalsta Lauksaimniecības un mežu ministrija. Vācijas atsevišķās pavalstīs darbojas informācijas dienesti, kas savāc, apkopo un izanalizē attiecīgu informāciju vai arī pasūta šādas informācijas sagatavošanu citām institūcijām. Informācija tiek sagatavota tā, lai tā būtu viegli saprotama, pārskatāma un izmantojama dažādās lauksaimniecības nozarēs.

Informācija var tikt sagatavota dažādi: brošūras ar atbilstošām ilustrācijām, skaitļotāju disketes, videokasetes, filmas, diapozitīvi u. c. Speciālie informācijas dienesti

periodiski izdod katalogus, no kuriem ieinteresētie klienti var pasūtīt sev vēlamu informāciju. Viena gada laikā iznāk tūkstošiem dažādu nosaukumu izdevumu.

Vācijas ierēdņi, salīdzinot ar mūsu ierēdņiem, ir daudzkārt labāk nodrošināti ar nepieciešamo informāciju pirms attiecīgā lēmuma pieņemšanas.

Mūsu valstī informācijas sagatavošanu, tās analīzi, novērtēšanu, pavairošanu un izplatīšanu veic konsultatīvais dienests, Zemkopības ministrija, rajona lauksaimniecības departamenti, kā arī zinātniskās un mācību iestādes. Tomēr atbilstošas informācijas par daudziem būtiskiem jautājumiem (kā lauksaimniecības produkcijas pārstrāde, tās realizācija, ekonomiskie jautājumi u. c.) ir nepietiekami.

Pēc apsekojumu datiem mūsu valstī pašreiz visvairāk tiek pieprasītas konsultācijas par ekonomikas jautājumiem, kredītu pieprasījuma noformēšanu, augu aizsardzību, ķīmikāliju pielietošanu u. c.

Šo dažādo jautājumu risināšanai konsultantiem ir jābūt saistītiem gan ar lauksaimniecības pārvaldes struktūrām, gan ar dažādām mācību iestādēm, gan arī zinātniskām iestādēm.

Konsultantiem nepietiek transporta līdzekļu, kā arī līdzekļu zemnieku apmācību organizēšanai (kursi, lekcijas) pēc viņu pieprasījuma. Mācībām jānotiek pēc iespējas tuvāk viņu dzīvesvietai. Raugoties no šī viedokļa, būtu lietderīgi saglabāt bijušo lauksaimniecības mācību iestāžu tīklu vai arī veidot nelielas šāda tipa skolas. Šādas skolas, mūsdiā, būtu lietderīgi saglabāt arī jauniešu profesionālās izglītības iegūšanai pēc 9. klases beigšanas. Profesionālās izglītības loma zemnieku saimniecībās pieaug. Jānodrošina iespēja iegūt šādu izglītību tuvāk dzīvesvietai. Pozitīvi jāvērtē tas, ka šāda tipa skolas veido arī kultūras vidi savā apkārtnē, tām ir liela nozīme lauku infrastruktūras attīstībā. Ņemot vērā attīstīto pieredzi (īpaši Vācijas), būtu lietderīgi vairāk budžeta līdzekļu novirzīt lauku skolu uzturēšanai, lai jaunieši varētu iegūt izglītību sev vēlamā un zemniecībai lietderīgā specialitātē.

Konsultāciju dienestiem jādarbojas mijiedarbībā ar dažāda virziena lauksaimniecības biedrībām. It sevišķi pagastu līmenī. Sadarbība ar biedrībām var sekmēt un atvieglot arī konsultantu darbu. No otras puses, konsultantiem ir jāpalīdz veidot dažādas kooperatīvās biedrības, kas palīdzētu risināt gan lauksaimniecības produkcijas sagādes, pārstrādes un realizācijas, gan arī finansu un kredīta jautājumus.

Pašreizējā trīspakāpju konsultāciju sistēma: konsultāciju centrs — rajonu birojs — pagastu konsultanti, kura darbojas kopš 1989. gada, ir izturējusi laika pārbaudi un var prognozēt, ka tā pastāvēs bez būtiskām pārmaiņām. Kā rāda apsekojumi, arī konsultantu kvalifikācija ir atbilstoša, lai apmierinātu pašreizējās zemnieku prasības.

Jāuzlabo konsultantu nodrošinājums ar transporta līdzekļiem.

Mūsdiā, būtu lietderīgi ieviest konsultantu darba samaksu no diviem avotiem: daļēji varētu finansēt no valsts budžeta un daļēji no klientu maksām par sniegtajiem pakalpojumiem.

PIELIKUMS

Pirmās Latvijas Republikas laika grāmatas par lauksaimniecības kooperāciju.

Anotēts literatūras saraksts

1. Aizsilnieks A. Apcerējums par patērētāju kooperāciju kā tautsaimniecisku faktoru. Kr. "Latvijas Universitātes raksti." — R., 1936.

Monogrāfiska rakstura pētījums, izskata pētījuma metodes, izvirza teorētiskas nostādnes, kuru argumentācijai izmanto plašu pasaules faktu materiālu, it īpaši Zviedrijas. Līdz šim nepārspēts zinātnisks pētījums Latvijā par kooperācijas tautsaimniecisko būtību un nozīmi saimnieciskajā dzīvē, izredzēm nākotnē.

2. Aizsilnieks A. Lauku patērētāju biedrību nesekmju cēloņi periodā no 1929. līdz 1934. gadam. — R., 1938.

Pirmo reizi Latvijas tautsaimnieciskā pētījumā izvērtē plašu statistikas materiālu ar lineāras korelācijas metodi un secina, ka lauku patērētāju biedrību galvenais zaudējumu cēlonis depresijas periodā bija kļūdas šo biedrību vadībā, kuras līdz tam akumulēja apslēptos zaudējumus.

3. Aizsilnieks A. Patērētāju kooperācija. — R.: "Turība", — 1940.

Var izmantot kā paraugu neklātienas apmācībām kooperācijas jautājumos, izsūtīt neklātņiem vēstuli — lekciju un saņemot atbilžu burtnīcu, kuras uzrakstīšanai jāizmanto vēstulē neatklātā informācija vai šīs informācijas radoša izpratne.

4. Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914. — 1945. — "Daugava", 1968. Grāmata, kurā saimnieciskās dzīves rezultāti nav vērtēti ar kādas politiskas ideoloģijas mērauklu. Parādītas piensaimnieku sabiedrības krievu kara, 20. gadu saimnieciskā uzplaukuma un tautas saimniecības 1934. — 1940. g. pārkārtojumu periodos, kooperācija 1937. g. likuma pārveidē. Darbs izstrādāts emigrācijā, kritizē K. Ulmaņa agrāro politiku. Būtu jāizstudē visiem lauksaimniecības reformatoriem.

5. Akers R. Savs stūrītis. — R., 1935.

Dzīvokļu kooperatīva "Savs stūrītis" mērķu un darbības satura izklāsts, sīkdārziņu iespēju izvērtējums.

6. Bahmanis K. Latviešu biedrošanās uz kopīgiem darbiem. — Liepāja, 1904.

Populāra brošūra lasītāja pārliecināšanai nebaidīties no "kopējā maisa" — dažādām ražošanas un darbu veikšanas sabiedrībām un kooperatīviem.

7. Balodis Ed. Mašīnu koplietošanas biedrību darbvedība un grāmatvedība. — R., 1925.

Rokasgrāmata ar darbvedības un grāmatvedības veidlapu un grāmatu paraugiem. Var lietot arī tie, kuri nepārzina dubulto grāmatvedību.

Satūti — no l/s "Konzums" reklāmas:

— Patērētāju biedrību.	— Lauks. veicināš. b-bu.
— Meliorācijas b-bu.	— Krājaizdevu s-bu.
— Piensaimnieku s-bu.	— Biškopības b-bu.
— Lauksaimn. maš. koplietoš. b-bu.	— Zvejniecības b-bu.
— Linkopju sabiedrību.	— Zivkopības b-bu.
— Izglītības bibliot. un s-bu.	— Lauksaimnieku b-bu.
— Lauks. kooperatīvu.	— Savst. ugunsapdr. b-bu.
— Lopkop. pārraudz. biedrību.	— Mājlopu apdrošin. b-bu.
— Skolēnu kooperatīvu.	— Sugas lopu audzēt. st..
— Mājturības veicin. biedrību.	

8. Balodis Ed. Kooperācija pamatskolām. — R., 1926.

Mācību grāmata. Kooperatīvu veidi, to savienības kooperatīvu satversme, nodibināšana, statūti. Dažu kooperatīvu veidu izcelšanās un attīstība ārzemēs. Kooperācijas sākumi un attīstība Latvijā. Anglijā dzimušas patērētāju biedrības, Francijā — ražošanas kooperatīvi, Vācijā — kredītkooperatīvi, Dānijā — piensaimnieku sabiedrības.

9. Balodis Ed. Kooperācija Latvijā XIX gs. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. — R., 1929.

Pirmie soļi kooperācijas propagandā Latvijā: 1853. g. Mārtiņa Fitšteina priekšlasījumi, pirmās publikācijas laikrakstos. Vācijas parauga ietekme. Pirmo amatnieku asociāciju dokumentācija. Tas pats par kredītkooperatīviem, patērētāju biedrībām.

10. Balodis Ed. Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā. — R., 1930.

Kooperatīva rakstura parādības pirms 19. gs. vidus: apdrošināšanas kooperatīvi, lauksaimniecības biedrības, krājkases, pielikumā — šo kooperatīvo veidojumu statūti.

11. Balodis Ed. Latviešu kredītkooperācija no viņas sākumiem līdz pasaules karam. — R., 1934.

Kredītkooperācija — visvecākais latviešu kooperācijas veids, saistīts ar māju izpirkšanu dzimtsīpašumā un to aizsardzību no ūtrupēm. Laikrakstu informācijas koncentrāts.

12. Balodis Ed. Kooperācija. — R., 1934.

"Kooperācijas pamatskolām" — atkārtots un papildināts izdevums. Pilnīgāks, labāk sistematizēts, norobežoti jēdzieni "kooperācija" un "kooperatīvs" kā sabiedriska kustība un organizācija.

13. Balodis Ed. Latviešu sabiedriski — saimnieciskie veidojumi tautiskās atmodas laikmetā. — R., 1935.

Savāktas presē publicētas ziņas par pirmajām savstarpējām ugunsapdrošināšanas biedrībām, kredītkooperatīviem, zemkopības biedrībām un patērētāju biedrībām Vidzemē un Kurzemē I tautiskās atmodas laikmetā. Laikrakstu informācijas apskats par Rīgu, Kurzemi un Vidzemi.

14. Balodis Ed. Rauna. — R., 1938.
Arhīvu materiāli un to vispārinājums par Raunas krāšanas un aizdošanas kases dibināšanu, pretestības pārvarēšanu, vairākkārtēju atgriešanos pie kooperācijas idejas.
15. Balodis Ed. Lauksaimniecības mašīnas un to koplietošana Latvijā līdz pasaules karam. — R., 1939.
Pirmās l/s mašīnu izstādes un to koplietošanas propaganda laikrakstos, īpaši kuļmašīnu kopīgai izmantošanai. Pirmās lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrības. 1867. gadā nodibinātā Rencēnu kuļmašīnu biedrība. Pielikumā publikācijas un dokumenti par šo tēmu.
16. Balodis K. Kur meklējams Latvijas saimnieciskais glābiņš? — R., 1925.
Zinātniskā sociālisma iespēju pārbaudei ieteic bezzemniekiem organizēties kolektīvos, kooperatīvos un izveidot dārzu pilsētas kūdrājos.
17. Balodis K. Latvijas saimniecība pie spējīgas un pie nespējīgas valdības. — R., 1931.
Kritizē valsts uzņēmumu veikto privatizāciju, mežu cirsmu izsoles, "privātās rūpniecības stutēšanu un izaudzēšanu uz valsts rēķina".
18. Bergis P. Biedru atbildība kooperatīvās organizācijās. — R., 1934.
Biedru atbildības vēsturiskā nozīme, konstrukcija un juridiskais raksturs, subjekts un objekts, realizēšana kooperatīva pastāvēšanas laikā un tam izbeidzoties. Ieteicama kā ābece visiem SIA darbiniekiem un aizbildņiem juridisko pamatu apguvei.
19. Ceihners A. Lauksaimniecība un zemnieki — Latvijas pamats. — R., 1937.
Viens no interesentākajiem agroekonomiskiem pētījumiem Latvijā, kurā analizēta lauksaimniecība kopsakarībā ar rūpniecību, amatniecību, tirdzniecību, transportu un sakariem, kredītsaimniecību, valsts un pašvaldību finansēm.
20. Ceihners A. Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politika. — R., 1939.
1910. gadā dod praktiskus norādījumus par kopmoderniecību vietu, lielumu, mašīnām, to iegādi u. c. jautājumiem. Ierosina dibināt kopmoderniecību saimniecību, lai iegūtu vislabākās pārdošanas vietas un kopīgi iepirktu tām vajadzīgo. Visu K. Ulmaņa rakstu un darbu apskats.
21. Edolfs E. Latvijas patērētāju kooperācijas gaita. — R., 1926.
Spaidu un posta laikā kooperatīvā kustība attīstās visstraujāk. Izpostītajā Latvijā kooperatīvu skaits ārkārtēji auga pirmajos gados pēc valsts nodibināšanas. Praktiski sarakstīta, interesantām domām piesātināta brošūra nodalot posmus: sagatavošanās, pirmā ziedu, atslābuma un jaunradīšanas.
22. Freide G. Skolēnu kooperatīvi. — R., 1931.
Informācija par skolēnu kooperatīviem ārzemēs un Latvijā. Skolēnu kooperatīvu dibināšana, grāmatvedība, kooperatīvu kongresos pieņemtie lēmumi par kooperatīvo audzināšanu.

23. Freide G. Rokasgrāmata skolēnu patērētāju biedrību darbiniekiem. — R., 1940.
30. gados (10 gados) 200 skolēnu patērētāju biedrības ietaupījušas 200000 Ls tīra atlikuma. Praktiskā darbā skolēni iepazinās ar kopdarbību, līdztekus saimnieciskajai darbībai noritēja audzināšanas darbs. Padomi skolēnu patērētāju biedrību nodibināšanā, darbībā un uzskaitē.
24. Jevlanovs B. Kooperatīvās tiesības. — R., 1934.
Pielikumā juridiskie akti par kooperatīvām sabiedrībām un to savienībām.
25. Jurevics J. Piensaimnieku sabiedrības 1923. — 1926. g.
Pirmais statistiskās informācijas krājums par piensaimnieku sabiedrībām, privātām moderniecībām, piena produktu tirgu un sviesta cenām. Daudzas tabulas aprīņķu un piensaimnieku sabiedrību griezumā. Tādā pašā griezumā arī nākošās publikācijas.
26. Jurevics J. Piensaimnieku sabiedrības 1909.—1930. — R., 1930.
27. Jurevics J. Piensaimnieku sabiedrības 25 gadu atcerei. — R., 1934.
28. Jurevics J. Piensaimnieku sabiedrības 30 gadu atcerei. — R., 1939.
29. Kānbergs A. Vai privātās sviesta eksporta firmas izmaksā vairāk? — R., 1930.
Kā privātie sviesta eksportētāji zaudēja konkurencē ar Piensaimniecības centrālo savienību, kura apvienoja kooperatīvus. Sviesta eksports kļuva par vienīgo ārējās tirdzniecības nozari, kurā noteicošā loma bija ražotāju kooperatīvai savienībai, paturot lauksaimnieku kabatās starpnieku peļņu. Parādīta privātfirmu pretdarbība, neizslēdzot kukuļošanu.
30. Kolombēns M. Skolēnu kooperatīvi. — R., 1931.
Skolēnu kooperatīvi, kooperatīvās skolas, jaunatnes klubi, kolektīvi uzņēmumi skolās, studentu kooperatīvi u. c. Latvijā 20. gados bija ap 200—300 skolēnu kooperatīvu. Puse bija dibināta pēc skolotāju ierosmes, bet 22.5% — pēc pašu skolēnu iniciatīvas. Vairāk par zināšanām skolēnu kooperācija sniedza bērniem audzināšanu — fizisko, garīko un tikumisko.
31. Kooperācijas kalendārs 1922. gadam. — Valmiera.
Ievadā pausta doma, ka nedz privātā iniciatīva, nedz dekrēti un varas nespēj grozīt pastāvošo dzīves kārtību bez kooperācijas, kura ir vienīgais cilvēku brīvas saimnieciskās kopdarbības veids.
32. Kooperācijas rakstu kopoījums. — Valmiera, b. g.
Ed. Baloža rakstā doti viņa kooperācijas ienaidnieku tipi: 1) tirgotāji; 2) viltus kooperatīvu dibinātāji; 3) šķiru cīņa kooperatīvos.
33. Kooperācijas vēsture, teorija un statistika. — R., b. g.
Saimnieciskā kopdarbība ir tikpat veca kā saimnieciskā darbība vispār. Jaunāko laiku kopdarbība — kooperācija sākas ar naturālas saimniecības nomaiņu ar naudas saimniecību. Dota hronoloģija par dažādu formu nodibināšanos pasaulē un Latvijā.

34. Kopdarbība Atjaunotās Latvijas 5 gadu sasniegumu skatē. — Jelgava, 1939.
Kopdarbības pārveidošanas pieredze, balstoties uz 1937. g. likumu un normālstatūtiem. 1939. g. Lauksaimniecības izstādes Jelgavā materiāli.
35. Krenģelis F. Kooperācijas pamata jēdzieni. I daļa. Kooperācijas būtība. — Jelgava, 1931.
Balstoties uz pasaules literatūru, kooperācijas teorijā apskatāmi īpašuma, peļņas, dividenžu, prēmiju un kapitāla jautājumi, skaidrota kooperācijas būtība, biedru un nebiedru statuss.
36. Krenģelis F. Kooperācijas pamata jēdzieni. II daļa. Kooperācija un sociālisms. — Jelgava, 1933.
Diskusija ar Marksu un marksistiem par kooperācijas antisociālistisko raksturu, skaidrojot jēdzienus "individuālisms un kolektīvisms", "progress un regress". Autors dod savu izpratni par sociālisma principiem un šķiru cīņu.
37. Kur lauksaimniekiem izdevīgāk nodot pienu? — Kandava, 1927.
Kristapsona privātpienotavas "Latvijas Šveice" (Kandavā) izdevums. Salīdzinot "Latvijas Šveices" rādītājus ar tuvākām kopmoderniecībām, konstatē, ka kopmoderniecību izcelšana, nomelnojot privātuzņēmumus, nav pamatota.
38. Lapiņš P. Kā nodrošināma labklājība. — R., 1929.
Dzīvības apdrošināšanas kooperatīvu darbības veidi un noteikumi, tās stāvoklis atsevišķās valstīs, programma darbības uzlabošanai.
39. Lapiņš P. Skolēnu krājkases. — R., 1930.
Skolēnu krājkasu vēsture un attīstības gaita dažādās valstīs un Latvijā, uzbūves un darbības principi, to organizēšana, vadīšana un darbvedība. Paraugstatūti.
40. Lapiņš P. Kas ceļ kredītkooperatīva darbību un apvienoto biedru labklājību? — R., 1930.
Kredīta vajadzība, izmantošanas nosacījumi, kredītkooperatīvu uzdevumi. Latvijas tautas bankas funkcijas. Statūtu skaidrojums.
41. Lapiņš P. Kooperācijas kustības problēmas. — R., 1931.
Kooperācijas kustības saimnieciskie, organizatoriskie un ideoloģiskie jautājumi. Iestājas pret valsts un pašvaldības centieniem pārņemt saimnieciskās funkcijas, pret kooperatīvu politizēšanu. Cīņa starp kapitālismu apvienībām un kooperatīviem, attiecības ar valsts monopoliem. "Vajējo durvju" princips un slēgtie kooperatīvi.
42. Lapiņš P. Kas jāzina parādniekiem? R., 1932.
Izskaidrots Likums par lauksaimniecības inventāra aizsardzību, kurš pasargāja parādniekus no ūtrupes 30. gadu krīzes laikā. Aizstāvēti kredītkooperatīvi pret pārvalstiskošanu.
43. Lapiņš P. Kooperatīvu finanšu vadība. — R., 1933.
Pašu līdzekļi, kredītu saņemšanas nosacījumi, kooperatīvu noguldījumi. Līdzekļu izlietošana, kredītspēju noteikšana, aizdevumu nodrošināšana u. c. kooperatīvu finanšu jautājumi.

44. Lapiņš P. Rekrūšu biedrības. Kopdarbības veidojums Cennes muižas pagastā. — R., 1939.
Materiāli Latvijas kopdarbības vēsturei. Rekrūšu biedrību (izpirkšanas fondu) uzbūve un darbība, ziņas par atsevišķām biedrībām Dundagas, Mūrmuižas u. c. Cennes muižas zemnieku kredītbiedrība dibināta jau 1849. gadā — pirmā Latvijā.
45. Līkails R. Bauskas apriņķa saimnieki sabiedriski ekonomiskā skatījumā. — Jelgava, 1940.
Plašs saimnieku socioloģisks pētījums, kurā uzsvēta viņu sabiedriskā rošanās — piedalīšanās saimnieciskās, sabiedriskās un militārās organizācijās. Saimnieciskās organizācijās piedalījās 36.4% saimnieku, sabiedriskās — 45.8%. Sīksaimniecības vairāk piedalījās sabiedriskās, lielsaimniecības — saimnieciskās organizācijās.
46. Līkails R. Vērojumi un atzinumi par Aizputes apriņķa Sakas, Ulmales, Jūrkalnes un Gudenieku pagastu saimniecisko stāvokli. — Jelgava, 1939.
Atrodami dati par lauksaimniecības biedrībās apvienoto saimniecību īpatsvaru apsekotajos pagastos (no 13.8—33.4%).
47. Lauksaimniecības biedru uzdevumi. — R., 1933.
I Lauksaimniecības biedrības biedru darbinieku kursu materiāli. Biedrības vēsture, uzdevumi, budžeta un darba plānu sastādīšana, kooperācijas dibināšana u. c. uzdevumi.
48. Lauksaimniecības departamenta gada grāmata. 1. gads. — R., 1923.
Neilanda Fr. raksts par kopmoderniecību attīstību pirmajos Latvijas neatkarības gados, aizsākums turpmākiem "Pārskatiem par Latvijas piensaimniecības stāvokli". Latvijas piensaimniecības uzplaukšana ir iespējama tikai saistībā ar plašu piena produktu eksportu uz ārzemju tirgiem, jo iekšzemei tirgi ir par šauru — pilsētu iedzīvotāju skaits samērā niecīgs, rūpniecība vāji attīstīta un iedzīvotāju pirkšanas spēja nav augsta.
49. Latviešu kooperatīvais kredīts. — R., 1937.
Rakstu krājums veltīts kredītkooperācijas attīstībai Latvijā. Informācija par kredītkooperatīviem Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē un Latgalē. Galvenie rakstu autori Lapiņš P., Laursons Ed., Balodis Ed.
50. Latvijas kooperācijas gada grāmata. 1923.—1940. g.
Ir ievietota statistiska informācija par dažādu kooperatīvu formu dibināšanu, darbību un likvidāciju, kā arī likumus skaidrojoši raksti, problēmraksti. Bagātīgs materiāls tā laika kooperācijas pētījumiem.
51. Latvijas piensaimniecība 1940.—1941. — R., 1942.
Diagramma parāda Latvijas sviesta ražošanu 1931.—1941. g. Maksimums 1938. gadā, pēc tam iezīmējas lejupslīde. Izdota vācu laikā.
52. Latvijas piensaimniecības centrālās savienības piecu gadu darbība. — R., 1926.

53. Latvijas piensaimniecības centrālās savienības desmit gadi. — R., 1931.
Jubilejas materiāli — parāda tās lomu sviesta eksportā, t. i., sviesta lieltirdzniecībā. 1931. g. izdevumā izteiksmīgas krāsainas diagrammas. Ar 1938. gada 01.01. saskaņā ar kooperatīvās reformas jaunajiem likumiem LPCS kļuva par sviesta eksporta virsorganizāciju.
54. Mašīnu koplietošanas kooperatīvo organizāciju priekšsēdētāju kongresa materiāli. — R., 1925.
Publicēti 1924. gada aptaujas rezultāti par mašīnu koplietošanas kooperatīvu darbību traucējošiem faktoriem.
55. Mašīnu koplietošanas kooperatīvo organizāciju priekšstāvju kongresa materiāli. — R., 1925.
Kongresa protokols. Ziņojumi un debates atklāj stāvokli un problēmas mašīnu koplietošanā.
56. Melngalvis J. Pārskats par lauksaimniecības mašīnu koplietošanas punktu darbību. — R., 1930.
Valsts budžeta pabalsts mašīnu koplietošanas punktu ierīkošanai, to noteikšana, noteikumi, instrukcijas, punktu raksturojums un izvērsts saraksts pa apriņķiem. Ar peļņu kopdarbībā izmantoja kuļmašīnas. Traucēja kompetentu vadītāju trūkums, to zemās algas, telpu trūkums.
57. Neilands Fr. Kopmoderniecības, viņu nozīme, dibināšana un darbība. — R., 1922.
Kopmoderniecības izdevīgums, mājas piena pārstrādes trūkumi un zaudējumi. Privātām moderniecībām nav nekādas nākotnes. Parkstiski padomi, kā dibināt kopmoderniecību.
58. Nonāčs O. Zemniecības organizēšanās un valsts pabalsti. — R., 1924.
Runa Saeimā, no kuras redzams, ka Zemkopības ministrijas budžetā tika paredzēti līdzekļi l/s biedrību un kooperatīvu atbalstīšanai.
59. Norādījumi lauksaimniecības darbiniekiem. — R., 1936.
K. Ulmaņa u. c. vadītāju runas agronomu sanāksmēs. Akcentēti Latvijas Lauksaimniecības Kameron uzdevumi un jaunās lauksaimniecības biedrības kā Kameron palīgi, idejiski pārstāvji. K. Ulmanis norādīja, ka katrā pagastā būs viena lauksaimniecības biedrība. Šīs biedrības atšķirsies no vecajām lauksaimniecības biedrībām tai ziņā, ka tās nepiederēs pie saimnieciskām biedrībām, tās piederēs pie idejiskām biedrībām.
60. Ozols A., Grīnblats J. Rūjienas novada zemturība. — R., 1940.
Biedrību un kooperatīvu veidošanās Rūjienas novadā, sākot ar laiku ap 1870. gadu, to reorganizācija pēc Latvijas Lauksaimniecības Kameron noorganizēšanas. Dod labu priekšstatu, kā no reģionālās zemkopības biedrības pakāpeniski izveidojas izvērsta biedrību un kooperatīvu sistēma, kuru pēc 15. maija reorganizēja par pagastu lauksaimniecības biedrībām.
61. Puriņš K. Kooperatīvais un tirdznieciskais kredīts Latvijā. — R., 1920.

Grāmata uzrakstīta Latvijas valsts dibināšanas laikā un tika gatavota mums labvēlīgo valstu iepazīstināšanai ar Latvijas kredīta iestādēm. Aktualitāti nezaudē iedaļa "Valūtas jautājums", kurā izteikts autora viedoklis, kā jānotiek agrākie Krievijas zelta rubļa parādi pēc tam, kad tas kara un revolūcijas rezultātā bija pilnīgi sabrucis.

62. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību. — R., 1924.
63. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1924. gadā. — R., 1925.
64. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1925. gadā. — R., 1927.
65. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1926. gadā. — R., 1928.
66. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1927. gadā. — R., 1929.
67. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1928. gadā. — R., 1930.
68. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1929. gadā. — R., 1930.
69. Pārskats par Latvijas piensaimniecības stāvokli un eksportsviesta kontroles darbību 1930. gadā. — R., 1932.
70. Īss pārskats par Latvijas piensaimniecību un piena ražojumu kontroli 1937. g. — R., 1938.

1937. gadā Latvija sviesta eksportā pārspēj Zviedriju. Šajā sakarā izdots šis īss pārskats.

Visi pārskati analītiski nevainojami, ar datiem, argumentēti un apskata piensaimniecības kopmoderniecību vai sviesta eksporta nozares attīstību no to pirmssākuma līdz 1930. gadam, kad Latvija bija 1. vietā starp Baltijas valstīm. Sviesta eksports, iesākts 1920. gadā, 1930. gadā sasniedza 18074157 kg. Kopmoderniecības 1920. g. — 16, t. sk. tvaika — 10, rokas — 6, 1930. gadā pieauga — 426, t. sk. tvaika — 243, rokas — 33. Unikāli materiāli par piensaimniecības un kopmoderniecības attīstību Latvijas lauksaimniecībā 20. gados, līdz krīzes periodam 1930. gadā. Dod priekšstatu, kādā līmenī jāattīsta pienrūpniecība, jānostāda sviesta kvalitātes kontrole, lai varētu cerēt uz atgriešanos Eiropā (protams — mūsdienu līmenī).

71. Rucavas kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas. — Rucava, 1930.
Brošūrā parādīta pagasta budžeta formēšanās un izdevumi, kā arī kooperatīvu biedrību darbība. Dod priekšstatu par to formu daudzveidību līdz 1937. g. reformai.
72. Rūjienas zemkopības biedrības 25 gadu darbs. — Valmiera, b. g.

Biedrības darbības un finansu pārskats kopš tās dibināšanas, dravniecības nodaļas un Dabas zinību un lauksaimniecības muzeja darbs — atsevišķi par katru gadu.

73. Sietiņsons, A. Piansaimniecības sabiedrību organizācija un saimniecība pēdējā gadā. — R., 1932.

Mazo kooperatīvu pienotavu dārdzība un zemā produkcijas kvalitāte, jauno tvaika pienotavu nepietiekoša noslodze. Valsts zemes bankas programmas prasības pienotavu tīkla racionalizācijai, ieskaitot nacionālo pienotavu slēgšanu.

74. Skrīvelis P. Palīgs lauksaimniecības grāmatvedības darbiniekiem. — R., 1937.

Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības Lauksaimniecības grāmatvedības biroja pieredze, veidojot un vadot grāmatvedības saimniecības. Lauksaimniecības grāmatvedības saturs, metodes, veidlapu paraugi, normatīvu tabulas.

75. Starcs P. Latvijas lauksaimniecība. — R., 1932.

Pirmās lielgruntnieku biedrības, latviešu zemnieku lauksaimniecības organizāciju attīstība. Pasaules karam sākoties, Latvijā darbojās 236 kredītkooperatīvi, 70—80 patērētāju biedrības, ap 300 ugunsapdrošināšanas sabiedrības, 88 kopmoderniecības. Lauksaimniecības centrālo organizāciju nodibināšanās: Rīgas Latviešu biedrības lauksaimnieku nodaļas, Rīgas L/s centrālbiedrības u.c. Latvijas laikā pastāvēja 2050 meliorācijas sabiedrības. Uz 1930. g. 1. aprīli darbojās 783 lopkopības pārraudzības biedrības, kuras vadīja 3 centrālās organizācijas: Latvijas lopkopības centrālā biedrība, Latvijas lauksaimnieku centrālā biedrība Latgales lauksaimniecības biedrību savienība. Pārraudzības biedrību uzturēšanai 1929./30. g. budžets asignēja 126000 Ls pabalstu.

76. Starcs P. Darba spēka jautājums Latvijas lauksaimniecībā. — R., 1934.

Latvijas Lauksaimniecības Centrālbiedrība 1923. gadā organizē darba biroju, lai apgādātu lauksaimniekus ar strādniekiem no Latgales. Rēzeknē atvēra biroju, kurš bija starpnieks strādnieku līgšanā. Birojs noorganizēja Latgalē 20 strādnieku līgšanas punktus. Darba birojs ar 1926. g. organizē strādnieku importu no Lietuvas un Polijas.

77. Starcs P. Latvijas lauksaimniecības attīstība 1934.—1939. g. — R., 1939.

Lauksaimniecības attīstība kopš 1934. g. 15. maija, kad nodibinājās Nacionālā valdība. Pāreja no liberālisma uz autoritāru valsts iekārtu, Latvijas Lauksaimniecības Kameronas izveidošana, 491 atbalsta saimniecību izveidošana, kuru uzlabošanai paredzēts miljons latu, lauksaimniecības biedrību pakļaušana Kamerai, centrālbiedrību likvidācija.

78. Strade M. Manas atmiņas par pirmās sabiedriskās lauksaimnieku kooperatīvās piensaimniecības dibināšanos Latvijā. — R., 1934.

Par 1909. g. nodibināto Spāres piensaimnieku sabiedrību Doles skolā (Cēsu raj.), pirmajiem panākumiem un vēlākajām nesaskaņām.

Skaidrota koppienotavas tehniskā grāmatvedība. Statūtus parakstīja 39 biedri, aktīvi darbojās — tikai 9.

79. Totomiancs V. Kredītkooperācija. — R., 1925.

Pielikumos: P. Geidāns. Kredītkooperācija Latvijā, Latvijas I un II kredīt-kooperatīvu priekšstāvju kongresu rezolūcijas. Skaidro kredītkooperācijas nozīmi, Šulces-Deličas un Raifeizena sistēmu, arī citas sistēmas, kredīt-kooperācijas attīstību pasaulē un Latvijā.

80. Totomiancs V. Kooperācijas vēsture. — R., 1925.

II d. Groskaufmans A. Pārskats par kooperācijas attīstību Latvijā.

81. Ulmanis K. Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību. — R., 1929.

Apskatīta lopu pārdošana kopdarbības ceļā. Gaļas lopu pārdošanai kooperatīviem jāprasa valdības pabalsts naudā vai sūtījumu atvieglošanā, kā arī bezprocentu aizdevums rīcības kapitāliem. Kopdarbības (kooperācijas) sākumi un pamatidejas argumentēti ar Vācijas, Dānijas u. c. valstu pieredzi. Vissvarīgākais kopdarbības uzdevums — panākt, lai zemnieks saņem lielāko daļu no tās summas, ko par viņa ražojumiem maksā patērētājs, kā arī lētāk piegādāt ražošanai vajadzīgo. Atvasina jēdzienu "novietes kopdarbiem" — ražošanu, pārstrādi, izvērtēšanu un pārdošanu kopdarbības ceļā, skaidro to nozīmi, piemērotību atsevišķu produktu novietei. Mašīnu koplietošanas punkti, to ierīkošanas plāns (principi).

82. Ulmanis K. Kas jādara un kā. — R., 1932.

Dažu kooperatīvu nozaru panīkšana sakarā ar krīzi, lauksaimniecības galīgā neienesība cenu sabrukuma dēļ. Pretkrīzes pasākumi, t. sk. cenu garantijas maizes labībai, cukurbietēm, spirta kartupeļiem — iekšzemes tirgum; sviestam, liniem un bekonam — eksportam u. c. pasākumi zemnieku saimniecību ūtrupju novēršanai. Kopdarbība ir jāorganizē un jānostiprina.

83. Vagulis L. Lauksaimniecības kooperācijas lietā. — Valmiera, 1913.

Diskusija par privātkapitāla ietekmi uz kooperatīvo organizāciju suverenitāti.

84. Vidzemes latviešu zemkopju kongress. — R., 1906.

Kongresā izkristalizējās 20 gadu zemes reformas pamatidejas. Atrodami argumenti, kā Vidzemes muižnieku kredīt biedrība ar saviem kredītiem izputina zemniekus. Rezolūcijā — ierobežot kredītsabiedrību tiesības parādu piedziņā tikai nokavēto maksājumu apmērā.

85. Vispārējā latviešu zemkopju sapulce. — R., 1910.

J. Gulbīša referāts "Kooperācija kā lauksaimniecības pacelēja", kurā izskata tās attīstību Latvijā, to firmas ārzemēs. Lauksaimniecības izglītībai un tehnikai staigā līdzī, kā atspaidis viņām — lauksaimniecības pacelšanas tiešā māsa — kooperācija.

86. Zalts A. Kooperācijas mācība. — R., 1925.

Mācību grāmata pamatskolu VI klasei. Paraugš tam, kā jau pamatskolā ļoti pamatīgi Latvijas jaunieši tika iepazīstināti ar kooperācijas būtību, vēsturi, formām un likumiem.

87. Zariņš A. Tautas bankas (Kooperatīvais kredīts). — R., 1924.

Populāri skaidrota kooperatīvā kredīta būtība, banku izcelšanās, kredītkooperatīvu divi tipi: Šulces-Deličas un Raifeizena, kooperatīvo kredīta iestāžu sistēmas nepieciešamība, analizēta faktu informācija par kredītkooperatīvu attīstību ārzemēs un Latvijā.

88. Zariņš A. Strādnieki un kooperācija. — R., 1926.

Parāda starpnieku pieaugumu, rūpnieku un tirgotāju apvienošanas, lai paralizētu konkurenci, izskaidro patērētāju kooperācijas funkcijas un sociālistu attieksmi pret kooperatīvo kustību.

89. Zariņš A. Patērētāju kooperācija. — R., 1926.

Iztirzā kooperācijas vēsturi 80. gados, darbības principus, kurus izvirzīja Rotčeldā, cenšoties kooperatīvus veidot kā bezpeļņas organizācijas.

Patērētāju kooperācijas veidošanās Anglijā un Latvijā pirms Pasaules kara un brīvajā Latvijā.

90. Zariņš A. Rokas grāmata patērētāju kooperācijas darbiniekiem. — R., 1929.

Kolektīva monogrāfija A. Zariņa redakcijā, arī galvenais autors. Mērķi un principi. Statūti, to skaidrojums, finanses, grāmatvedība. Pielikumā: kooperatīvo darbību regulējošie likumi.

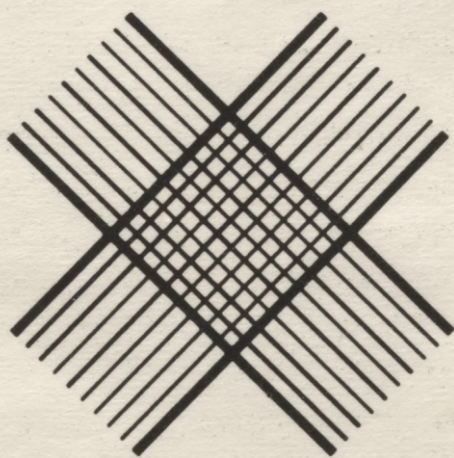
91. Zariņš A. Patērētāju kooperācija krustceļos.

Sakarā ar centrālās savienības "Konsums" sabrukumu konstatē, ka tai bijusi nepareiza organizatoriska forma. "Konsuma" saimnieciskās politikas kritika.

92. Zariņš A. Laiku maiņā: attīstības tendences privāttirdzniecībā un kooperācijas nākotne. — R., 1934.

Brošūra ir daļa no autora sarakstītā plašāka darba, kurš, domājams, nav iznācis. Galvenā ideja, kā celt kooperācijas konkurences spēju. Veclaiku tirgotāju vietā ierodas tehniski sagatavots uzņēmējs, kurš pazīst tirgu, studē patērētāja psiholoģiju. Tirdzniecība pārvēršas par nozari, kuru pēta speciāla zinātne. Patērētāju kooperācija šīm pārmaiņām nav sagatavojusies.

Visas šajā sarakstā anotētās grāmatas pilnīgākām studijām Jūs varat pieprasīt Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā Rīgā, Jēkaba ielā 6/8.

Grāmata izdota ar Latgales Demokrātiskās partijas atbalstu.

Populāri skaidrota kooperatīvās darbības būtību, banku izveidānās, kredītkooperatīvu divi tipu: Latvijas un Rāfēizena, kooperatīvo kredīta iestāžu sistēmas nepieciešamību, analizēta iestāžu informācija par kredītkooperatīvu darbību ārzemēs un Latvijā.

84. Zariņš A. Strādnieku un kooperācija. — R., 1926.

Parāda starpniecību parādu rūpnīku un fabrikāžu apvienošanās, lai pārvarētu konkurenci, izskaidro patērētāju kooperatīvu būtības un sociālistu atbilstību pret kooperatīvo kustību.

89. Zariņš A. Patērētāju kooperācija. — R., 1928.

Izvērtē kooperatīvās darbības 80. gados, darbības principus, kurus izveidoja Rotšelds, cīņās ar kooperatīvus veidol kā bezpeļņas organizācijas.

Patērētāju kooperācijas veidošanās Anglijā un Latvijā pirms Pasaules kara un brīvā Latvijā.

90. Zariņš A. Tūksta grāmata patērētāju kooperācijas darbiniestiem. — R., 1929.

Kolektīva monogrāfija A. Zariņa rediģētā, arī galvenais autors. Mērķi un principi. Statūti, to skaidrošana, finansējuma izveidošana. Pielikumā kooperatīvo darbību regulējošie likumi.

91. Zariņš A. Patērētāju kooperācijas organizācija. — R., 1929.

Sakara ar centrālās kooperatīvās organizācijas darbību konstatē, ka tā bijusi nepieciešama organizatoriskā palīdzība kooperatīvo darbību organizācijā, kā arī organizatoriskās politikas kritika.

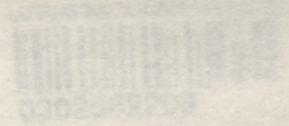
92. Zariņš A. Patērētāju kooperācijas organizācija un kooperācijas darbība. — R., 1929.

Šajā grāmatā ir apkopoti kooperatīvo darbības principi, kurš domājams, nav vienīgi kooperatīvo darbību organizācijai, bet arī kooperatīvās kustības organizācijai. Vēlāku kooperatīvo darbību organizācijai ir jābūt kooperatīvo darbību organizācijai, kurš pats ir kooperatīvo darbību organizācija, kurš pats ir kooperatīvo darbību organizācija, kurš pats ir kooperatīvo darbību organizācija. Patērētāju kooperācijas organizācija ir kooperatīvo darbību organizācija.

Visas šajā sarakstā anotētās grāmatas pilnīgākam studijām Jūs varat piņprasīt Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā Rīgā, Jēkaba ielā 6/8.

Grāmata izdots ar Latvijas Demokrātiskās partijas palīdzību.

001/1/2008
0000000000000000

1001 PARRACIA
14 LUMEN DE BUNA
1001 PARRACIA

(no. 1001 - see list of numbers)

0.79

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLARS

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302062208

88-6
L 6

